



# Pasziánsz

## NAPLÓ (archív)

1982. 10. 18.

Világunkban – rohanó világunkban – oly lassú a (jó értelemben vett!) felemelkedés, hogy már-már tragikus perspektíva körvonalai bontakoznak ki a láthatáron. Tragédia. Igen, tragédia mindenütt, az egyén és a társadalom életében egyaránt. (...) A társadalom struktúrájában gyökeres változásra volna szükség.

1982. 10. 26.

1/2 6-ra az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára mentem egy „keresztény-marxista” vitaestre. Észrevételeim: egységes téma hiányában a beszélgetés szétszórt volt, néha – pl. a „140 000 férőhelyes mennyország” kérdése – pedig primitív. Más módon kellene keresni a közös pontokat. Egyértelművé tenni. Az elvekben megtalált közös pontokat a gyakorlatban *együtt* kellene megvalósítani, meghagyva természetesen a másik fél nézetét az eltérő felfogásban. A vita így meddő volt. Nem elég felelősségteljesen álltak a kérdéshez a részt vevő egyetemisták.

1982. 12. 12.

(...) Súlyos probléma továbbá az is, hogy nem élő közösgérről van szó. Hiányzik az ÉN-TE kapcsolat, hiányzik a közös tevékenység (ez utóbbi nemcsak az én megállapításom). Keserű szájjal távoztam hát a teremből – nem csoda. Nemcsak a közösség minősége, de egyáltalán a léte is megkérdőjelezhető. Valóban közösség, vagy csak tömeg...?

## ÁLLATMESE

Kedves Gyerekek, hamarosan kikerültök az iskolából, ki, a nagybetűs Életbe. Megkérdem hát tőletek egyenként, mik szeretnétek lenni?

Én, röff-röff, túrni, zabálni szeretnék, meghízni és nagyra nőni, mondja a kismalac.

Végigkefélni a tyúkudvart, kukurikú, ez egyetlen vágyam, sívít a kiskakas éles hangja.

Bú, mélabúsan letejelek majd minden este, minden reggel. Ha szerencsém lesz, a sajtgyárba is elmehetek, bőgi a bocsi.

Tollászokodom és gágogok, gazdám a begyemet megtömi, gágá, így a kisliba.

És Te, kiscsacsi, mi szeretnél lenni, kérdi legvégül a füles jószágot a tanító.

– Nagyszámár!

## COGITO...

*inverzió*

Gondolkodom, tehát vagyok. (Descartes)

Vagyok, tehát gondolkodom.

Tehát: vagyok, gondolkodom.

## KÖZÖS ISMERŐS

– Együtt nyaraltunk a Balatonnál, a gyerekek is összehátrákoztak. Később is találkoztunk valamelyik csehóban, ittunk néhány kört.

– Minden könyvét olvastam, de személyesen még soha nem találkoztunk.

– Tudom, hogy vannak könyvei, de bevallom, még soha semmit nem olvastam tőle.

## EGO-GENEZIS

És este lett és reggel.

És megint.

\*\*\*

Itt ez a szakóca, fejbe vágom és elveszem tőle. Ego fejbe vágta és elvette tőle.

Itt ez a színes kavics; kavicsért megveszem tőle. Ego a kavicsért megvette tőle.

\*\*\*

Bazmegakurványadat, mondta Ego, és emberré lett.

És este lett, és soha többé nem lett reggel.

# Tartalom

<i>Zalán Tibor</i> : A kor falára (publicisztika)	1. és 48. old.
<i>Seprősi-Czárán György</i> : Pasziánsz (tárca)	2. old.
<i>Aczél Géza</i> : „modell értékű életművet teremtettél”	3. old.
<i>Kiss Tamás</i> : A vers fölöttünk (vers)	3. old.
<i>Molnár H. Lajos</i> : Az ötvenhat-csinálta poéta (dokumentum)	4. old.
<i>Kiss Erika</i> : A demokrácia mindenek felett (interjú)	6. old.
<i>Molnár H. Lajos</i> : Landolás a szilvafák alá (riport)	9. old.
<i>Hilka Pietilä</i> : Az Európa-ház (esszé)	11. old.
<i>Bistey András</i> : Ami a Jász dekameronból kimaradt (novellák)	13. old.
<i>Nagy Béla</i> : Sürgősségi betegellátásunk alulnézetből (cikk)	16. old.
<i>Vincze Sándor</i> : Jász-Nagykun-Szolnok megye iskoláztatásának néhány kérdése (tanulmány)	20. old.
<i>Erdei-Szabó István</i> : A szeretet és a szolgálat kegyelme (recenzió)	24. old.
<i>Cs. Kovács Károly</i> : Egy figyelemreméltó vállalkozás (recenzió)	25. old.
<i>Bagi Gábor</i> : Megjegyzések Szolnok ispán történetéhez (tanulmány)	27. old.
<i>Botka János</i> : Tiszaörs címerének és zászlajának bemutatása (tanulmány)	31. old.
<i>Barabás Imre</i> : A kútfúrás történetéből (tanulmány)	33. old.
<i>Dankó Imre</i> : Egy komplett részlet a tiszai kutatóból, gyűjtésből (recenzió)	35. old.
<i>Pethő Mária</i> : Adatok Jász-Nagykun-Szolnok megye lakodalmi kalácsaihoz (tanulmány)	37. old.
<i>Rigó József</i> : Nyár Theszpisz szekerén (színházkritika)	41. old.
<i>Lengyel Boldizsár</i> : Érted hulló pillanatok (vers)	45. old.
<i>Zelei Miklós</i> : Szexi, szexi, szexi (tévékritika)	46. old.
<i>Molnár H. Lajos</i> : Bóvli a bazárban (rádiókritika)	47. old.
Az 1., 8., 26., 34., 40., 47. oldalon <i>Sáros András</i> rajzai, a 9., 10. oldalon <i>Tarpei Zoltán</i> fotói találhatóak.	
<i>Ecseki Jánosné</i> : Rólunk írták c. cikkbibliográfiáját mellékletként közöljük.	
A piktoográfiákat és iniciálékat <i>Györfi Sándor</i> tervezte.	

# Jászkunság

Társadalmi és kulturális folyóirat. 1992. XXXVIII. évfolyam 5. szám.

Megjelenik kéthavonta 48 oldalon, A/4-es nagyságban.

A szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, Kossuth L. út 2. fszt. 65.

Telefon: (56) 377-610

Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 10–13 óráig

Főszerkesztő: Körmendi Lajos

Olvasószerkesztő: Dorkovics Ágnes

Technikai szerkesztő: Dede Géza

Kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

Szerkesztőbizottság: dr. Botka János, dr. Csatári Bálint, Fekete-Szabó

Sándor, Györfi Sándor, dr. Kerékgyártó T. István, Körmendi Lajos,

dr. Mrena István, Sarusi Mihály, dr. Szabó László, dr. Tóth Albert

Kiadja a Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár,

5001 Szolnok, Kossuth tér 4. Pf. 139 Telefon: (56) 341-333.

Felelős kiadó: Bertalané Kovács Piroska

Készült a Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár nyomdájában.

Felelős vezető: Bertalané Kovács Piroska

Megvásárolható Jász-Nagykun-Szolnok megye közművelődési intézményeiben (könyvtárak, művelődési házak, múzeumok). Előfizethető rózsaszín postautalványon a Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár címén. Csekken történő megrendeléskor kérjük feltüntetni a Jászkunság nevét.

Egyes szám ára: 38.-Ft

Előfizetési díj egy évre: 228.-Ft

ISSN: 0448-9144

Aczél Géza

## „modell értékű életművet teremtettél”\*

Ki hitte volna, hogy az ünnepi pillanatokban ennyire nehéz lesz a pályatársnak az ősz hajú poeta elébe állnia? Mert mit is mondjon a saját életútját másfajta idegrendszerrel, más ritmusban ketyegő biológiai órával morzsolgató egy szuverén világról, melyet – e töprengések zsákutcáiba nem keveredőknek mondjuk ki előre – régóta tisztel és becsül? Hiszen túljutottunk már azokon a zónákon, hol olcsón vetjük a másik elébe a dicshimnuszokat és a lazára font virágos szöfűzéreket. Legyen az első főhajtás, hogy igényes alkotónk még a helyzet teremtette emelkedőkön sem ezt várja tőlünk, hanem a hitelességet, és a magunkból magányos óráinkban kigyötört gondolatot.

Ez az igényesség azonban nemcsak emel, hanem bénít is. Kérdezzem hát szónokian, az illyési sugallatok óta kissé értelmetlenül: honnan jöttél? Feszítve szét a lepergett idő egymásra kövesedett rétegeit, melyekben már kicsomagolhatatlan nyomatékként préselődik Babits átható pillantása, Németh László zaklatott, gyönyörű illúziója, Gulyás eposzi szertelensége, vagy Weöres érinthetetlen, gyermektiszta filozófiája? Ugye, nem tehetem? Akik ezt a narcisztikus hivatást valamelyest is ismerik, tudják, a megítélés gyalulatlan asztalára Te küldetésed saját ajándékait pakoltad ki: megőrizted a kunsági nagyapa időlen tekintetét, egyetlen ihletforrásba terelted az ezüstkor igényességét és az elkalandozókra zablát vető népi gondolatot. Szeretetlen oldódik ezen a meggyötört tablón a tanári pedantéria, varázslatos a családi békesség, és miután nagy debreceni mítoszokra is rímel, dallamosan tiszta rímmel – az üvegcserepeken gyaloglóknak bizony hogy irigylésre méltó műsáktól vett ajándékod: Lilla.

Erről ennyit. Mert férfiak vagyunk, mert szemérmesek va-

gyunk. És pontosan tudjuk, a teremtő, kitarakozó ember a legvédtelenebb. Érzéketlenül kérdezzem hát: hová mégy? Aztán hosszú, rezignált pillantásokkal lessük a képzeletbeli felhőket, s az időtlen kéket, mely hétköznapjaink szürke tolongásából még elővillan? Hogyan tehetném? A készülődésnek csöndes koreográfiája van, ily szűken és ily erős világításban létünk és lelkünk legmélye nem tapintható.

Hiába öröl hát a honnan és hová pokoli malma, egy pillanatra csak meg kell állnunk az ünnepi dobogón. Mindazért, amit már eldadogtam, s mindazért, amiért közös barátaink ideküldtek: jelezni író társaid figyelmét, szólni

alföldbéli teremtő munkádról, köszöntené az írócsoport tiszteletbeli elnökét. Az óhatatlanul zajos képből lassan kihátrálva magam mégsem a biográfiát idézném, hanem egy felismerést és egy őszinte érzeményt.

Az előbbi a nehezebben emészthető, mivel ideológiai görögütüzek időszaka teremté. Hitelének viszont nemigen árthat, ha olyan valaki mondja, aki évtizedek óta nehezen szokja a helyszellemét. Igenis létezik magasrendű lokálpatriotizmus, a személyiség teljes és hiteles kibontásához aligha vezethet tisztább út, mint a külör lokálon át. S ebben is modell értékű életművet teremtettél a nagykunsági mítoszoktól Nagyváradig, a Hortobágy asszociációs rengetegétől a kollégium zseniktől zsúfolt árkádjaiig. És Te pontosan tudod, mikor híg divatok árnyékában bölcsen elbotorkálsz, hogy az értékektől ideges rágógumi-költészet, a magát gyakran modern iróniaként apostrofáló Hócipő-próza, a nemzeti érzéssel egyre riasztóbban szórakozó álegyetemesség – ez az igazi provincia. Mivel az már nem különít el, példának nem tart meg, és eszményekhez fel nem emel.

A másik mozzanat látszólag sokkal személyesebb és sokkal egyszerűbb. Valahogy a világ úgy alakul, hogy egyre több benne az önző, akarnok erő, a siker lihegése és a félérett indulat. Azt hiszem, mi csalhatatlanul érezzük ezt. Ezért aztán, ha bebenyitsz hozzánk a szerkesztőségbe, nemcsak a fogásra vetett míves botod a különös élmény, amint böködi- ingáztatja a zuhogó idő. Tapintatos türelmed, megejtő nyitottságod és a lényedből áradó békesség is az. S mindezt szinte egységbe rendezti klasszikus fejformád. Ilyen fejet csak egy igazi humanistának metszhet a természet. Hiánycikk ez az arc, Tamás! Őrizd meg nekünk!

Kiss Tamás

### A vers fölöttünk

*A vers fölöttünk levegőben lépked,  
tehát jelen van mint árnyék az ég alatt,  
keresi emberét minden pillanatban,  
ismeretlen utcákat bejár egy szám után  
kutat, hozzánk is becsönget,  
csak mi nem mindig vagyunk otthon.  
Lehet, hogy éppen őt keressük  
egy sík lapon, épp hogy alakul  
vibráló felületen, várjuk, hogy kezünk  
mozdulni kezdjen s akkor belekezdünk  
valami előre láthatatlan  
kalandba, ki nem elégíthető szerelemben,  
tán egy viszonzhatatlan vonzalomba,  
egy véromlító lovagi játékba.  
Agyunkban zsoldtárhang bűg,  
fülünkben uccaének,  
a lélek keresi önmagát ilyenkor,  
hogy mire váltsan át.  
Pedig igazán a törvényt keressük,  
ami egyetlen intésünkre  
másfelé mozdítaná a világot.  
Azt keressük amit ők kerestek,  
a szeszélyes szenvedélyek oktatói  
kétezer éve már, de nem találtak,  
és falnak fordulva behaltak,  
reménykedésbe hal belé az ember.  
Ám egyszer majd a túloldalon  
megpillantjuk önmagunkat is  
s összemosolygunk cinkosan, titokban.*

\* Elhangzott Kiss Tamás 80. születésnapjának köszöntésén Debrecenben a Déri Múzeumban. Lapunk is tisztelettel köszönti a kisújszállási születésű költőt.



Molnár H. Lajos

# Az ötvenhat-csinálta poéta

Ki tudja, hány levél, naplójegyzet, vers és egyéb írásos érzelmi dokumentum kallódik szanaszét a világban az ötvenhatos forradalomról? Egy kis „szubjektív látleletre” – nem véletlenül rábukkantunk, alább adnánk ízelítőt belőle nem is annyira az évforduló miatt, inkább okulás végett.

Győry Kálmán úr ma „jól szituált” üzletember, Hamburg mellett lakik. Ötvenhatban, alig túl a huszadik évén az utcákon harcolt fegyverrel a kezében – és verssel. Mondhatni, a forradalom alatt „lett költő”, és maradt a „szavak fegyverese” kényszerű menekülése idején mindaddig, míg új hazájában kezdte magát nem idegennek és hontalannak érezni. Aztán többet nem írt, legalábbis verset. A költészet gyakorlása ideglenesen állomásozott benne, és igen rövid ideig – nem úgy, mint nálunk a szovjet csapatok.

Miről árulkodnak ezek a versek? Szinte restellem leírni, annyira elkoptatott, lejáratott és manapság is lejáratás tárgyát képező kifejezések ezek, mint hazafiság, magyarság, forradalmiság, bátorság, harcosság, megalkuvás nélkülség... De engedtessek meg kiemelnem a sok igaz gondolat közül mindössze kettőt. „Szégyellem, hogy Hamburgban vagyok” – jelenti ki Győry Kálmán egyik versében a számomra és sokak számára ismerős „lelki gyötrődés” lényegét, amikor is az ember nem tudja eldönteni: a kényszer-menekülés valóban muszáj volt-e?... Pedig meggyőződése szerint nem végleg ment el. Akkori hevülete talán jogosan diktálta abszurdnak, hogy csak nyolcvankilencre érkezhetsz meg a változás – a szabadulás. Ötvenhat őszén még azt hitte, hamarosan „bosszút hozhat”...

Mára valamelyest lecsillapodtak a kedélyek, a bosszúvágyak „civilizálódtak”, „europaizálódtak”. Az akkori forradalmár-poéta mostanában üzletet kötni jár igazi hazájába. Igen, Magyarország az igazi saját bevallása szerint is. Különbözik német felesége beszél magyarul, és a fiukat szintén Kálmánnak hívják, így, magyarosan.

*Ébredjétek végre, magyarok!  
Jó vendéglátó hírünk,  
úgy hírlík,  
messzi keletre elragyog,  
mert híva,  
hívatlanul  
özönlenek hozzánk  
békés kirándulók,  
hosszúcsövű szovjet tankok.*

*Hát ne hozzunk szégyent  
szép neviünkre!  
Fogadjuk őket  
méltó szeretettel,  
és szórjuk tele  
tankjaikat  
jóféle benzines üveggel!  
S gitárszóval kísérjük  
diadalútjukat.*

*Ébredjétek végre, magyarok!  
Vagy a hős fiaknak  
hős apái nincsenek?  
Szabadon élni országunkban  
csak az ifjúság szeret?  
Nincs már kemény ököl  
s biztos kéz,  
mely ütni tud most,  
ha kell?*

*Harcra fel most,  
magyar apák!  
Fiúitok útja csak  
a becsületes.  
Most alkalom van  
lerázni láncainkat,  
s ti a hívásra  
csak tapssal feleltek?  
Fogjátok meg végre a fegyvereket!*

Budapest, 1956. október 30.

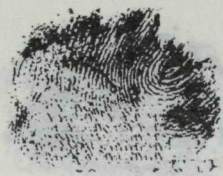
*Emlékeztek-e még, bajtársak?  
Hogyne emlékeznének.  
Az álmatlan éjszakákra,  
mikor még  
a Markó utcán  
velem együtt a rabkenyeret ettétek,  
és azon vitáztunk,  
mi szebb:  
golyó vagy  
kötél általi halállal  
halni meg.*

*Emlékeztek-e még, bajtársak?  
Hogyne emlékeznének,  
mikor a falnak fordulva  
hallgattuk,  
fogcsikorgatva hallgattuk,  
hogy neveztek  
piszkos fasisztának  
csillagos csibészek  
minket,  
kik hittiünk  
s éreztük, hogy őrünk már félnek.*

*Emlékeztek-e még, bajtársak?  
Hogyne emlékeznének  
az első közös, nagy örömré,  
mikor bejöttek  
az első hírek,  
hogy megszűnt az ÁVÓ:  
s a fogadalomra,  
mit egymásnak tettünk,  
hogy ha kiengednének,  
harcolni fogunk tovább.  
A búcsú kézszorításra  
hogyne emlékeznének.*

*Nem, bajtársak.  
Nem búcsúztunk mi végleg el.  
Szemünk boldogan csillog,  
szívéünkben  
a kivívott szabadság  
boldog himnusza énekel,  
és keziünk,  
ha most magunk hasznára  
végre munkába kezdünk,  
a fegyvert  
nem ereszti el.*

Budapest, 1956. november 3.



Négy boldog nap.  
Életem legszebb napjai.  
Tizenkét év rabsága után  
négy napig voltunk szabadok,  
s e négynapos  
ünnep után  
Moszkva átkos terrorja  
nyakunkba újra  
acélkötelet dobott.

Ha sírni tudnék,  
veres könnyeket sírnának szemeim.  
Ajkamra most  
csak átokszó tolul.  
Tanulunk búsan, fogcsikorgatva,  
s nyakunkra  
a szabadság véres zászlajával  
takart iga szorul.

De úgy éljek én,  
sem rab,  
sem barom  
többé nem leszek.  
Most, mert kell,  
hát elmegyek,  
de visszajövök még fegyverrel,  
s akkor nagy,  
szent bosszút viszek.

Budapest, 1956. november 8.

A messzi idegenből  
üzenek most.  
Hegyeken túlról,  
hol boldogok az emberek.  
Olyan országból,  
hol minden kisgyerek  
gondtalan, vidáman nevet.

Itt nem szól a puska,  
s nem süvöltenek  
vak golyók.  
Nem tépi síró gyászronggyá  
idegen fegyver  
a nemzeti lobogót,  
és nem vádolnak üszkös otthonok.

Olyan országból üzenek,  
mely szeretetet  
s otthont adott,  
és ahol mégis idegen,  
hontalan vagyok,  
mert otthon  
sok-sok gyászoló anya zokog.

Millió sebből vérző,  
szegény, hős hazám,  
én itt,  
hol annyi csodás  
kirakat ragyog,  
a rommá lőtt  
pesti utcákra gondolok.

A körutakra,  
melyeken gyilkos  
szovjet tank robog.  
Az éhező csecsemőkre,  
a sebesült  
és halott bajtársakra gondolok.  
Üzenem nektek, hogy feledni  
sohasem fogok!

Bécs, 1956. november 24.

Zakatol, csattog  
a vonat kereke,  
s én mindig messzebb,  
nagyon messze  
kerülök tőled, Budapest.

Most tudom csak,  
mennyire szeretlek,  
s minden kilométerrel,  
mely közénk fekszik, mint a köd,  
én lélekben hozzád közelebb kerülök.

Eszembe jut kormos egével Csepel,  
és sétatím a hosszú körutakon,  
a Halászbástya finom csipkái  
egy-egy csókos,  
szerelmes nyári alkony.

Vérezni is láttalak téged,  
és harcoltam én is  
a barikádokon,  
de szívemben azért nőttél,  
mert nem hajtottál térdet  
a nehéz napokon.

Cőten, 1956. december 7.

Szégyellem, hogy Hamburgban  
vagyok,  
hogy nyugodtan,  
tétlenül telnek a napok,  
és csokoládét eszem  
lefekvés után.

Szégyellem, hogy meleg a szobám,  
és ajándécsomag  
van az asztalon.  
Hogy nem állok sort  
kenyérért az utcán, s szégyellem  
magam.

Odahaza sztrájkolnak az emberek,  
s befütyül a szél  
a kitört ablakon,  
és testvéreimmel robog  
kelet felé sok-sok vagon.

Tank dübörög az éjben,  
s gyilkos géppuska kelepel.  
Száz gyönyörű munka várt rám,  
hát miért,  
miért jöttem én onnan el?

Miért engedtem ki kezemből  
a gyújtó szó fegyverét?  
Míg odaát éhesen,  
fázva harcol a nép,  
én miért nem fázom, s harcolok?

Hát valóban hitvány,  
semmi ember vagyok?  
Patkány,  
mely a süllyedő hajóról  
gyáván menekül?

Mit tegyek most,  
mikor homlokom  
a szégyentől hevül?  
megtörténtet meg nem  
történtté tenni  
miért nem tudok?

Drága vérző hazám!  
Éhező, harcoló magyarok!  
Hűtlen fiatalok mit tegyen,  
hogy egyszer  
futásomért megbocsájtatok?



Kiss Erika

# A demokrácia mindenenek felett

## A forradalom tisztaságát akartuk biztosítani

Amikor Sáros András tanár úr eleven, jó képességű diákjának a Luigi becenevet adta, nem gondolta, hogy mennyire találó volt az ötlet. Akkor még egyikük sem tudhatta, hogy a történelem vihára Pintér Lajost Olaszországba sodorja, s itt éli le élete döntő részét. Pedig így történt. A göndör, barna hajú, mindig tetre kész, temperamentumos „motoreMBER” ma Veronában traumatológus professzor. S hazánk tiszteletbeli konzulja is, mert hazájáért, honfitársaiért ma is szívvel-lélekkel, kifogyhatatlan energiával munkálkodik.

Húszévesen, 1956 novemberében hagyta el hazáját, s 34 évig nem léphetett annak földjére. A Kádár-rendszer persona non grataként tartotta nyilván őt. Forradalmi szerepéről ma így emlékezik:

– Jászberényben érettségiztem a József Nádor (ma Lehel vezér) Gimnáziumban. Apám Pusztamonostoron volt állomásfőnök. Orvosnak készültem. 1956 ősze Debrecenben az Orvostudományi Egyetemen talált. Az egyetemisták felvonultak a városban október 23-án. Ott is megalakult a Forradalmi Bizottság, Für Lajos, a mai honvédelmi miniszter lett a titkára. Az eseményekben én is részt vettem. Az egyik egyetemi gyűlésen 26-án délután, vagy 27-én délelőtt felmerült, hogy Pestre kellene menni kapcsolatot teremteni, tájékozódni. Önként jelentkeztem, s még egy másik fiú is. A nevére már sajnos nem emlékszem. A forradalom kezdetén a kommunisták is lelkesedtek a változásokért. Ezt bizonyítja, hogy Komócsin Zoltán, a kommunista párt akkori megyei első titkára még megbízó levelet is adott nekünk. A levél eredeti je ma is birtokomban van. Az áll benne, hogy a MEFESZ diákparlamentjének előkészítő ülésén vegyünk részt. Debrecenből a Mezőgazdasági Minisztérium kocsijával mentünk Gödöllőig. Ott aludtunk az egyetemi kollégiumban. Pestre október 28-án reggel érkezünk. Ekkor már nagy felfordulás volt. Jártunk a Parlamentben, a forradalmi diákbizottságban. Nemzetőr igazol-

ványt kaptunk Kopácsy Sándortól, az akkori rendőr- főkapitánytól.

– *Végül is Debrecenbe nem mentek vissza?*

– A forradalmi események magukkal ragadtak. A diákbizottságban újabb feladatok adódtak. A főváros lakosságának, pontosabban a csepeli dolgozóknak élelmiszert ajánlottak Hajdúszoboszlón az állami gazdaságban. Ekkor a budaörsi reptérről mentünk egy kétmotoros géppel Debrecenbe. Az orosz katonai reptéren szálltunk le, ahol rizst és búzát rakodtunk be. Én magammal vittem egy gyógyszerküldeményt is a székesfehérvári kórház számára. Sőt, Pestről egy szerelmes leány levelét vittem el Debrecenbe, a vőlegényének. Október 30-án ismét Pesten voltam. A forradalmi diákbizottságban felmerült, hogy a nagyobb vidéki városokba, járási központokba is le kellene menni. A forradalom céljainak megismertetése, a tisztaságának megőrzése volt a szándékunk. Lincselésekről kaptunk hírt. Mi a törvényes út betartását akartuk biztosítani. Tehát, ha valaki bűnt követett el, akkor azért bíróság előtt kell felelnie. Önbíráskodást a mi forradalmunk nem engedhet meg magának. A törvénytelenység, a gyilkosságok nem a mi forradalmunk jellemzője. Igazolványt, fegyvereket kaptunk. Én szűkebb hazámba, azaz Jászberénybe akartam menni, s hívtam másokat is. Így négyen, Kosztya Lujza, Gedai István, Liszikai Tamás és én október 31-én Jászberénybe mentünk. Társaimat végül is ott, Budapesten, a forradalmi napokban ismertem meg. Előtte nem ismertük egymást.

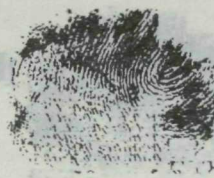
– *Mi várta önöket Jászberényben?*

– A forradalmi szervek már megalakultak. Altorday Sándor volt itt a vezető. A (rég) rendőrségi épületben volt a központ, meg szemben a városházán. Mi, diákok a diákotthonban (ma a Nagyboldogasszony Általános Iskola) laktunk, itt a gimnazisták is velük tartottak. Jártuk a várost. Jászberényben mindenki tette a dolgát, dolgozott. A gyárakat a munkások őrizték. A környező falvakba is elmentünk. Emléke-

zetes számomra, hogy Jászapátiról egy ávós őrnagyot behoztunk Jászberénybe. Azért mentünk érte, hogy megvédjük a lincseléstől. Sajnos a nevére nem emlékszem. A lakásáról hoztuk el. Sírt, reszketett. Mi elmondtuk, hogy nem vagyunk gyilkosok. Majd a bíróság ítélezik felette. Egy újjal sem nyúltunk hozzá. A rendőrségi fogdába vittük. Sok dolgot elmesélt, egész éjszaka beszélgettünk vele. Besúgó volt. Bányászok között, építkezéseken dolgozott, munkatáborokban volt felügyelő, s jelentést adott. Sok esetben nem tudták róla, hogy ávós, így férdőzött az emberekhez közel. A környező falvakban a pártházak iratait összeszedtük. Döbbenetes volt, hogy mennyi feljelentés volt ott. A szomszéd a szomszédját besúgta. A kommunista diktatúrák ezért tudtak fennmaradni. A félelem, a besúgás volt az eszközük, amivel aztán sakkban tartottak embereket.

– *Bizonyára tudja, hogy a jászberényi eseményekkel mostanában sok újságíró foglalkozott. Kérem, idézze vissza ezeket!*

– Azt tudom elmondani, ahogyan én megéltem az eseményeket. Sajnos a nevek nem biztos, hogy jól emlékszem, hiszen ismeretlen emberek kerültek egy táborba, váratlan helyzetekbe s élet-halál szituációkba. A megismert publikációk az én nevemet is tévesen közlik, épp ez okból. Tehát Jászberényben mi egy 15–20 fős diákcsoporttal voltunk együtt. A város nyugodt volt, a forradalmi vezetés gondoskodott mindenről. A magyar katonai parancsnok Varga József főhadnagy, a laktanya vezetője is együttműködött a forradalmi szervekkel. Emlékeim szerint a november eleji napokban fontos dolog történt, s erre határozottan emlékszem. A szovjet páncélosok (akik a régi laktanyában voltak) parancsnoka a városházán járt. Aláírtunk egy dokumentumot, hogy sem ők, sem mi nem támadjuk meg a másikat. Ennek az iratnak valahol meg kell lenni. (Ez valószínűsíti, hogy miért lőtték agyon még 4-én a délután érkező új orosz alakulatok az itteni orosz parancsno-



kot. A szerk.) Mi is hallottuk a híreket. Délután a városházáról a magyar lakatnyába indultunk, mert Varga József is úgy látta jónak, ha rádiós készülékekkel is felszerelkezzünk, hogy tudjuk a kapcsolatokat tartani egymással. Ezért ki kellett menni a nagykátai úton lévő laktanyába. A főhadnagy egy Pobjedában haladt elöl, mi egy 1,5 tonnás kis katonai teherautón mögötte. A hídon (Kőhíd) átmertünk, a Kossuth utcára fordultunk. Egyszer csak egy kereszteződésből kiérve (ez a mai piac vagy az Apponyi tér körül lehetett) lőttek ránk! A teherautó bekanyarodott egy szűk utcába, ott legráztunk, s mindenki elfutott. A Déryné utcába kerültem, ahonnan láttam, hogy a főtéren, a Bوندás-kútnál mindenfelé tankok vannak. Lőttek rám, és én visszalöttem a géppisztollyal. A rendőrség épületébe akartam hátulról, az udvar felől bejutni. Láttam, hogy az oroszok elfoglalták az épületet. Sajnos, ott volt Kosztya Lujza is, hisz őt azzal bíztuk meg, hogy tartsa a kapcsolatot, szerezzen híreket. Az oroszok kiengedték az általunk odavitt ávóost, aki tudott oroszul, s segített nekik. Láttam, hogy embereket állítottak a falhoz.

– *Mindez mikor történt pontosan?*

– Három óra, fél négy körül indultunk el a kocsikkal, s ez utána pár perc alatt lezajlott. Ködös, rossz idő volt, hamarosan sötétedett. Végül a kertek alatt, kerülővel visszajutottam a diákotthonba. A gimnazistákat elzavartuk, mondtuk, hogy mindent felejtse el. Liszkai és Gedai is visszaért a kollégiumba. Átmentünk hátulról a posta épületébe, én és még két fiú, akiknek nevét nem tudom. A főtéren mindenfelé tankok voltak és lőttek. Mi az emeletről kézigránátokat dobtuk az ott lévő tankra, ki is gyulladt. Ekkor vettem észre, hogy ég a Nagytemplom tornya.

– *Tehát ön nem volt a toronyban, s nem lőtt onnan. Mert ez terjedt el, s az is, hogy ön és a testvére volt a felelős a torony pusztulásáért.*

– A testvérem, Pintér László 1956-ban 16 éves volt, s az októberi események alatt otthon volt Pusztamonostoron. Én a templom tornyában nem voltam. Lőni csak akkor lőttem, amikor előbb rám lőttek, ez a Déryné utcában történt. Az oroszok viszont összevissza lövöldöztek. Jelzőrakétákat is fellőttek gyakran. S minden irányból jöttek a tankok Jászberénybe. A főtéren egy ágyút is láttam.

– *Mi történt ezután?*

– Ismét visszamentünk a diákotthonba. Mi hárman, Gedai, Liszkai és én elmentünk a Barátok teplomába. Boros János esperes urat kerestük, akit jól ismertem, mert korábban Pusztamonostoron volt plébános. Pufajkában, fegyverrel a kezünkben késő este zörögünk be hozzá. Bizony nem lehetett ez szívderítő élmény számára sem. De enni adott nekünk, némi ruhát is, hogy pufajkánktól megszabaduljunk. A templom kertje a Zagyvára járt le. Itt dobtuk a folyóba gépfegyvereinket, csak egy-egy pisztolyt tartottunk meg. Nem akartunk az oroszok kezére kerülni, ezért kellett a pisztolyt megtartanunk. A közeli duzzasztónál átmertünk a Zagyván, s Oláh József lakására mentünk. Ő fogorvos volt, régi ismerősöm. Azt beszéltek meg, hogy bármi történik, nála találkozunk mi négyen, mert a mozi s a malom közelében lakott, amit könnyen meg lehetett közelíteni. Oláh Józsefnél már ott volt Kosztya Lujza. Az éjszaka háralévó részét itt töltöttük. Iratainkat, igazolványainkat Jóskára bíztuk, aki eldugta a lakásban. Később Németországban találkoztam vele. Elmondta, hogy lebottatták már azt a házat.

– *Ekkor már eldőlt a forradalom sorsa.*

– Sajnos igen. November 5-én hajnalban útnak indultunk. A Zagyva partján haladtunk. A kórház közelében van egy híd, ott átmertünk. Elhaladtunk a kórház előtt. Gyalogosan indultunk Nagykátára. Földuton mentünk. Gedai Istvánnak voltak ott ismerősei. Két idős báró, testvérek, akik egy múzeum őrői lettek, saját korábbi kastélyukban. Persze, nem biztos, hogy ez Nagykátán volt, de fix, hogy az Új-szász–Budapest vasútvonal mentén fekvő faluról van szó. Eljutottunk ebbe a kastélymúzeumba. (Valószínűleg Tápiószelén jártak. A szerk.) A pincében húzódtunk meg, hallgattuk a rádiót. Amerika hitegetett bennünket. Az elnökválasztással voltak elfoglalva. Eisenhawert megválasztották, mégsem történt semmi. Nem küldtek ENSZ-csapatokat Magyarország megsegítésére. November 9-én aztán vonattal Pestre mentünk. Ávósok, orosz katonák ellenőriztek bennünket. Mondtuk, diákok vagyunk, ami igaz is volt. Liszkai és Gedai pesti egyetemista volt. Az Astoriánál volt egy leány diákotthon. Én itt kötöttem ki. A MAV Kórházba

mentem dolgozni, hisz orvosanhallgató voltam. A diákotthonban is felcserekedtem, így volt indok, hogy miért vagyok ott.

– *Mikor határozta el, hogy elhagyja Magyarországot?*

– November 20-a táján mentem este az utcán a Körúton. Egyszer egy ismerős hangot hallottam a hátam mögött. Annak az ávósnak a hangját, akit Jászapátiról Berénybe vittünk, hogy megvédjük az életét. Óvatosan hátranztem. Valóban ő volt. Már elő is léptették, a rangjelzésén láttam. Szerencsére a beszélgetőtársával volt elfoglalva. Ekkor értettem meg, hogy semmi jóra nem számíthatok. Kimentem a Déli pályaudvarra, vonatra szálltam, de Hegyeshalomnál nem sikerült átjutnom. Végül is november 28-án éjjel átszöktem a határon. S 34 évig nem léphettem hazám földjére.

– *Persze, ezt akkor nem sejtette.*

– Valóban nem. Azt sem, hogy mi lesz a további sorsom. Bécsbe mentem, november 29-én jelentkeztem a menekülteket kezelő központban. Pénzt adtak. Kiültem az Opera Ring-re, s életemben először banánt ettem, kávé ittam. Találkoztam Bónai Adéllal, ki nek szerelmes levelét vittem Debrecenbe. Ő operaénekesnek tanult. Tőle hallottam, hogy Németországba és Olaszországba is lehet menni. Csak előbb papírokat kell szerezni a rendőrségen. Amikor megláttam, mekkora sor áll az illetékes hivatal előtt, mindjárt letettem róla. A menekültek között hallom, hogy Olaszországba nem kell papír. Az olasz követségen azonnal jelentkeztem. Busszal vittek bennünket Udinébe, onnan vonattal Velencébe. Vártak bennünket – százhuszan voltak az én csoportomban –, népünnepeket rendeztek a Szt. Márk téren. A szeretetet, a szolidaritás mindenütt megnyilvánult irántunk. Ezután Bologna következett. Később egy vöröskeresztes táborba kerültünk, ahol gyermekágyak voltak. Kettőt összetoltunk, úgy fértünk el rajtuk. December 8-án kerültem Padovába, az egyetemre tizennégy társammal együtt. Mindjárt létrehoztuk a Magyar Menekült Diákszövetséget, Mihályi Géza lett az elnöke, én a titkára. Vaduzban 1957 márciusában megtartottuk az első kongresszust. A Magyar Akadémiát is létrehoztuk – az

olasz állammal közösen természetesen –, ahol sok diák tanulhatott. Ezt később Kádár János közreműködésével megszüntették. Ekkor Pius pápa közbenjárásával sikerült megoldani a magyar diákok problémáját. A pápa biztosított számunkra egy épületet. Az egyetemet sikerült elvégezni. Én latinból érettségiztem a jászberényi gimnáziumban, így olaszul gyorsan megtanultam.

– A hazájával milyen kapcsolat volt?

– Szüleim, testvérem itt maradtak. Apámat, öcsémét nagyon megverték. Apámat elítélték, pedig ő egy egyszerű állomásfőnök volt. Hazafias érzelmű, igaz magyar. Szerencsére mindnyájan élnek még. Öcsém jelenleg Padovában fogorvos. Ám én a magyar állam számára persona non grata voltam. Hiába kértem, nem adtak vízumot. Uliczki elvtárs – egy volt ávós alezredes –, az olasz konzul sosem segített. Amikor Nagy Imrét temették, újra kérvényt adtam be. Írtam Pozsgay Imrének, Né-

meth Miklósnak, Horn Gyulának, hogy segítsenek, hadd lehessenek itt a temetésen. Még választ sem kaptam tőlük. Ezután jött az értesítés, hogy 1989. szeptember 1-jén 35 éves érettségi találkozó lesz Jászberényben. Újra kérvényt írtam. Ekkor találkoztam dr. Szócs Ferencsel, az új római konzullal, akit akkoriban neveztek ki. Ő volt az első, aki tisztességesen bánt velem. Hosszan élbeszélgettünk, s én utazhattam. Máig hálás vagyok ezért Szócs Ferencnek. Egy hatalmas koszorúval jöttem át a határon, amit Nagy Imre sírjánál helyeztem el. Utána Jászberénybe mentem. És nem ismertem rá a városra. A templom tornyát égve, füstölögve láttam utoljára...

– Nehéz megszólalni, ha a riportalany hangja megremeg. Mégis arra kérem, mondja el, elégedett-e a változásokkal?

– Én hiszek a demokráciában, s tiszteletben is tartom, de úgy gondolom, igazság nélkül nincs jog. Az igazságot ki kell mondani, meg kell ismertetni a fiatalokkal. Volt és van vagy ötezer bűnös Magyarországon, akik ki-

szolgálták a diktatúrát. ávósok, vérbírák, pufajkások. Akik agyonverték a forradalmárokat, akik elítélték őket. Ezeket meg kell nevezni. Azért, hogy tudják, mi tudjuk, mit követtek el. Nem nyúlunk hozzájuk, hagyjuk őket élni, de megnevezzük, s elmondjuk fiainknak. Az igazságot tudni kell. Így tisztelhetjük a demokráciát méltóan. Ez nem történt meg meg, mármint a bűnösök megnevezése. Én a jelenlegi kormány feltétlen híve vagyok. Az Antall-kormány megtisztelt azzal, hogy tiszteletbeli konzulja lehetek hazámnak. Sok jelenlegi vezető régi ismerősöm egyébként. Antall Józseffel '56 októberében találkoztam a Parlamentben, amikor egy ízben Lukács György dolgozószobájában aludtam diáktársaimmal. Örömmel tölt el, hogy vége a kommunista diktatúrának, hogy a demokráciát választotta Magyarország. Sok még a tennivaló. Ebben segíték ezért magam is. Bízom abban is, hogy minden magyar, akinek fontos a szabadság, a demokrácia, szintén hasonlóan tette kész. Tudom, hogy ez áldozatokkal jár, de ezt mindnyájunknak vállalni kell.

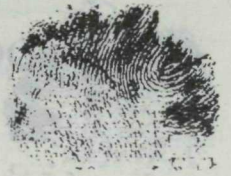


## Sáros András

Ezt a lapszámunkat Sáros András grafikai illusztrálják. Sáros András (1912–1983) kitűnő pedagógus, festőművész, tudományos kutató és író volt. Életének jelentős részét Jászberényben töltötte, ahol a Lehel Vezér Gimnázium tanáráként dolgozott. Az 1956-os események után grafikai őrzik az elpusztult templom képét, majd 1968-ban a helyreállítás munkálatait is.

A rekonstrukcióban tevékenyen részt vett. Itt látható rajzai az 1991-ben létrehozott Sáros András Alapítvány tulajdonában vannak. Közreadásukért ezúton mondunk köszönetet.





Molnár H. Lajos

## Landolás a szilvafák alá

*Ülünk a takaros túrkevei telek házikójának teraszán az erős, de még langyos őszi szélben, a volt pilótával együtt nézzük az alacsonyan potyogó – stílszerűen: repülő – szilvákat. Gazdagon rogyadoznak az ágak a sok gyümölcstől, néhány ágat alá kellett dúcolni, hogy le ne törjön. Még a tavalyi termést fogyasztjuk, ami természetesen nem aszalt szilva, hanem házi termésű pálinka. Hatására (vagy inkább segítségével) könnyedebben jönnek elő a másképp tartósított emlékek...*

\*

– 1949-ben kerültem a hadsereghez önkéntesként. Abban az időben lehetett jelentkezni repülőnek, légvédelmi tüzérnek. Én mindig repülni szerettem volna, a légvédelemhez jelentkeztem. Nem volt elég repülőoktató, a galogosoknál kötöttem ki 17 évesen, másfél évet húztam ott le, nagyon kemény kiképzés folyt, sokszor még sírtam is, hogy nem bírom ki... 1951-ben kerültem a légierőhöz Szolnokra, ahol növendékként kezdtem el a repülő-pályafutásomat. Kétéves iskola után felavattak alhadnaggyá, mint vadászrepülő. Kezdetben oktató voltam, később, 1953-ban Kunmadarasra kerültem repülőgép-vezetőnek lökhajtásos repülőgépre. 1956-ig Kunmadarason teljesítettem szolgálatot...

Elég betyár gyerek voltam, nem voltam az a fegyelmezett repülő, ahogy elvárták volna az előljáróim, valamit mindig bekavartam. A nővérem a Szovjetunióban végzett, hazajött szabadságra Békéscsabára, és „meglátogattam” a családot, a békéscsabai szülőházamat repülőgéppel. Csináltam egy műrepülést, amely természetesen tiltott volt, egész alacsonyan, száz méteres magasságban műrepültem a ház fölött.

Ez még nem volt elég, kimentem a repülőtérrre, és kinéztem egy olyan repülőgépet, amelyik éppen leszállásban volt, és alatta elhúztam. (Két hét múlva, amikor Békéscsabára mentem, akkor mondták, hogy az a fiatal srác, aki alatt elhúztam, az be is fejezte a repülő-pályafutását, mondván, hogy ha ilyen előfordulhat repülés közben, akkor ő ezt nem vállalja.)

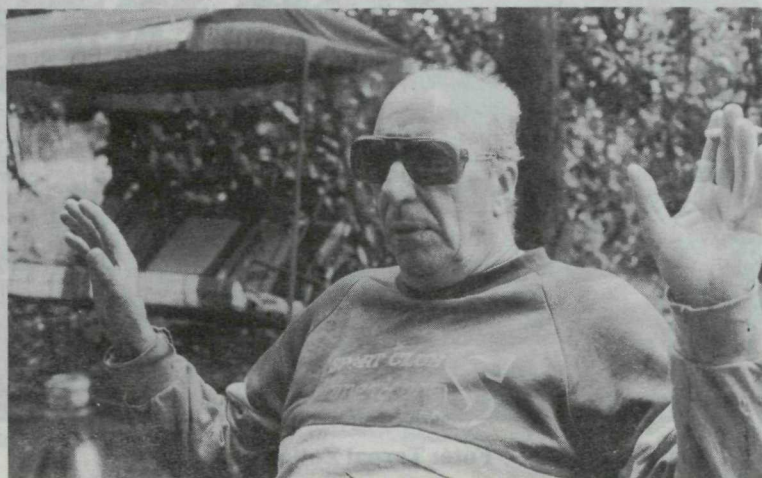
Mire visszaértem Békéscsabáról Kunmadarasra, már le voltam leplezve, a békéscsabai repülőtérről már keresték az illetőt. Hát nem kellett sokat keresgélgni, mert nagy és kis számokkal volt ellátva ez a YAK 11-es repülőgép, még a kis számokat is el tudták olvasni, és azonosítottak, hogy én voltam az a betyár. Azelőtt volt már egy „félrelépésem”, amiért leültem tíz napot a szolnoki tisztifogdában. Ezt a békéscsabai ügyet már nem tudta úgy elintézni az ezredparancsnokom, hogy házon belül, a berkeiben lerendezze, így föl kellett mennem az Országos Légvédelmi Parancsnokságra a parancsnokhoz egy nagy irománnyal a hónom alatt, ami le volt pecsételve. A parancsnok, Nádor ezredes azt mondja, olvasok-e újságot. Igen, mondom, tudok róla, ezredes elvtárs (mert akkor még az volt), hogy húszezer főt leszerelnek a hadseregből. Igaz, hogy nem ezt kérdeztem, mondja, de maga is közéjük fog tartozni. Értettem. Erre: milyen ember maga, legalább ígéretet tenne. Mondom, azt nem tehetek, nincs rá jogalapom, mert már

egyszer ígéretet tettem, és újra elkövettem ezt a fegyelemsértést. Na jó, azt mondja, vonuljon vissza az alakulatához, és meg fogja kapni a beosztását. Úgyhogy kaptam tizenöt nap fogdát, és három hónapra eltöltötték a repüléstől. Ez volt a legkegyetlenebb, hogy három hónapig nem repülhettem. A tizenöt napot még elviseltem, le is töltöttem...

A szüleimet is bevonták ebbe a dologba, édesapám ott volt akkor, amikor a nagy tisztgyűlés volt, ahol nekem mindenki előtt önkritikát kellett gyakorolnom. Tettem egy olyan ígéretet, hogy beszüntetem ezeket a fegyelmetlen repüléseket. Magam is rájöttem, hogy nincs ráírva a repülőgépre: ezt Dukát Bandi vezeti.

Utána egy harci alakulathoz kerültem, mivel befejeztem a csibészkedéseket, kezdtem előre lépni, miután hat évig alhadnagyként szolgáltam. Ez nagyon sok idő, amikor három év volt a kihordási ideje egy rendfokozatnak. Taszáron, a harci alakulatnál többször kitüntettek, előléptettek soron kívül is, soron is. Utána, 1965-ben Szolnokra kerültem vissza felderítő alakulathoz. A derekammal kezdtek problémák lenni, a nagy terheléseket már nem bírta a MIG 21-esen. 1980-tól nem is tudtam folytatni a repülést, olyannyira, hogy mozdulatlaná váltam. Bekerültem a katonai kórházba, ahol megműtöttek porckorongsérvel.

'82-ben aztán nyugállományba kerültem, mondhami, kiköltöztem erre a telekre. Kezdetben nagyon rossz volt, mert mint a galambászok, amikor a galambokat röptetik és lesik, milyen körön repülnek, hányan vannak, hányan hiányoznak, én ugyanezt csináltam. Ha hallottam egy repülőgéphant, én már jöttem ki a kis házamból és lestem, hogy hol van. És eltelt négy év, amíg teljesen



ki tudtam kapcsolódni... Hogy teljesen, ez nem igaz, mert most is megnézek minden levegőben lévő repülőgépet, de most már átálltam...

Így zajlik az életem, én elvagyok itten... magam. A feleségem, sajnos meghalt már nyolc éve. Egyedül vagyok itt. Van egy lányom Szolnokon, ő látogat engem. Egyébként minden hónapban a nyugdíjaimért hazamegyek Szolnokra, fölveszem a nyugdíjamat, és jövök vissza. Kora tavasztól kint vagyok itt késő őszig. Itt mindig van tennivaló. Ha nincs, akkor kitalálok valamit. Nem élek Robinson-életet, nekem televízióm van itt kint, nagyon szeretem nézni. Rádiót hallgatok, minden nap újságért megyek be...

1980 óta nem repültem, és kezdtem '52-ben. '52-től '80-ig megszakítás nélkül repültem, tizenhatféle repülőtypust... Nehéz megfogalmazni, hogy mi a varázsa, ugyanis a repülés egy nagyon kegyetlen, kemény munka. Valamiért szerelmes lesz belé az ember, a megszállottja lesz, nagyon érdekes... A pilóták kemény fiúk... Nagyon nehéz volt megszokni, hogy a landolás végleges. Vagy négy évet szenvedtem, amíg át tudtam állni, amíg saját magamat meg tudtam győzni, hogy figyelj már ide, vége van, kész! Nincs mese... De azért én nem váltam el teljesen a repüléstől, mert ha csak szerét ejtethem..., nem akarok senkit lebuktatni, de akik végzik ezeket a repülős műtrágyázásokat, hát tőlük bekéredzkedtem egy jó párszor... Körülbelül három hónapja repültem utoljára...

Nagyon érdekes, hogy álmomban sokszor repülök! Épp valamelyik éjszaka repültem, mégpedig olyan bonyolult szisztémákat, mint annak idején repültünk. Ugye, első osztályú repülőgép-vezető voltam, és ez a szint azt jelenti, hogy minden időjárási viszony között hadra fogható az illető, és hát bizony,

mi elég sokat repültünk úgy, hogy a földet nem is láttuk, például hatvan percig, éjszaka... Ez nagyon komoly munka, műszerek alapján elvezetni a repülőgépet a földön kiszámított adatok szerint, és hát nagyon elfárad az ember egy ilyen gyakorlatnál. És én itt egy éjszaka három-négy ilyen útvonalat lerepültem álmomban, és reggel úgy el voltam fáradva, mintha valójában repültem volna, kegyetlen dolog volt.

Egyszer repültem „élesben” is, amikor Csehszlovákiába kiküldtek minket... Ugye, akkor még ellenforradalom volt, és akkor ki kellett repülni Csehszlovákiába. Az volt a feladatunk, hogy géppárban repüljünk, és ahol csoportosulásokat láttunk, azokat hajtsuk szét. Olyan feladatot nem kaptunk, hogy fegyverrel közbelépünk, hanem azt, hogy ezzel a nagy hanghatással szétzavarjuk a csoportosulókat. Ezt három ízben teljesítettük. De az is elég izgalmas dolog volt, hátránéztem és láttam, hogy egy 21-es géppár teljes rakétafelszereléssel beállt mögénk, alattunk a saját légvédelmi tüzeink voltak, és jelentettem, hogy mögöttünk van egy géppár, egy cseh 21-es géppár. Azt az utasítást kaptam, hogy zuhanjak rá a tüzeinkre, és ha majd követnek minket, akkor ők a mögöttünk lévő géppárt leszedik. De hát nem jöttek utánunk, és nem került erre sor...

Egyszer éjszakai repülésen vettünk részt Szolnokon, és olyanom támadt, hogy ha én nem alszom éjjel fél kettőkor, akkor keljen fel egypár ember Szolnokon. Ez megint csibészesség, egy-

szerűen nem tudtam levetkőzni..., pedig megígértem. És akkor olyan ötven méterre elhúztam Szolnok fölött a Zagyva hídtól a Vegyiművek irányába teljes gázzal. Szerencsétlenségemre egy olyan helyzet állt elő, mintha tűz lett volna a fedélzeten. Ilyenkor az van, hogy semmi tűzoltás, hanem leállítani a hajtóművet, emelkedésbe vinni, elfordítani a repülőgépet a lakott területről, és katapultálni. Jó svungban voltam, olyan ezeregyszázás sebességgel, megemeltem és vártam, hogy mi lesz, és kiderült, hogy csak a hidraulika ment tönkre, és leszálltam. Más talán katapultált volna...

Az az igazság, hogy ez a MIG 15 típus volt, nem volt felszereltségünk, nem voltak alkatrészek. Csak úgy gányolták ezeket abban az időben, tényleg nevétséges volt... Nagyon sok ember meg is halt, nagyon sok repülőgép-vezető, amit abban az időben nem propagáltak, most már, ugye, tudunk majdnem mindenről. Elég sok pilótársam meghalt... Az volt a lényege az egésznek, hogy minél hamarabb, minél magasabb szintre kiképezni egy pilótát. Sajnos, nem nézték meg, hogy az illető bírja-e ezt a tempót, vagy sem. És bizony belehajszoltak olyan embereket is, akik ezt a hajtást nem bírták, és nagyon sokan meghaltak abban az időben. Sokszor nem is lehetett visszaellenőrizni, hogy miből kifolyólag haltak meg. Néha tudtuk. Mert volt olyan eset is, amikor a menyasszonyát, a menyasszony édesanyját, édesapját, a menyasszony húgát tönkretette a srác, mert el akart menni a tanya fölött üdvözölni a családot, és belement a tanyaiba, mert rosszul volt kiképezve. Nagyon sok ilyen dolog volt...

De beszéljünk inkább a jelenről! Van harminchat szilvafám, az idén is vagy 160 liter pálinkám lesz. Nagyon jól érzem magam. Ilyen az életem... Nyugdíjasként én nagyon jól élek. Ez a csend nekem egy megváltás...



Fotó: Tarpai Zoltán



Hilkka Pietilä

## Az Európa-ház \*

Napjainkban a rendszerváltás után az Európa-házhoz való tartozás, az Európa-házba való belépés szinte varázsszó. Sokat várunk tőle mi magyarok is. A felzárkózás, csatlakozás azonban sokféle módon képzelhető el. A testvér finnek az EK-hez való csatlakozást, az oda való belépést egészen másként ítélik meg, s igen nagy azoknak a tábora, akik az ilyen csatlakozást ellenzik. Tiltakoznak ellene. Szabó Ágnes IV. éves magyar–német szakos hallgató egy évet töltött Finnországban. Lapunk számára fordított le egy érdekes cikket, amely a finnek nagyobb részének véleményét fogalmazza meg e kérdésben. Nem árt, ha mi is ismerünk más véleményeket.

*A fejlődő országok aggodva figyelik az Európai Közösség növekedését és erősödését.*

*Európai erődíjmenyről és a gyarmati hatalom visszatéréséről beszélnek.*

*Ez EK nagyhatalmi törekvései meglátszanak többek között a kultúra bizonyos szféráiban.*

### A gyarmatosítás szelleme tovább él az EK-ban

Nyugat-Európa egyesülésének kezdetei a második világháború után kialakult európai helyzetre nyúlnak vissza. A második világháborút nem Németország veszítette el egyedül, hanem egész Nyugat-Európa.

Az elmúlt néhány évszázadban az egész világ politikai és gazdasági alapja a gyarmati rendszer volt. Ennek hatalmi központja pedig Nyugat-Európa volt. Nyugat-Európa országai gyarmatként uralták a világ nagy részét.

A második világháború után ez az egész rendszer szétesett.

Németországot kettéosztották, hogy soha többé ne legyen senkire se veszélyes. De Franciaország, Hollandia, Belgium, Nagy-Britannia és Olaszország is elveszítette világhatalmi pozícióját, amikor gyarmataik gyors ütemben önállósodtak az 1950-es és '60-as években. A brit impérium szétesett, és az anyaország, amely annak idején Európa iparosodását vezette, elsőként kezdte mutatni a posztindusztriális hanyatlás jeleit.

Európa többé már nem volt hatalmi központ, hanem kettéosztott földrész, amelynek nyugati felén az Egyesült Államok dominált, és keleti felét a Szovjetunió saját biztonsági övezetként kötötte meg. Többé már nem Párizs, London, Amszterdam és Brüsszel volt Európa hatalmi központja, hanem Washington és Moszkva. Ezt a rendszert pecsételték meg a katonai szövetségek, a NATO és a Varsói Szerződés.

### Az EK alapítói hajdani gyarmatosító hatalmak

Az Európai Közösség alapító államai – a kicsi Luxemburgot kivéve – a hajdani gyarmatosító hatalmak. A második világháború utáni működésüket, úgy látszik, két dolog irányította: újra megerősíteni állásukat a világ gazdasági életében a lehető leggyorsabban, és biztosítani, hogy soha többé ne keveredjenek egymás között önmagukat megsemmisítő háborúba.

1950-ben Robert Schumann, Franciaország akkori külügyminisztere egy olyan tervet javasolt, amely egyesíti a francia és német szén- és acélipart, és megteremti az első, nemzetek fölötti szervet a két ország között. A terv hamarosan egész Nyugat-Európát át-

fogta. Az első ilyen egyezményt Párizsban 1951-ben írták alá.

A kettőből akkor lett hat, amikor Hollandia, Belgium, Olaszország és Luxemburg is csatlakozott. Ugyanezek az államok írták alá 1957-ben a szerződést Európa gazdasági közösségéről és atomenergiái szervezetéről. Így teremtették meg a gazdasági alapot az unió fejlődéséhez.

Európa egyesülése tehát a kezdetektől fogva nemcsak gazdasági, hanem politikai jellegű is volt, és arra irányult, hogy a világgazdaság hatalmi központja a korábbi nagyhatalmak kezébe kerüljön vissza. Ezért meg kellett egyezzenek a kölcsönös biztonsági és védelmi rendszer fenntartásáról is. Ezeket a célokat leírták már az 1957-es római egyezményben is.

### Az EK országai között világos hierarchia uralkodik

Az európai egyesülés kezdeti szakasza meglehetősen hosszú volt, de már akkor elfogadták azt az alapelvet, hogy minden más országnak kötelező elfogadnia az EK alapszabályait és törvényeit úgy, ahogy vannak, ha később akartak tagokká válni, habár ők nem tudtak e törvényekre és szabályokra hatni.

Így az EK alapító tagjai maguk határozták meg, hogy más országok milyen feltételekkel csatlakozhatnak a közösséghez. Ez már nagy lépés volt afelé, hogy a korábbi európai világhatalmak visszazerezzék rendelkezési jogukat – de most már kollektíve.

Valójában a hatalom lehetősége csak azokra az országokra terjed ki, akik az EK tagjai akarnak lenni.

Így született meg az EK államai közötti világos hierarchia is: az első

\* A cikk írója a mezőgazdasági és erdőgazdasági tudományok kandidátusa. Sokáig volt Finnország ENSZ-szövetségének főtitkára.

A cikk a Helsingin Sanomat-ban jelent meg 1991. október 27-én.

Szabó Ágnes fordította Vaasaban 1992 januárjában.



osztály tagjai az alapító tagok, a „hatok”, a második osztály tagjai más hajdani gyarmatosító államok – Nagy-Britannia, Spanyolország és Portugália –, a harmadik osztály tagjai a többi nyugat-európai ország, a negyedik és ötödik osztályba Kelet-Európa országai és a nem-európai országok tartoznak, a hajdani gyarmatok, akiknek biztosítják a különböző fokú részleges tagság formáját.

Az 1970-es és 1980-as években történt bővülések nyomán az EK-ben most 12 tagország van, amelyből 9 hajdani gyarmatosító hatalom.

Az 1980-as évek első felében kezdett egyre ijesztőbbnek tűnni, hogy a világgazdaság hatalmi központja a Távol-Keletre tevődött át. Legnyíltabban ezt a félelmet Edzard Reuter, a Daimler-Benz főigazgatója nyilvánította ki, amikor 1989-ben Helsinkibe látogatott. Európa unióját azért tartotta szükségesnek, hogy a Csendes-óceán térsége (az Egyesült Államok nyugati partvidéke, Japán és Hongkong) ne lehessen a világ gazdasági központja.

Azon az őszön elkerülhetlenné vált a közösség gyökeres megerősítése és elmélyítése. Ez a folyamat most zajlik, és egy új nagyhatalom, Európa uniójának megszületésére irányul.

## A fejlődő országokat gyarmati sorba kényszerítik

Az új Európa alapokmánya, a Fehér Könyv, egy szót sem szól a fejlődő országokkal való együttműködésről. Úgy viszonyul a fejlődő országokhoz, mint a nő fizetés nélküli munkájához – mindkettőt magától értetődőnek és a jólét láthatatlan alapkövének tartjuk. Az EK országai nyersanyaguk 70%-át és olajuk legnagyobb részét a fejlődő országokból hozzák, és kivételük több mint 30%-a a fejlődő országokba irányul.

A gyarmati uralom évszázadaiban a

gyarmatok kihasználása volt Európa meggazdagodásának előfeltétele. Az elmúlt évtized Európájában tapasztalt kivételesen hosszú, szilárd gazdasági növekedés időszaka jelentette a fejlődő országok, különösen Afrika és Latin-Amerika elszegényedését a korábbi állapotokhoz képest. Latin-Amerikában az 1980-as évektől kezdve beszélhetünk elveszített évtizedről, Afrika országai most estek azon színvonal alá, amelyen az 1970-es évek kezdetén voltak.

A fejlődő országok képviselői egy harmadik világháborúról, egy, a fejlődő országok elleni gazdasági háborúról és európai erődítmény építéséről beszélnek, amely biztosítani akarja Európa további gazdasági fejlődését. A GATT-tanácskozásokat és Európa egyesülését a gyarmati hatalom visszaállításának tartják. Olyan nemzetközi gazdasági rendszert alkotnak, amely a fejlődő országokat ismét gyarmati sorba kényszeríti, és megszilárdítja a nemzetek közötti egyenlőtlenséget.

Még soha nem vittek annyi vagyont és természeti kincset a világon délről északra, mint az 1980-as években. A gyarmatosító uraknak soha nem volt olyan hatékony üzleti és gazdasági szerkezetük, mint a mai nagyvállalatoknak. Nem tarthatjuk véletlennek, hogy ma ezek ugyanazokkal az országokkal működnek együtt, mint annak idején a gyarmatosító urak is.

Ha figyelembe vesszük a világ természeti kincseinek elegendőségét és a környezet tűrőképességét, teljesen világos, hogy a nemzetközi piacok gazdasági céljait és az emberi élet folytatásához nélkülözhetetlen környezeti célokat lehetetlen összeegyeztetni.

Amikor az EK, a gazdag Európa erődítménye, biztosítani akarja a saját gazdasági növekedésének folytatását, egyúttal azt is biztosítja, hogy a szegények és gazdagok közötti szakadék tovább mélyüljön.

## Európa „új” történelme célirányos

Az EK-ben megerősödő nagyhatalmi pozíciók világosan látszanak a kultúra bizonyos szféráiban is.

Már néhány éve megjelent az European című hetilap, amely öntudatosan kijelentette magáról, hogy ő „Európa első nemzeti hírlapja”. Hamarosan nagy példányszámra tett szert.

Nagyon meghökkenítő egy tavaly kiadott új, Európáról szóló történelemkönyv, Europa: A History of Its Peoples (Európa és népeinek története). Jean-Baptiste Duroselle francia történész írta, és egyidőben jelent meg az EK nyolc országának nyelvén.

Elsőként arra fordít figyelmet a történelemben, amiről aztán mégis keveset beszél. Az Európa meggazdagodását szolgáló hajdani gyarmatosító országokat csak két rövid szakaszban tárgyalja, összesen öt oldalon és két térképen a több mint 400 oldalas könyvben.

E szerint a történelem szerint sem volt semmi szerepe a nőknek ezekben az évszázadokban. Az egyedüli nők, akik név szerint megemlített személyek a könyv bőséges és pazar illusztrációjában, Simone Weil, az Európa Parlament első női elnöke, és Margaret Thatcher, a korábbi miniszterelnök.

A többi ország, akik jelenleg nem tagjai az EK-nak, a könyvben csak mellékszerepet kaptak. A skandináv országok egészen eltűnnek a képből az 1870-es évek után. Finnországot természetesen csak a kronológiai mutatóban említik, a Svédország és Oroszország közötti viszályok okaként.

A könyv mesterien feldolgozott történelem, amely az egyesült Nyugat-Európa ideológiai alapja. A nagyhatalmak bizony mindig is így tettek; átirták a történelmet, hogy ezzel is saját létüket és céljaikat igazolják. A megdöbbentő az, hogy éppen a magukat különben kultúrországoknak tartó EK-országok tesznek így.

Bistey András

# Ami a Jász dekameronból kimaradt

*Néhány esztendei meg-megújuló, egyéb munkák mellett többször megszakított gyűjtés és feldolgozás után körülbelül három éve készült el a Jász dekameron, jászsági népi elbeszéléseket tartalmazó kötetem mintegy hatíves kézírata. A könyvkiadás és -terjesztés időközben történt szétverése és a megkeresett lehetséges jászsági szponzorok érdektelensége miatt azonban reményem is alig-alig volt arra, hogy a kéziratból kötet szülessen, és így ezek a régi világot idéző történetek együtt eljussanak az olvasókhöz.*

*Úgy gondoltam, legalább mutatóba ismerjenek meg belőle valamit, s néhány részletét eljuttattam lapokhoz és folyóiratokhoz, amelyek szinte kivétel nélkül szívesen vállalkoztak a közlésükre, hírt adva arról, hogy egyáltalán létezik egy ilyen gyűjtemény.*

*S ezek a közlések végül, számomra is némileg váratlanul, meghozták a kötet kiadását. A Z-könyvek sorozatban a nyár elején megjelent a Jász dekameronból egy válogatás, amely anyagi okokból az eredeti kéziratnak mintegy a felét tartalmazza.*

*A Jászkunság szerkesztőjének szíves kérésére a kimaradt másik fél részből közlök most néhány darabot, azzal a nem titkolt reménnyel, hogy egyszer az egész is eljut az olvasókhöz.*

## A választási zászló

*Választások idején az egyik jászberényi asszony korteszászlóból alsószoknyát varr magának. A jelölt rájön erre, de nem bánja.*

Gróf Apponyi Albert több mint ötven évig volt Jászberény országgyűlési képviselője. Egyszer választási gyűlést tartott, amelyet a helyi kortesek alaposan előkészítettek. Volt nagy hírverés, zászlólobogtatás, össze is jött egy csoport ember a főtéren, hogy meghallgassák a gróf beszédét. Ám éppen csak elkezdte, amikor nagy porfelhőt kavartva óriási szélvihar kerekedett, amelyet jász esőnek neveznek a Jászságban. Az emberek szemé, szája tele lett porral, ezért szétfutottak, a falak mellett, szélárnyékban kerestek menedéket.

Apponyi nem akart afféle anyám-asszony katonájának látszani, aki egy kis szélről is megijed, hiszen az bizonyosan ártott volna a népszerűségének, ezért köhögve, krákogva, portól könnyező szemekkel is kitarzott a szónoki emelvényen, és folytatta a beszédét, pedig már cseperegni is kezdett az eső.

Hanem ahogy két szélrohamból között egy kicsit megritkult a porfelhő, látta, hogy egyetlen asszony tartott ki a hallgatóságból, egy természetes, de amúgy jó kiállítású, faros, melles menyecske, aki úgy védekezett a szél, a por, meg a

kezdődő eső ellen, hogy a felső szoknyáját a fejére borította. Ez még nem lett volna baj, hanem az alsószoknyáján nagy betűkkel ez a fölirat állt: „Éljen Apponyi Albert, kedves jelöltünk!”

Nyilvánvaló volt, hogy az ingyen osztogatott választási zászlókból a takarékos jász menyecske alsószoknyát varrt magának, és éppen azt viselte a gyűlésen.

A gróf kíséretében lévő városi urak röstellkedtek, és mérgükben már a törvényt kezdték emlegetni, de Apponyi leintette őket:

– Hagyják csak az urak! Ha ez az asszony így marad még egy darabig, többen megnézik a zászlómat, mintha lobogtatná.

## Telefon

*A jánoshidai főjegyző a hivatalából átvezeteti a lakásába a telefont, mert jobban szeret otthon heverészni, de így mégis mindig megtalálják a fölöttese. A főszolgabírónak azonban gyanús lesz a dolog, és leleplezi a főjegyzőt.*

Valami választási csalás miatt kénytelen-kelletlen le kellett váltani a Jászsági Felsőjárás főszolgabíráját. Nem bukott azért túl nagyot – bevitték a megyéhez valami jó beosztásba –, a helyére pedig kineveztek egy fiatalabb és tevékeny embert, aki elhatározta,

hogy ráncbaszedi a járási hivatalnokokat, közülük ugyanis egyik-másik már eléggé egyéni módon értelmezte a hivatali feyelmet, magyarul szólva alig-alig látták az irodájában.

Az új főszolgabíró reggel nyolc óta után valamilyen ürüggyel gyakran föl hívta a községi főjegyzőket, s akit nem talált a helyén, azt irgalmatlanul leszidta, ha a délikvens nem tudta bizonyítani, hogy hivatali ügyben volt távol, sőt feyelmik is következtek hamrosan.

Különös előszeretettel hívogatta a jánoshidai főjegyzőt, akiről járásszerte tudták, hogy nem a feyelmezett hivatalnok mintaképe, jobban szeret reggel lustálkodni, délután szunyókálni, mint hivatalos iratokkal bíbelődni. De személyes oka is volt, hogy megpróbálja leleplezni a jánoshidai főjegyzőt. Amikor először járta körbe a községeket a kinevezés után, észrevette, hogy a jánoshidai község háza udvarán szép virágoskertet alakítottak ki, gyönyörű rózsabokrok illatoztak az ablakok alatt.

Ám hiába volt a szép virágoskert, a főszolgabíró elégedetlenül megcsóválta a fejét.

– Na de főjegyző úr, ilyen haszonlanságokra nem szabad költeni az adófizetők pénzét!

A főjegyző, aki tán dicséretet várt a szép kertért, faarccal csak ennyit válaszolt:

– Legalább szagoljanak valamit az adójukért, egyebet úgysem kapnak.

A főszolgabíró nem válaszolt erre, de attól kezdve folyton arra törekedett, hogy a jánoshidai főjegyzőt valami szabálytalanságon érje, s megbüntethesse. Többször is felhívta reggelenként, remélve, hogy egyszer nem találja bent, s a főjegyző nem tudja megmagyarázni, hogy hol volt, de csodák csodája, reggel is, délután is mindig ő vette föl a kagylót.

Egyszer azután a főszolgabíró befo-gatott, s úgy intézte, hogy pontosan reggel nyolcra érkezett meg a jánoshidai község házára. A főjegyzőt nem találta benn, de észrevette, hogy valami vezetőket húztak ki a közelben lévő főjegyzői lakásig, s azonnal gyanút fogott.

A községházáról fölhívta a postát, s kérte, hogy kapcsolják a főjegyző urat. Ki is ment a csengetés, és a főjegyző, aki még ágyban volt, nyugodtan bejelentkezett.

– Halló! Itt a főjegyző...

– Itt a főszolgabíró. Honnan beszél, főjegyző úr?

– Alázatos szolgája, főszolgabíró úr! Természetesen a hivatalomból beszélek, benn vagyok már jó tíz perce.

– Igen?! – emelte föl a hangját vészajtóslóan a főszolgabíró. – Csak-hogy mégsem stimmel ez a dolog. A jánoshidi községházáról beszélek, és sehol sem látom a főjegyző urat!

Hiába ment leforrázva egy perc múlva a hivatalába, hiába kért elnézést, fegyelmi ügy, végül pedig nyugdíjazás lett a telefonhítoriája vége.

## Vetélkedés

*A jászapáti malom előtt unalmukban vetélkednek a várakozó fiatalok. Egy idősebb ember sem akar lemaradni mögöttük, és furfangos feladatot eszel ki, amit rajta kívül senki sem tud megcsinálni.*

Híresen jó lisztet őrölt a harmincas években is a jászapáti malom, a házi-asszonyok messze földről odaküldték az urukat őrletni. Így azután mindig hosszú sorban álltak a szekerek a malom előtt, s az atakozó emberek, főleg a fiatalok, vetélkedéssel ütötték agyon az időt.

A jásztelki Fülöp Béla fél kézzel a vállára penderítette a nyolcvankilós zsákot, a jászszentandrásai Faragó Alajos pedig mindkét vállára fölvett egy-egy zsák búzát, majd kibírta, hogy a kettőre keresztben még egy harmadikat helyezzenek.

Az idősebbek halvány mosollyal gyönyörködtek a fiatalok vetélkedésében, és elmondogatták, hogy ők valamikor ezeknél még sokkal különb dolgokat is véghez vittek. De hát az már régen volt, a fiatalok meghallgatták, és hitték is, nem is...

Volt ott egyszer egy öregember, aki nézte, nézte a vetélkedést, azután megszólalt:

– Én tudok valamit, amit senki sem csinál utánam.

– Ugyan mi lenne az? – kérdezték

többen is egy kis sajnálkozó, hitetlen mosollyal.

– Meg tudom harapni a seggemet.

Nagy nevetés támadt, azután valaki fölkiáltott:

– Na lássuk!

– Nem addig a'! – mondta az öreg. –

Ki tudja megcsinálni előttem?

Volt, aki megpróbálta, így-úgy tekergetek, de persze sehogy sem sikerült.

– No lássuk! – ismételte az előző közbeszóló. – Maga megteszi-e?

Az öreg megállt, nézett jobbra, nézett balra. Senki sem hitte, hogy megcsinálja, de azért nagy csend támadt, mind készültek, hogy majd jól kinevetik a nagyotmondásáért. Az öreg azonban váratlan mozdulattal kikapta a műfogsort a szájából, megharaptatta vele hátul a nadrágját, és diadalmasan körbenézett.

– Csalás! Csalás! – kiabált közbe egy fiatal gazda. – Így könnyű!

– Ha könnyű, hát csináld utánam! – vetette oda flegmán az öreg.

Csakhogy a fiatal gazdának nem volt műfogsora, sőt a többieknek sem a várakozók közül, így senki sem tudta megismételni a mutatványt.

## A tollas ördög

*Az egyik jászberényi gazda házába eljár segíteni egy cigányasszony a fiával, s a fiú szemet vet a gazdasszonyra. Ő azonban mindent elmond az urának, és együtt csúffá teszik a csábítót.*

Élt Jászberényben egy jómódú házaspár. Ha nem is dúskáltak minden jóban, azért volt szépen földjük, állatuk, pénzük, csak egy valami bántotta őket: gyerekük nem született.

Néha-néha eljárt hozzájuk egy cigányasszony, segített a nagymosásban, nagytakarításban, meszelésben, és vele ment gyakran a legényfia is.

A legénynek megtetszett a gazda felesége, és így okoskodott magában:

– Ennek a fiatal asszonynak az ura már elég koros, gyerekük sincs, nem lehet valami nagy szerelem közöttük. Hátha hajlana rá, hogy titokban velem is eljátszozzon, hiszen az ura már biztosan nem tudja annyiszor fölállítani a zászlót, ahányszor ez a jóvérű, életerős asszony akarná.

Amit nagyon szeretnék látni, azt előbb-utóbb látni is véljük, úgy tűnt neki, az asszony is jó szívvvel van irán-

ta, néha-néha rámosolygott, amikor a legény ügyesen elvégzett valami munkát, pálinkával is megkínálta. Egyszer azután, amikor alkalmasnak vélte a pillanatot, a legény elmondta az asszonynak, hogy amióta meglátta, nincs nagyobb kívánsága, mint hogy összehagyják, amijük van.

– Eriggy már! – nevetett az asszony.

– Mik nem jutnak eszedbe!

Nem vette komolyan a dolgot, de a legény egyre csak ostromolta a szerelmével, addig-addig, hogy a szavakról áttért a tettekre, és hol a kamrában, hol a padláson akarta ledönteni.

Ezt aztán az asszony megelégette, és mindent elmondott az urának.

Az először rettenetesen fölháborodott.

– Kiontom a belét a gamóval! – fogadkozott dühösen. – Csak még egyszer kerüljön a szemem elé!

Az asszony azonban nyugtatgatta:

– Nagy kár volna börtönbe kerülni miatta – mondta. – Mást kell kitalálni!

– Ha legközelebb idejön az anyjával, úgy kivágom, hogy a lába sem éri a földet! – adta egy kicsit alább a gazda. – De még az anyját sem akarom itt látni többet!

– Az se lesz jó – felelte az asszony.

– Ha nem hívjuk többet az anyját, vagy pláne elzavarjuk innen, gondolkozni kezd, hogy ugyan mi történhetett, kifaggatja a fiát, azután telekürtöli a falut valami ronda pletykával. De különben is sajnálnám, mert jól dolgozik, nem is kér sokat, az az asszony nem tehet róla, hogy ilyen fia van. Nem megölni vagy elzavarni kell azt a legényt, hanem csúffá tenni, hogy ne legyen kedve idejönni többet az anyjával.

Ezt az ura is belátta, és egész éjjel tervezgették, hogy mit csináljanak, reggelre mindenben meg is állapodtak.

Nemsokára vásár volt a városban, az előtte való napon a gazda felesége üzent a cigányasszonynak, hogy volna egy kis munka, jöjjön el segíteni. Az asszonnyal eljött a fia is, és amint tehet, megint csak ostromolni kezdte a gazdasszonyt. Ő hallgatta egy darabig, azután így szólt:

– Eddig nem akartalak meghallgatni, mert nem tudhattam, igazán szeretsz-e. De a kitartásodból most már látom, hogy nem hazudsz, igazán szerelmes vagy belém, ezért úgy határoztam, hogy megteszem, amit kívánsz.

Nagyot ugrott a legény örömeiben,

azonnal nekiesett volna az asszonynak, de az szelíd mosollyal elhárította.

– Ne siesd el, ha már ennyit vártál, egy napot még várhatsz. Holnap vásárlasz, az uram hajnalban malacokat visz ki a kocsival, és ott marad egész délelőtt. Éjszaka bújj el a kertben, és ha elindult, lopózz ide, nem fogod megbánni.

A legény nagynehezen erőt vett magán, megfékezte az indulatát, és pontosan úgy tett, ahogy az asszony mondta: éjszaka elbújt a kertben, és amikor látta, hogy kora hajnalban elindul a gazda a visító malacokkal, szép csendesen a házhoz lopózott, és megkopogtatta az ajtót.

– Ki az? – kérdezte az asszony.

– Én vagyok, eressz be gyorsan! – felelte a legény.

A gazda felesége beeresztette. A fiú azon nyomban a konyha kövén hanyatt akarta dönteni, de az asszony nem hagyta.

– Érzem rajtad a putri szagát – mondta fintorogva –, és így nem tudnád igazán szeretni. Melegítettem neked egy kis vizet, itt a teknő, fürödj meg benne, utána befekszünk az ágyba, és minden úgy lesz, ahogy te akarsz.

A legény szeretett volna már minél előbb az ágyban lenni, ledobálta magáról a gönceit, és beleült a nagy teknőbe. Éppen csak lötykölt magára egy kis vizet, és már jött volna kifelé, hanem akkor kintről megverte valaki az ajtót.

– Ez az uram lesz, biztosan ithub felejtett valamit! – suttozta az asszony,

és úgy tett, mintha halálra rémült volna. – Megyek már! – kiáltotta az ajtó felé, azután ismét a legényhez fordult.

– Menj gyorsan a kamrába! Van ott egy hordó, teli tollal, ha az uram benyitna, abban elrejtőzhetsz!

A legény megijedt, futott a kamrába, a ruháját is a konyhában hagyta. A gazda pedig, ahogy belépett az ajtón, jó hangosan így szólt a feleségéhez:

– Azért jöttem haza, asszony, mert úgy beszélnek, sok tollas zsidó jött a vásárba, jó ára lesz ma a tollnak... Gondoltam, most eladhatjuk, ami a kamrában van.

Meghallotta a legény, hogy a kamráról beszél a gazda, gondolkodás nélkül beleugrott a közelebbi hordóba, csakhogy a kamrában két hordó állt, az egyikben oltott meszet tartottak, a másikban volt a toll. A legény először a mészbe ugrott, hófehér lett a válláig, csak utána vetette át magát a tollas hordóba, amikor már nyílt az ajtó.

A gazda megbillegtetette a tollal teli hordót, próbálta állítva kigurítani, de egyedül nem boldogult vele.

– Gyere már! – kiáltotta a feleségének. – Nem gondoltam volna, hogy a toll ilyen nehéz. Szép pénzt kapunk érte, majd meglátod.

A legény közben úgy lebújt a toll közé, hogy a feje sem látszott ki, de a pihék csiklandozták az orrát, s hirtelen hatalmasat tüszentett, de akkorát, hogy egy csomó toll szanaszét repült a kamrában.

– Ki volt az? – kérdezte vésztojólóan a gazda. – Ha valami tolvaj bujkál

itt, én bizony nem kegyelmezek neki, szétszaporom a fejét a baltával!

– Dehogysis bujkál itt tolvaj, én tüszentettem – mondta az asszony, és nem mert az urára nézni, mert mind a ketten fakadoztak befelé a nevetéstől.

Nagynehezen kicipelték a hordót az udvarra, és a kocsira tették.

– Hozd ide a rossz ólajtót! – mondta a gazda. – Rákötözzük a hordóra, el ne vigye a szél a tollat.

Úgy is tettek, az ólajtót jó erősen a hordó szájára kötötték, és a gazda a lovak közé csapott.

A legény feszengeni kezdett a hordóban, szeretett volna kiszabadulni, hogy majd eltűnik a csendes hajnali utcákon, mielőtt a vásárba érnek, de az ólajtó csak nehezen engedett, éppen akkor, amikor a kocsi befordult a vásártérre. A legény azonban már azt se bánta, kiugrott a hordóból, és azon meztelenül, mésszel és tollal borítva, rohanni kezdett haza, a cigánytelepre.

Először egy asszony vette észre, és hatalmasat sikított:

– Tollas ördög!


Összefutott a nép, és ostort, vasvilágot ragadva üldözőbe vette. Hanem a legény fürgén szedte a lábát. Ösztökélte a félelem, hogy tán agyonütik, ha a vásárosok kezébe kerül, így azután sikerült egérutat nyernie. A gazda feleségét azonban nem háborgatta többé, sőt még a háza táját is messzire elkerülte.



Nagy Béla

# Sürgősségi betegellátásunk alulnézetből

Az utóbbi évtizedekben felgyorsult életritmus és a megváltozott környezeti tényezők hatására előtérbe kerültek a szív- és érrendszeri megbetegedések, közlekedési balesetek; megszorodott a sürgős ellátásra szoruló száma. Világszerte keresik a sürgősségi betegellátás legcélravezetőbb módszereit, szervezeti formáit. Hazánkban is jelentős eredmények születtek; ezek közül kiemelkedik Szolnokon a Hetényi Géza nevét viselő megyei kórház sürgősségi felvételi osztályának megszervezése. Ellentmondásos társadalompolitikai kérdések is felmerültek; ezeket és a kézenfekvő megoldási lehetőségeket a körzetorvos nézőpontjából (alulnézetből) tekintjük át.

 sürgős ellátásra szoruló beteg bejelentését, észlelését, kórismezését, orvosi elsősegélyben részesítését, kórházba utalását, szállítását, felvételét, elhelyezését, kivizsgálását és gyógykezelését sürgősségi betegellátásnak nevezzük. Hazánkban e feladatok ellátására nem hoztak létre egységes szervezetet; a felsorolt teendőket nem tekintik összefüggő folyamat részeinek, hanem különböző intézmények – illetékességi körükön belül, de egymástól függetlenül – szervezik és fejlesztik a részfolyamatokat biztosító feltételeket. A koordináció hiánya következtében törvényszerűen alakultak ki az ellátás némely szakaszain szűk keresztmetszetek, másutt kapacitásfeleslegek, ami célszerűtlen, alacsony határfokú, gazdaságtalan tevékenységet eredményez, feszültségeket okoz, és akadályozza az egész rendszer optimális működését.

A sürgős ellátásra szoruló beteg potenciálisan a legsúlyosabb helyzetben van; életkilátásait, illetve teljes gyógyulását kedvezőtlenül befolyásolhatja, hogy a bejelentéstől számított egy-két órán belül két-három, egymástól független, önálló egészségügyi intézmény dolgozó látják el, akiknek tevé-

kenységét csak laza együttműködési szerződések koordinálják.

A körzeti orvosi ügyelet és a készenléti szolgálat az alapellátáshoz tartozik. 1975-ben született ugyan miniszteri utasítás az egészségügyi intézmények integrációjára, de az alapellátás helyzetét – sem ebben, sem pedig a később megjelent dokumentumokban – nem sikerült egyértelműen tisztázni, mert a Tanácstörvény ezt nem mindegyik teszi lehetővé.

Az Országos Mentőszolgálat a beteg szállítását és az útközbeni halaszthatatlan ellátását végzi, de független mind a körzettől, mind pedig a kórháztól, tehát attól is, aki beutalja, és attól is, aki elhelyezi a beteget. Vetélés, szülés, vérzés, eszméletlen állapot, baleset, mérgezés, öngyilkossági kísérlet, felismert életveszély esetén a hozzátartozó vagy bárki más közvetlenül is hívhatja a mentőszolgálatot.

A kórház a másik két ellátó szerv tevékenységét felülbíráhatja, de intézkedési hatásköre minimális, felelősségrevonást csak fásztó, bonyolult, bürokratikus úton kezdeményezhet.

Milyen körülmények befolyásolhatják az orvost annak eldöntésében, hogy a vizsgált beteget sürgősen kórházba kell-e szállítani? Belfentések számára kézenfekvő, hogy ez a kérdés bonyolultabb, mint gondolnánk, és nagyon sok esetben ellentmondásos indítékokat leplez, de okvetlenül foglalkoznunk kell vele, mert rajta keresztül a sürgősségi betegellátás legintimebb területére is bepillantathatunk. Tekintsünk el az olyan esetektől, mikor életveszélyes állapot miatt válik szükségessé, és vizsgáljuk meg a beutalás egyéb indítékait.

Előzetes helybiztosítással általában 1–6 hét alatt tud a körzetorvos kórházba utalni. A közbeni időben túl sok energiát, időt, fuvarköltséget köt le a beteg, amit az otthonában jól kezelhető másik beteggel való foglalkozás korlátozása révén, vagy az orvos szabad idejének terhére vehet igénybe. Ilyen-

kor az orvos érdeke egyértelmű; talán is megfelelő sürgősségi (?) kórismét, ami több kórházi kollégájának okozhat később órákig tartó fejtörést.



Yakran előfordul, hogy a beteg unatkozik otthon, és az ágyhoz kötöttséget környezetváltoztatással, nevezetesen rövidebb-hosszabb kórházi ápolás közbeiktatásával szeretné lazítani. Máskor a hozzátartozók türelmetlenkednek; szükség esetén benyúlnak a pénztárcájukba is, csak néhány napra megszabaduljanak a betegápolás gondjaitól, ha pedig a körzetorvos értetlenkedik, alig titkolt kényszerrel alkalmaznak: indokolatlanul, napon-ta többször, a legváltozatosabb időpontokban (gátlástalanabb családtagok rendelési idő alatt is) sürgős hírvást jelentenek be.

Az asszisztencia és a betegek egyaránt várakozásra kényszerülnek az orvos ideiglenes távozása miatt; többnyire a rendelési idő kényszerű meghosszabbítására is sor kerül. A hozzátartozók módszere kritikátlan, ugyanakkor érveik emberileg érthetőek: „Legalább néhány éjszaka nyugodtan alhatnánk, hiszen napközben dolgoznunk kell!... Sok a gyerek!... Szűk a lakás!... Nincs alkalmas családtag a beteg otthoni ápolásához!” Sorolhatnánk vég nélkül az egyéni és csoportérdekből származó indokokat, de felesleges, hiszen az eddig elmondottakból is kiderül, hogy jól ismert társadalmi jelenségekről van szó. Miért ne jelentkeznek ezek az egészségügyben, ha életünk szinte minden más területén nyomon követhető? Hogy az össznépi érdekeket sértik? Első megközelítésben bizonyosan, de valami zavar engem az ítéletalkotásban. Alaposan körül kellene járni esetenként az ilyen érdekütközések eredetét, amire viszont az orvos már nem vállalkozhat, ám tapasztalatból ismeri a kényszerfolyosók rendszerét, amiben az emberi jószándék mit sem ér.





De vizsgáljuk meg a másik változatot (és ez a gyakoribb), mikor a hozzátartozó nem ismeri fel, hogy a beteg állapota életveszélyes, tehát nem a mentőket hívja, hanem keresi a körzetorvost, akit nappal, rendelési időben hamar elérhet, más időpontban nehezen vagy sehogy, hiszen az éppen fekvőbetegeit látogatja, értekezleten ül, egyéb hivatalos vagy nem hivatalos dolgait intézi, esetleg magánéletet él. Könnyen beláthatjuk, milyen nehéz lenne adminisztratív intézkedésekkel vagy morális érvekkel rendet vágni ebben a zűrzavárban.



ut a beteg hozzátartozója, ha kocsija van, gurul, keres, elfárad; vagy megtalálja akit keres (aki illetékes), vagy nem találja meg; várhat estig, amikor átveszi az élők és frissen meghaltak ellátását az ügyeleti szolgálat, esetleg végső elkeseredésében mégis a mentőkkel kísérletezik, miközben értékes, a beteg megmaradása szempontjából igen gyakran sorsdöntő órák vagy percek mennek kárba.

Olykor a hozzátartozók nyugodtan kívárlják az éjszakai ügyeletet, a beteg viszont ezt nem mindig bírja ki, ha mégis, akkor sem kizárt, hogy csak maradandó, gyógyíthatatlan károsodások árán, vagy legalábbis a környezet agresszív, kuruzsló ambícióinak órákon keresztül testileg-lelkileg kiszolgáltatva. Végül is megérkezik az ügyelet orvos, aki vagy tud ott a helyszínen segíteni, vagy nem tud. Utóbbi esetben kórházba küldi a beteget, és kezdődik az újabb procedúra, verseny a drága idővel, hogy mielőbb jöjjenek a mentők.

A kórházak befogadóképessége meghatározott. Ez a körülmény arra kötelez bennünket, hogy – az említett társadalmi jelenségektől függetlenül – biztosítsunk elsőbbséget az orvosi megítélés alapján leginkább rászorulóknak, az osztályozásnál pedig szigorúan és következetesen alkalmazzuk szakmai elveinket.

Néhány hónapja értekezleten beszéltük meg a gyógyító-megelőző intézmények integrációjával kapcsolatos problémákat, az alapellátás szervezeti hovatartozásának ügyét. Ott elmondtam, hogy a sürgősségi felvételi osztály, a Mentőszolgálat, valamint a körzeti ügyelet (triviális hasonlattal élve)

valamiféle szerelmi háromszögnek tekinthető. Sok párhuzamosságot küszöbölne ki, ha ezt a három ellátási formát összevonnánk.

A körzeti ügyelet és a készenléti szolgálat tevékenységét szabályozó rendelet – a települések nagyságrendjétől függően – különböző ellátás megszervezésére biztosít lehetőséget. Nagyobb városokban központi (körzetorvosi, gyermekorvosi, fogorvosi) ügyelet, kisebb településeken összevont körzetorvosi ügyelet vagy készenléti szolgálat, nagyobb létszámú, veszélyes ipari üzemekben – a településszerkezettől függetlenül – üzemorvosi ügyelet kialakítását írja elő. Már ez sem valami egyszerű struktúra, ráadásul a végrehajtásban is jelentős eltérések tapasztalhatók. Az állampolgárnak – sürgős szükség esetén – szinte minden helységben külön-külön meg kell tanulnia, hogy rendkívüli esetben miként veheti igénybe az egészségügyi szolgálatot.

Ez a mesterségesen előidézett zűrzavar valószínűleg teljesen megszűnne, ha az ügyelet egyesülne a mentőszolgálattal, hiszen a mentőállomásokra épülő (kórházon kívüli) sürgősségi betegellátást országszerte homogén formában és tartalommal, napi 24 óras, folyamatos szolgálatként alakíthatnák ki.

Tudom én, hogy hatalmas érdekekbe ütközne az ilyen szervezeti egység létrehozása, de ha egyszer ez a legjobb, a legolcsóbb és a leghatékonyabb, akkor miért ne említeném meg?

A Mentőszolgálat évszázados hagyományokkal büszkélkedhet; irányítása országosan is centralizált; óriási műszaki-technikai bázissal rendelkezik; minden külföldi delegáció megcsodálja, de ha ez így van, le szabad-e zülleszteni a körzeti ügyelet színvonalára? Közismert viszont, hogy jelenleg a hívásokat teljesítő mentőgépkocsiknak csak elenyészően kis hányadához tudnak orvost biztosítani, és ezt a körülményt nem enyhíti a főiskolát végzett mentőtisztek számának állandó emelkedése sem. Az integráció nem okvetlenül idéz elő színvonalcsökkenést, ellenkezőleg: megfelelő szakmai-gazdasági döntések eredményeként különösebb befektetés nélkül is mindhárom területen hozhat fejlesztést és fejlődést, ám fel kellene áldozni a függetlenséget, amitől érthetően tartózkodik

a hagyományosan önálló Mentőszolgálat, viszont megoldódna az idült orvoshiány, hiszen az alapellátásban dolgozó valamennyi orvost beosztathatnák mentőügyeletre.

– Nem futkosna ugyanazon beteghez a mentő és az ügyelet egyszerre, vagy egymás után.

– Az ügyelet megfelelő gépkocsi-parkhoz jutna, ami fel van szerelve a sürgősségi ellátáshoz szükséges legmodernebb berendezésekkel is.

– Az ügyeleti és mentőgépkocsikat (személyeztetett együtt) közös irányítás alá helyezhetnék, ami nem okozna ugyan jelentősebb műszaki-technikai állagnövekedést, de folyamatosabb, egyenletesebb kihasználást annál inkább, már csak azért is, mert csökkentené a felesleges állásidőket; terhelési csúcsok idején viszont az a néhány gépkocsi jelenthetne valamelyes könnyebbiséget, amivel az összevonás kapcsán az állomány bővülne.

– A sürgősségi felvételi osztályra olyan orvosok szállítanak be a betegeket, akik felelősek lennének a felvételre szoruló elhelyezéséért, hiszen szervezetiileg is a kórház állományába tartoznának. Bizony, a kenyéradó gazda olykor megváltoztatja a szemléletet! Még kiderülhet, hogy sokkal több esetben tudunk a beteg lakásán végleges ellátást nyújtani, mint gondolnánk.



Közhelynek számít, hogy minden példa sántít, mégsem látszik érdektelennek megvizsgálni egy a mezőgazdaságunkból vett modell segítségével a sürgősségi betegellátás alternatív problémáit. Valamikor azt képelték, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek gépiertő-szükségletét egy önállóan szervezett gépállomáshálózat racionálisabban és gazdaságosabban fedezheti, mintha üzemenként alakítanák ki a saját gépparkot és szervizhálózatot. A gyakorlat rácáfolt erre a tetszetős hipotézisre. Az elmúlt 2–3 évtized tapasztalatai perdöntő bizonyítékokkal szolgáltak.

Vajon az Országos Mentőszolgálatra érvényes-e, amit a mezőgazdászok saját bőrükön tapasztaltak? Ha igen, vajon megértettek-e a feltételek arra, hogy az egészségügy vezetői tanulja-



nak a más kárán, és átvegyenek hasznosnak bizonyult tapasztalatokat?

Bizony, nem mindegy az, hogy feladataink milyen műszaki-technikai eszközök birtokában kell megoldanunk, de minél súlyosabb a helyzet, annál inkább kitűnik, hogy a sürgős szükség esetének elbírálása és ellátása speciálisan képzett orvosokat igényel.

A nehézség akkor kezdődik, mikor el kell dönteni, hogy valóban életveszélyes állapot-e, amit a beteg érez, illetve a hozzátartozó észlel, hiszen még jól képzett orvosok sem ritkán tévednek a sürgős szükség megítélésében.

Az egyik megyei kórházunk belgyógyászati osztályára mentővel be szállított beteget – miután alapos vizsgálattal sem sikerült fejfájásának eredetét tisztázni – az ügyeletes szakorvos taxival hazaküldte. Mikor lakásuk előtt kilépett az útestre, eszméletlenül terült el; mentőgépkocsi szállította vissza, másfél órába tellett, míg a futkározó mentősök – hordágyon az eszméletlen beteggel – találtak egy orvost a rendelőintézetben, aki végül is sürgősségi beutalót adott a kórházba. Ott halt meg a beteg koponyaüri vérzéssel másnap hajnalban.

**B**izony az orvos is tévedhet, mégpedig nemcsak azért, mert felületlen, lelkiismeretlen vagy képzetlen, sokkal inkább azért, mert a betegség kezdeti stádiumában az életveszélyes állapot felismerése nagyon nehéz feladatot jelenthet. Saját gyakorlatomban is előfordult tévedés, furcsamód épp, amikor hitem szerint a legkörültekintőbben jártam el. Mindezek után, vajon a laikusoktól mit várhatunk? Ha pedig a sürgős ellátásra szoruló beteg körüli teendők ennyire bonyolultak, akkor le kell vonnunk a tanulságokat:

- A laikusok tevékenységét ebben a körben ésszerű határok közé kell szorítani, és oktatásukat is a szükséges ismeretanyagra célszerű korlátozni.

- Sem az életmentő táska, sem a háromnapos intenzív tanfolyam, amit a táska átadásakor szerveztek, nem elegendő az orvosok felkészítéséhez.

- A betegekkel foglalkozó orvosoknak el kellene végezni sürgősségi orvostanból (oxyológia) valamilyen (2–3

hónapos) tanfolyamot, hogy a bonyolult problémák megoldásához szükséges ismereteket megszerezhessék.

Mindezen feltételek biztosítása után feladataink kifogástalan ellátására képesekké válnának, és akkor már jogosan elvárhatnánk, hogy:

- hívás esetén a lehető leggyorsabban a helyszínre érkezzenek,

- a kórismét és a teendőket megnyugtató pontossággal tisztázzák,

- ha szükségessé teszi a beteg állapota, akkor nyomban elszállítsák, mégpedig kulturált körülmények között a betegség sajátosságának megfelelő intenzetbe, és

- már útközben kezdjék meg a legfontosabb életmentő feladatok ellátását.

Fontos szerep jut a sürgősségi betegellátásban a gondozóknak és a szakorvosi rendelőintézeteknek is. Ezeket már többnyire integrálták a kórházakkal. Az ún. nyitott szakrendeléseket és a gondozók többségét spontán (körzetorvosi beutaló nélkül) is felkereshetik a betegek. A saját lábán érkezőt olykor mentővel szállítják tovább, mert a vizsgálat közben kiderül, hogy sürgős kórházi elhelyezésre szorul. Néhány fekvőbeteg-intézmény felvételkor megköveteli az előzetes szakrendelői, illetve gondozóintézeti vizsgálatot és beutalót. Ezzel sajnálatosan nyújtja és nehezíti a sürgős felvételre szoruló beteg útját. Aránylag szerencsésebb helyzetben vannak a kórházakkal összeépített, vagy közvetlenül melléjük telepített járóbeteg-intézetek, mert ezekben a szakrendelések és a gondozók a megfelelő fekvőbeteg-osztályok ambulanciáiként működhetnek. Nehézség csupán abból adódik, hogy a sürgősségi esetek áteresztése a nagyforgalmú járóbeteg-intézetek közbeiktatásával mindenképp időigényes megoldás, márpedig sürgős szükség esetén az idővel nagyon is takarékoskodnunk kell.

A magyar kórházak többségén ma még egyrészt az osztályvezető főorvosok, másrészt a különböző osztályos ügyeleteket ellátó orvosok szemléletétől és felkészültségétől függ a sürgős szükség megítélése, amit bárhol és bármikor befolyásolhat a rendelkezésre álló ágyak telítettsége is. A sürgős felvételre szoruló betegek optimális ellátása olykor idővesztéssel történik, mert gyakran késik átvételük a mentőtől; vita tárgyát képezheti, hogy mi-

lyen osztályra kerüljenek, és az is előfordulhat, hogy a betegfelvételi ambulancia túlterhelt, vagy hiányos a személyzete.

Szerencsére abban a városban dolgozom, ahol hazánkban első ízben alakították ki a sürgősségi felvételi osztályt, tehát vannak személyes tapasztalataim is. Ezeket itt nem részletezem. Összegezve úgy ítélem meg, hogy sürgősségi betegellátásunk legsikeresebb szervezeti megoldását tisztelhetjük benne. A hagyományos betegfelvétel előbb említett hiányosságait megszüntette. Eddigi működésével a lakosság meg a kapcsolódó egészségügyi szolgálatok osztatlan elismerését vívta ki. A hihetetlenül ritkán mégis tapasztalható néhány félreértés az élet és a sajátos feladatok szinte törvényszerű velejárójának tekinthető.



legjobb szervezeti struktúra működéséhez sem elegendő persze a jóakarát. A tárgyi és személyi feltételek biz-

tosításán kívül szükséges a jogok és kötelességek racionális, egyértelmű, logikus, az emberi teljesítőképességet akceptáló szabályozása. Vitatható, hogy az ügyeletre és készenlétre vonatkozó munka és bérügyi szabályozás megfelel-e a felsorolt követelményeknek. Néhány részletét idézem:

Az ügyeleti szolgálat teljesítése munkaköri kötelesség, bár nincs maximum, hogy a dolgozót egy hónapban hányszor lehet beosztani erre a feladatra. (Elvileg akár minden nap is ügyelhet; a falusi készenléti szolgálat pedig – az évi rendes szabadság kivételével – folyamatos.)

Törekedni kell arra, hogy az ügyeletben az érintett dolgozók arányosan vegyenek részt, a szolgálat teljesítése egészségüket és testi épségüket ne veszélyeztesse, illetve személyi és családi körülményeikre aránytalanul nagy terhet ne jelentsen. (Tehát ez már nem kötelező; nem is veszik komolyan némely munkáltatók az ilyen kiegészítéseket; különösen, mikor alkalmazásuk sok gondot okoz, netán az érdekeikbe ütközik.)

Az ügyelet nem tekinthető munkában töltött időnek, munkanapnak vagy túlmunkának (vajon akkor minek tekinthető? Erre a jogszabály nem ad választ, magyarázkodással pótolja a feleletet, megkerüli a kérdést), mert az



ügyeletes dolgozó részére a szolgálat tartama alatt a pihenés biztosított (hogy ez a szolgálat ferasztóbb munka, mint a rendes nappali tevékenység, arról nem esik szó), hiszen az igénybevétel alkalmoszerű (ebbe aztán minden belefér!), tehát nem tarthat igényt az Mt. 38. § (2) bekezdésében előírt pihenőidőre.



Néhány éve részt vettem egy fővárosi értekezleten, ahol magas beosztású kollégáink ismertette, milyen sok hiba van az orvosok ügyeleti munkájában; a sajtót is ostromozta, mert olykor „pártjukat fogja”, de különösen azon háborgott, hogy elméleti intézetekben dolgozó és hivatalnok kollégáknak adják át a szolgálatot, akik nem rendelkeznek megfelelő gyakorlattal a betegellátásban. (Nem említette, hogy a szóban forgó orvosok másnap kipihenhetik fáradalmaikat a munkahelyükön, ha pedig gyakran vállalnak ügyeletet, előbb-utóbb gyakorlatra is szert tesznek, hiszen mindenki elkezdte valahogy, ha meg rászorítanak őket, talán szívesen – biztos, hogy könnyedén! – elvégeznének valamilyen megfelelő tanfolyamot is.) Elmondta még, hogy ő sokat hallott és olvasott már a visszasságokról; személyesen akart meggyőződni a valóságos helyzetről, ezért önként elvállalt tíz ügyeletet. (Valamennyien mártírnak néztük!) A mellettem ülő egyik munkatársa ekkor fülemhez hajolt, és elszuttogta, hogy az ügyeletet követő napokon a főorvosné délelőtt 10 óráig hivatali íróasztalára borulva aludt, azután hazasétált, és ágyikójában folytatva, nyilván jobbízűen.

A savonarolai szónoklat befejezése után mindenki tapsolt, én meg azon töprengtem, hogy a körzeti vagy kórházi orvosnak az ügyelet előtti és utáni munkanapon, meg az ügyeleten is teljes értékű munkát kell végeznie, különben nemcsak a munkáltatójával és az etikai bizottsággal, hanem többnyire az ügyességgel is meggyűlhet a baja (foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés, vagy az ördög tudja, milyen paragrafus jogcímén), mégsem illeti meg 4 óra pihenőidő, sem az első, sem a második, de a harmadik, negyedik stb. szolgálatban töltött 8 óra után sem, és a munkáltató akár a hónap minden napján ügyeletre vagy készenlétre kötelezheti, egyetlen óra biztosított pihenés nélkül is.

Az 1979-ben megjelent „Munka és bérügyi kézikönyv” az ügyeletet az egyéb díjazások kategóriájába utalja, pontosabban a mellékfoglalkozással, a túlmunkával és az egyéb jogviszony alapján végzett tevékenységgel veszi egy kalap alá. Ez *sajátos* csoportosítás, mert az ügyelet kivételével mindegyik itt felsorolt munkaviszony önkéntes, ráadásul a dolgozó főfoglalkozású munkaviszonyától független munkavállalás.

Hazánkban az ügyeleti díj 12 órára eső része kevesebb, mint az érintett dolgozót a 8 órás munkanapjéért megillető bér. Nem az összeg, hanem az arányok kedvéért említem meg, hogy értesülésem szerint Nyugat-Németországban két ügyelet díja megfelel a nappal végzett munkáért járó egy heti fizetésnek. Kötve hiszem, hogy ott nagyobb lenne az igénybevétel, mint hazánkban; valószínűbb, hogy a bérek megállapításánál figyelnek jobban a munkaterhelés intenzitására, és azért fizetnek többet, ami szellemileg és fizikailag kimerítőbb.

A szóban forgó rendeletekből sugárzik a bizonytalanság. Ez a munkáltatókat arra bátorítja, hogy a kötelező jellegű előírásoktól is eltérjenek; kényelmetlen munkaköri feladatok elvégzése alól indokolatlanul felmentéseket adjanak, és az így keletkezett munkatöbbletet a közösség maradék részére kényszerítsék; a szolgálat tárgyi és személyi feltételeinek biztosítását elhanyagolják, ha pedig bárki szót mer emelni a visszasságok miatt, akkor közvetlen vagy közvetett megtorlást alkalmazzanak.

Néhány éve központi ügyeletünk részére átvettek a mentőktől egy kislejtezett gépkocsit. Ezt követően az ügyeletes orvosok gyakorta jelentek meg csatakosan a beteg lakásán, mert útközben a motor „megmakacsolta magát” és „be kellett tolni” a kocsit. Háborgotunk. Később a kipufogógáz is beszívárgott az utastérbe; az ügyeletes orvosok és a gépkocsivezetők fejfájások lettek. Akkor már hónapok óta gyönyörködhattunk az intézmény udvarán új terepjáró ügyeleti gépkocsinkban, de valahogy nem sikerült rendszámablát igényelni hozzá. Az illetékesek nem is nagyon siettek; minél tovább akarták futtatni a rozzant mentőautót.

Ekkor váratlan dolog történt. Az egyik kolléga, aki másik intézménynél dolgozik, de nálunk vállalt ügyelete-

ket, belefáradt a tehetetlenség szemlélésébe. Volt egy ismerőse, aki valamilyen bedolgozóként a televízióval állt kapcsolatban. A TV embere megjelent az ügyeleten, több felvételt készített a mentőgépkocsiról, minden jelenlévőt megszólaltatott, végül a magnószalaggal és a filmdobozzal távozott.

Másnap reggel megindult a lavina. Az új gépkocsihoz megkerült a rendszám tábla. A régi mentőautót kivonták a forgalomból. A másik intézménynél dolgozó kollégával felbontották az ügyeletre vonatkozó megállapodást, és körlevelet adtak ki, hogy nevezett orvos nem léphet be a központi ügyeletre.

E minősíthetetlen intézkedés igazolására fegyelmi ügynek csúfolt bohózatot is rendeztek, ami ugyan néhány hónapon keresztül egy másik kollégának bosszúságokat okozott, ő azonban szokatlanul könnyen viselte, majd elegánsan kievickélt belőle. A televízió nem sugározta a riportot. Talán a művészi színvonallal lehetett valami baj, vagy illetéktelen volt a riporter? Csak azt nem értem még ma sem, hogy a nagyközönség tájékoztatásának megakadályozása révén kit és miféle érdekeket akartak megvédeni (?), de hát a bürokrácia útjai kiszámíthatatlanok.



Nem szokványos orvosi körökben, hogy problémáinkat nyilvánosság előtt ilyen őszintén vitassuk meg. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai mégis azt bizonyítják, hogy a mundér becsülete ürügyén a közvélemény kizárásával egyetlen társadalomegészségügyi feladatot sem lehet gyökeresen megoldani, de a bajok feltárása talán előbbre lendíti közös dolgainkat.

Galgóczi Erzsébet sorai jutnak eszembe: „A vesztes nem Te vagy, de ki a győztes?”

– A beteg semmiképpen, mert fáradt orvostól kevesebbet kap, mint a jogos szükséglete.

– Az orvost megfosztják a pihenés jogától és lehetőségétől. Ez sem a győztes helyzete!

– Potenciálisan minden állampolgár leendő beteg; az állam pedig mi vagyunk valamennyien, de vajon győztesek vagy vesztesek leszünk-e?



Vincze Sándor

# Jász-Nagykun-Szolnok megye iskoláztatásának néhány kérdése

Csaknem húsz éve van nem kevés közöm a megye közoktatásának irányításához. Ez alatt az idő alatt mindig kulcskérdésnek tekintetem, hogyan alakult a lakosság *iskolázottsága*. Jó okom volt arra, hogy e kérdésre figyeljek, mivel az alacsony iskolázottság a megye történelmi öröksége volt. A Jászkun-ságban is megjelent két ezzel kapcsolatos tanulmányom<sup>1</sup> az 1980-as népszámlálás adatai mélyelemzéseként.

De hogyan is alakul az iskolázottság ma, és milyenek a távlati? Lássuk azonban előbb röviden az előzményeket! Az iskolázottsági felzárkózás a megyében csak az 1949-es népszámlálás után indult meg, de az legjobban az általános iskolai, kisebb mértékben a középiskolai végzettség megszerzésére, és legkevésbé a felsőfokú iskoláztatásra terjedt ki. A felsőfokú iskolázottságban hátrányunkból érdemben csak a '60-as évek után hoztunk be. Mindez egyfajta módon természetes. Az iskoláztatási „piramis” csak fokozatosan épülhet.

Mínt hogy az alacsonyabb fokú iskolázottságban már markánsabb a megye előrehaladása, nézzük először a legkritikusabb elemet, a „piramisnak” a csúcsát!

Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint a megyében 21 436 diplomás volt. Ez már tekintélyes szám, de az ország összes diplomásainak mindössze 2,96%-a! A megye lakónépességének részaránya ugyanakkor 4,11% volt. (Lásd az 1. sz. melléklet táblázatát!)

Az elemzések bizonyítják, hogy a megyében főleg a felsőfokú továbbtanulási aspiráció, mely az utóbbi években csökkent, marad el az országos átlagtól, s bár a felvételi arányunk kedvezőbb, végül mégis a Jász-Nagykun-Szolnok megyéből felsőoktatási intézménybe bejutó hallgatók részaránya 1990/91-ben nem éri el a lakossági

részarányt. Korábban ebben jobb volt a megye eredménye, amint azt a 2. sz. melléklet mutatja. Így a „belső” forrásból származható megyei diplomás réteg vékonyabb a kívánatosnál, amely hátráltatja szűkebb pátériánkban az összes diplomás számának ütemesebb növekedését is. (A kialakuló diplomás munkanélküliség azonban ebben változást hozhat!)

Nagyon nem lehet csodálkozni, hogy nálunk az egyetemi-főiskolai végzettség megszerzésére törekvés az országos átlag alatti, hiszen – a szerény gyarapodás ellenére – kevés a megyében a felsőfokú intézmény; egyetemünk pedig egyáltalán nincs. Öt főiskolánk van, de azok közül is csak kettő önálló. A megyei felsőoktatási intézmények nappali tagozatos elsőévesei az ország hasonló hallgatóinak csak a 2,02%-át teszik ki. Az összes nappali tagozatos hallgatólétszám részaránya ennél még kisebb, mivel a megyére a rövidebb képzési idejű felsőfokú intézmények a jellemzőek (1,39%). A mérlegben valamit a felsőfokú intézmények levelező tagozatosai javítanak, mivel ezek az intézmények az átlagnál nagyobb mértékben foglalkoznak levelező tagozatosok képzésével (1. sz. melléklet 30., 32., 33., 35. sor). A lakóhelytől távolabbi, és így vitathatatlanul költségesebb felsőfokú iskoláztatás terheit pedig ma egyre nehezebb a családoknak vállalniuk, s ez gyermekeik törekvését behatárolja. Természetes tehát, hogy ebben a helyzetben a megyei és a Szolnok városi vezetés – napjainkban különösen – erőfeszítéseket tesz felsőfokú bázisunk erősítésére, egy önálló szolnoki gazdasági főiskola kialakítására. Az országos átlagnál alacsonyabb felsőfokú továbbtanulási aspirációt persze más okok is előidézik. Ilyen mindenekelőtt a középiskolai struktúra milyensége, melyet a későbbiekben részletesen elemzek, de ilyen a

megye lakosságának társadalmi összetétele is.

Milyen ma a helyzet a megyében az iskoláztatás alsóbb lépcsőin, melyre „piramisunk” épül?

Erről sokat mond el a mellékelt táblázat!

Az 1990/91-es tanévben *óvodásaink* száma az ország összes óvodásának 4,47%-át alkotta. Ez jóval nagyobb a 4,11%-nál (a lakossági részarányánál), ami azt jelzi, hogy a megye óvodáztatása az országos átlagnál magasabb arányú. Látható az is, hogy – sokéves csökkenés után – az 1991/92-es tanévvel már növekedett az óvodások száma.

Ezt a helyi önkormányzatok nem követték fejlesztési intézkedésekkel, sőt az óvodai helyek és csoportok számát tovább csökkentették, természetesen gazdasági megszorultságuk folytán. Ezzel együtt járt az óvoda-pedagógusok számának szerény csökkenése is. Végül is az óvodások számának növekedésével nem adekvát feltételbeli változtatások miatt ellátottsági mutatóink kissé romlottak. Több – és az országos átlagnál magasabb számú – lett az étkezést igénybe nem vevő óvodás, kiváltképp a Szolnokon kívüli városokban.

Az *alapfokú oktatásban* résztvevők köre is – ugyanúgy, mint az óvodásoké – bővebb nálunk az országos átlagnál. A részaránymutató az 1990. évi tanköteles korosztály 4,30%-os megyei részesedésénél is nagyobb. Ez elsősorban a nappali tagozatos normál általános iskolai oktatáson múlik, mivel a *fogyatékos gyermekek oktatásának* és a dolgozók általános iskolájának a keretei viszonylagosan szűkebbek. Érdekes, hogy a demográfiai apály előrehaladásával ez a szűkebb keresztmetszet nem azt hozza, hogy a fogyatékos gyermekek oktatását ellátó intézményhálózat jobban kielégíti az igényeket, hanem itt is szerény visszaesés van (1.



sz. melléklet 4. sor), sőt egy-egy nagyobb bentlakásos intézményünkben a „néptelenedés” veszélyét érzik a nevelők. Ez azt jelenti, hogy a tanulók jobban megmaradnak a helyi általános iskolák eltérő tantervű osztályaiban – bár bizonyított, hogy ezek kedvezőtlenebb körülményei között előrehaladásuk problematikusabb – ahelyett, hogy a bentlakásos önálló iskola jobb előrehaladási lehetőségét választanák. A táblázatból az is kiolvasható, hogy 1990/91-ben a nappali tagozatos normál általános iskola 1. osztályába járók körében volt a megyének nagyobb többlete, és a 8. osztályosok részaránya már alacsonyabb volt. Ez így kétes értékű! Arra utal ugyanis, hogy a megyei általános iskolai rendszerben azért van bent viszonylag több tanuló, mert a 8. osztályon való végighaladásuk nálunk valamivel lassúbb az országosnál! Ezt a lemorzsolódási elemzések sajnos megerősítik! A többség a 8. osztályos iskolarendszer alsóbb osztályaiban található, míg a befejező osztály tekintetében a részesedésünk már alacsonyabb. Ez bizonyos mértékig kedvezőtlen prognózis a 8. osztályos végzettség megszerzésének megyei távlataira is!

Az 1. sz. táblázatból az is kitűnik, hogy az osztályok és tanulók számának több éve tartó erőteljes csökkenése az 1991/92-es tanévvel is folytatódott, amivel itt is együtt járt – ezúttal indokoltan – a pedagógusok számának – az óvodainál szerényebb arányú – csökkenése. Mindez itt azt eredményezte, hogy ellátottsági mutatóink – az óvodával ellentétben – tovább javultak. A napközis ellátás igénylésében viszont jelentős visszaesés következett be.

Folytatódott a kisiskolák „újraéledése” is. Ma már van újra alsótagozatos oktatás Mezőhéken, Kőtelek-Hunyadfalván, és felsőtagozat is működik Jászágón, Szászberken.

Az év elején a megyei önkormányzati hivatal áttekintette a kistéleplülések óvodáztatásának, alapfokú oktatásának körülményeit. Megállapította, hogy ezeknek az intézményeknek a költségvetése a nagyságrendjükkel fordítottan arányos, differenciált többlettámogatást igényelne. A megyei önkormányzatnak azonban e célra érdemi forrásai nincsenek. Néhány helyen lehetetlen

épületfeltételek (Nagyrev, Tiszaderzs) is vannak, s a kistéleplülések csaknem 62%-ában nincsen még az általános iskola mellett tornaterem! A vizsgálat tanulságait a hivatal főhatóságaink tudtára hozta, mivel lényegi változtatást csak ők tudnak tenni rajta.

Visszatérve az 1. sz. táblázathoz, annak 8. sorából egy új iskolatípus – a *speciális szakiskola* – mostani felfutásáról szerezhetünk információkat. Míg 1990/91-ben még e téren részesedésünk nem érte el a lakossági részarányt, addig – a megnegyeszedés folytán – 1991/92-re már minden bizonnyal lényegesen meghaladtuk azt. Míg 1990/91-ben még döntően csak a fogyatékos tanulók részére működtek speciális szakiskolák, addig 1991/92-re tömegesen jöttek létre az ép értelműek speciális szakiskolái is. Tagadhatatlanul színesedett velük a továbbtanulási paletta; olyanokat fogadnak be, akik vagy körülményeik vagy szándékaik folytán eddig nemigen tanultak tovább. Igaz azonban az is, hogy helyenként ezek létrehozását a demográfiai apálytal és a más területeken már „hódító” munkanélküliséggel való szembenézésből adódó pedagógus egzisztenciális félelem is motiválta.

A *szakmunkásképzésből* Jász-Nagykun-Szolnok megye lakossági arányán felül részesedett az 1990/91-es tanévben. Észre kell azonban azt is venni – az 1. sz. táblázat 10. és 11. sora szerint –, hogy jelentékeny különbség van az I. évek és a III. évek részaránya között. Ebből következhetne az, hogy az országosnál magasabb mértékű lemorzsolódás következtében a részaránya a III. évre már alacsonyabb lesz. Ez azonban nem felel meg a valóságnak, mert az adatok éppen az ellenkezőjét igazolják, vagyis a szakmunkásképzésben a megyében alacsonyabb az évvésztes mértéke az országosnál. Ezért a 11. sor tíznél alacsonyabb részaránya azt jelzi, hogy az eltelt két év alatt a megyében a középfokú beiskolázási arányok még jobban eltolódtak a szakmunkásképzés javára (2.). Az arányok konkrét vizsgálata mutatja, hogy tényleg erről van szó. Tegyük azonnal hozzá: ez az eltolódás szándékaink ellenére következett be. A '80-as évek középfokú beiskolázása ugyanis az arányokat az érettségizettek képzése

(ezen belül a gimnazisták) javára kívánta megváltoztatni. Ezt fejezi ki az, hogy sok fejlett szakmunkásképző intézetben indult meg ezekben az években a szakközépiskolai oktatás is. Ekkor jött létre Szolnokon a mai Széchenyi Gimnázium is. Azt, hogy a beiskolázási arányok éppen a rövidebb képzési idejű és a „szakmát adó” iskolatípus felé tolódtak el, aligha lehet elválasztani attól a körülménytől, hogy időközben a családok zömének életviszonyai kedvezőtlen irányban változtak meg (talán a megyében jobban, mint országosan). Egyébként a speciális szakiskola gyors térnyerése is ebbe a tendenciába illeszkedik, hiszen az általános iskola és a szakmunkásképzés közé épült be a társadalmi igény hatására egy – a szakmunkásképzésnél is kevésbé kvalifikáltabb – iskolatípus. Ne értékeljük azonban túl se az anyagi életviszonyok változásának hatását a pályairányulásra! Legalább ennyire tol a kevésbé kvalifikáltabb iskolatípusok felé az általános iskolában elért szerény tanulmányi eredmény, a tanulás elhanyagolása, a tudás értékének lebecsülése!

Az adatok azt is mutatják, hogy már 1991/92-ben a szakmunkásképzésben résztvevők száma csökkent a megyében, vagyis a demográfiai hullám már itt tetőzött. Ez egyébként abból a szempontból aggasztó is, hogy a következő években fognak végezni a szakmunkásképző intézetekben a legnépesebb korosztályok, amikor az ország a növekvő munkanélküliséggel bajlódik.

Miközben a szakmunkásképzés iránt növekedett az érdeklődés, az iskolatípus maga erősen küzd a hazai termelés visszaesésének áthatásával, a gyakorlati oktatás megnövekedett bajjaival (válságával?). Ez egyik oka annak, hogy 1991/92-ben már csökkent a szakmunkástanulók (és az elsőévesek) száma a megyében.

A gyakorlati oktatás területén 1990/91-ben az üzemi tanműhelyben gyakorlók a megyében 50,5%-ot tettek ki az országos 39,8%-kal szemben, viszont a tanulóknak csak a 11,3 (országosan 15,9%-a) részesült iskolai tanműhelyben gyakorlati oktatásban.



Az üzemek – az utóbbi években – egyre kevésbé vállalják a gyakorlati oktatást. Az adatok szerint viszont az iskolák nálunk az országos átlagnál is jobban rá vannak szorulva az üzemek gyakorlati oktatást segítő tevékenységére. Az e téren bekövetkezett visszavonulás tehát itt különösen nehéz helyzetet teremtett. Több önkormányzatnak kellett jelentős pénzeszközöket áldoznia üzemi tanműhelyek átvételére, az iskolák pedig kiváltképp problematikus helyzetbe kerültek. Nem véletlen, hogy a szakképzéssel 1991-ben a megyei közgyűlés is foglalkozott.

A szakképzés épületbeli és tanulócsoporthoz tartozó mutatói a megyében jobbak az országosnál. Elméleti pedagógussal is jobban el vagyunk látva. A szakoktatók tekintetében azonban fordított a helyzet. Azt mondhatjuk tehát, hogy a gyakorlati oktatás tárgyi és személyi feltételei egyaránt gondokat vetnek fel térségünkben.

Elfogadhatóak a diákszociális feltételek: bentlakásos elhelyezésben kb. ugyanolyan mértékben (13,5%) részesülnek szakképzésben tanulóink, mint országosan, de mivel kevesebb a helybeli tanulóink, ezért több a bejárónk (47,2% az országos 41,1%-kal szemben).

A középiskola nappali tagozatára járók részaránya 1990/91-ben közel megegyezett a megye lakossági részarányával. Középiskoláztatásunk tehát ekkor lépést tartott – a nappali tagozat tekintetében – az országos mértékkel, de viszonylagosan elmaradt a szakképzés mögött. Ezt az is kifejezi, hogy az 1989/90. tanévben a megyében az általános iskolát eredményesen befejezetteknek a 18,9 (országosan 21,0)%-a gimnáziumban, 27,5 (országosan is 27,5)%-a szakközépiskolában, 46,8 (országosan 42,0)%-a szakképző intézetben, 0,9 (országosan 1,8)%-a gépíró iskolában, 0,9 (országosan 1,3)%-a egészségügyi szakiskolában tanult. A lakossági részarányal közel megegyező középiskolai megyei kvóta azt a távlatot hordozza magában, hogy az iskoláztatási „piramis” közvetlen „csúcs” alatti „rétegében” – a nappali tagozatosok szempontjából – nem maradnánk lejjebb az ország más ré-

szeihez képest, de a nagyobb ütemű, tehát a hátrányunkat tovább csökkentő előrehaladás feltételei sincsenek már önerőből adva. Végül azonban az esti és levelező tagozatosok igen alacsony részaránya (1. sz. melléklet 13. sor) ezt a majdnem lépéstartást jelentő mutatót is lerontja (1. sz. melléklet 14. sor), tehát a '90-es évekre – nem javuló beiskolázási arányok mellett –, hacsak középiskolai végzettségűekből szellemi importot nem bonyolítunk le (ami alig valószínű), csak azt prognosztizálhatjuk, hogy a középiskolai végzettségűek tekintetében az eddigi felzárkózást egy újabb leszakadás, illetve az országosnál lassúbbá váló fejlődés váltja majd fel.

Sajnos az 1. sz. melléklet 15. és 16. sora még kevésbé nyugtat meg e szempontból. Míg ugyanis a IV. osztályosok megyei részaránya még 4,11% volt, addig az I. osztályosoké már csak 3,81%. Áltathatnánk természetesen a még magunkat azzal, hogy nálunk nem „fogynak” annyira a 4 év elvégzése alatt a középiskolások, mint országosan. Ez azonban illúzió! A lemorzsolódás itt kb. megfelel az országosnak. Vitathatatlan tény tehát, hogy az utóbbi 3 év alatt relatíve az ország egészéhez képest a megyei középiskoláztatás szűkült. (Lásd egyébként már előbb, 2-nél!) A magasabb fokú iskoláztatás megyei tendenciáiban tehát ma éppen a kedvezőtlen irányú mozgás a jellemző! (Bár 1991/92 ebben – főleg a szakképzés megtorpanása miatt – némi változást jelez.) A felsőfokú továbbtanulás későbbi esélyei szempontjából kívánatos az 1. sz. táblázat további sorait is figyelemmel kísérni! Látható – a 4,09%-os középiskolai átlagot tovább bontva –, hogy a szakközépiskolai részesedése volt a magasabb 1990/91-ben a megyének, míg a 3,90%-os gimnáziumi részarány az alacsonyabb, s ez utóbbi már jobban elmaradt a 4,11%-os lakossági részaránytól. Vagyis a felsőfokú továbbtanulásra a legnagyobb esélyt nyújtó intézménytípus keretei a megyében már szűkebbek az országos átlagnál. Ez a megyei felsőfokú továbbtanulási aspiráció másik lényeges korlátja, melyre egyébként már a bevezető részben utaltam. Itt sem kedvező az időbeli tendencia sem! A szakközépiskolai keretek az utóbbi években

mérsékelten (1. sz. melléklet 20–22. sor), a gimnáziumiak azonban jelentősen (1. sz. melléklet 26–27. sor) csökkentek az ország egészéhez képest. A '80-as évek végén, és jobban a '90-es évek elején azonban a szakközépiskolák, méginkább a szakképző intézetek – erőteljes társadalmi igény nyomán – ismét további teret nyertek a megyében a gimnáziumokkal szemben. Ez jelenik meg az előbbi adatokban.

A középiskolák „finom-szerkezetéről” még egy tény feltétlenül meg kell említeni. 1990/91-ben az első osztályba járó szakközépiskolai tanulók 38,6 (országosan csak 28,7)%-a műszaki szakközépiskolában, 18,0 (országosan 21,8)%-a szakképzést folytató szakközépiskolában, 43,4 (országosan 49,5)%-a középfokú szakmai képzést folytató szakközépiskolában tanult. A megyében a szakközépiskolák között legkvalifikáltabbnak tekinthető műszaki szakközépiskola létrejötte óta dominánsabb iskolatípus az országos átlagnál. Ezt az 1. sz. táblázat 22. sorának 4,11%-nál lényegesen magasabb adata is érzékelteti.

Ami a létszámokat illeti, 1991/92-ben volt alighanem a nappali tagozatos középiskolai csúcs. Ezzel együtt osztályaink, osztálytermeink – globálisan – az országoshoz képest kevésbé zsúfoltak, vagyis a megye a középfokú (ezen belül a középiskolai) oktatáshoz összességében kellő kapacitásokkal rendelkezik. Természetesen zsúfoltsága kevésbé kihasználtságunk egyaránt előfordulnak. A tanulólétszámmal a középiskolai pedagógusok száma is növekedett. Ezt az oktatás minőségi fejlődése (csoportbontások növekedése) is elősegítette, és nevelői ellátottságunk kb. megfelel az országos képnek.

1990/91-ben a tanulók 24,8 (országosan csak 18,2)%-a részesült bentlakásos elhelyezésben. A megye középiskolai kollégiumi, diákotthoni ellátottsága hosszú ideje jelentősen az országos átlag fölött van. Sajnos, felesleges helyek és égető szükségletek ezzel együtt is előfordulnak. Az intézmények kihasználtsága 1990/91-ben az országos átlaggal közelítőleg megegyező, 91,5%-os volt. Gond, hogy sok az elavult kollégiumi épület! A magas kollégiumi, diákotthoni ellátottság



hozta magával, hogy 1990/91-ben az ékeztetésben részesülő középiskolások aránya 67,0%-os volt az országos 57,0%-kal szemben. Az 1991/92-es tanévben azonban már ez a mutató csak 60,3%-os volt, azaz ugyanolyan visszacsúszás a jellemző itt is, mint az óvodákban és az általános iskolákban az ékeztetés igénybevételében.

Középiskoláink alkalmazkodtak a változó igényekhez. Profiljaikban gazdagodtak, minőségi képzési formák alakultak ki a szakközépiskolákban és a gimnáziumokban egyaránt. A megyében az országos átlagot meghaladó mértékben jöttek létre 8, illetve 6 osztályos gimnáziumok. (Ne tagadjuk persze azt sem, hogy helyenként ezek létrejötte is hordoz esetlegességeket tudatosság helyett csakúgy, mint a speciális szakiskolák esetében.)

Összességében azonban van remény arra, hogy ez a mennyiségileg viszonylagosan szűkült hálózat minőségben többet nyújt majd a korábnál, s így az a kedvezőtlen prognózis, melyet a 2000. év népszámlálására vetít ki kemény számokkal ez az elemzés, végül is kedvezőbb valóra válik.

Vegyük figyelembe azt is, hogy egyelőre itt néhány tanév kedvezőtlen adatairól van szó. Ne áltassuk azonban nagyon magunkat. A legkorszerűbb iskolahálózat is kevés lesz akkor, ha a tudás becsléte nem emelkedik szűkebb hazánkban a mainál jóval magasabbra.

Vajh lenne e megyében kutató, ki elolvashatna majd 2000-ben (is) e kicsit aggódló jóslást, és szembesítené a korabeli realitásokkal! Mondom ezt azért is, mert a bevezetésben említett két tanulmányom meglehetősen visszhangtalan maradt.

## Jegyzetek

1. Dr. Vincze Sándor: Diplomások Szolnok megyében

Jászkunság, 1984. 2. sz. 5–29. old.

Dr. Vincze Sándor: Az iskolázottság területi egyenetlenségeinek alakulása Szolnok megyében az 1960–80-as években  
Jászkunság, 1987. 3. sz. 25–34. old.

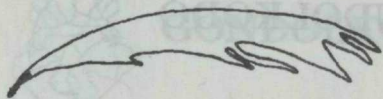
2. Az adatok a Művelődési és Köznevelési Minisztérium 1990/91. és 1991/92. tanévi statisztikai tájékoztatóin, illetve a KSH 1990. évi népszámlálásról kiadott Jász-Nagykun-Szolnok megyei, valamint összefoglaló adatokat tartalmazó 1992. évi kiadványaiból származnak, illetve azokon alapulnak.

### 1. Kimutatás a megye iskoláztatásának főbb adatairól

Sorszám	Iskolatípus megnevezése	1990/91-ben a tanulók száma	megyei résza. %	1991/92-ben a tanulók száma
1.	Óvoda	17 498	4,47	17 842
2.	Ált. isk. nappali tagozat	49 456	4,37	47 123
3.	Ált. isk. felnőtt okt.	476	4,13	559
4.	Fogy. gyermekek oktatása	1 358	3,70	1 313
5.	Alapfokú okt. összesen	51 290	4,35	48 995
6.	Ált. isk. 1. oszt. (nappali)	5 529	4,40	5 359
7.	Ált. isk. 8. oszt. (nappali)	6 799	4,23	6 628
8.	Speciális szakiskola	120	3,60	507
9.	Szaktanárképzés	9 340	4,46	9 279
10.	Szaktanárképzés I. évf.	3 777	4,62	3 339
11.	Szaktanárképzés III. évf.	2 425	4,31	2 807
12.	Középiskola (nappali tag.)	11 932	4,09	12 456
13.	Középiskola (esti és lev. tag.)	1 897	2,78	1 773
14.	Középiskola összesen	13 829	3,94	14 229
15.	Középiskola I. o. (nappali)	3 151	3,81	3 236
16.	Középiskola IV. o. (nappali)	2 335	4,11	2 664
17.	Szakközépiskola (nappali tag.)	7 113	4,22	7 627
18.	Szakközépiskola (esti és lev. tag.)	1 695	3,80	1 558
19.	Szakközépiskola összesen	8 808	4,13	9 185
20.	Szakközépiskola I. o. (nappali)	1 929	4,06	2 056
21.	Szakközépiskola IV. o. (nappali)	1 303	4,12	1 513
22.	Szakközépiskola V. o. (nappali)	39	2 5,5	2 442
23.	Gimnázium (nappali tag.)	4 819	3,90	4 829
24.	Gimnázium (esti és lev. tag.)	202	1,43	215
25.	Gimnázium összesen	5 021	3,65	5 044
26.	Gimnázium I. o. (nappali)	1 222	3,47	1 180
27.	Gimnázium IV. o. (nappali)	1 032	4,09	1 151
28.	J-Nk-Szolnok megyeiek a felsőfokú oktatásban (nappali)	2 881	3,76	...
29.	J-Nk-Szolnok megyeiek a felsőfokú oktatás I. évf.-án (nappali)	822	3,63	...
30.	Megyei felsőfokú int.-ek I. évf. hallg. összesen	811	2,47	...
31.	Megyei felsőfokú int.-ek I. évf. hallg. (nappali)	459	2,02	...
32.	Megyei felsőfokú int.-ek hallg. (levelező)	352	4,60	...
33.	Megyei felsőfokú int.-ek hallg. összesen	1 705	1,67	...
34.	Megyei felsőfokú int.-ek hallg. (nappali)	1 063	1,39	...
35.	Megyei felsőfokú int.-ek hallg. (levelező)	642	3,05	...
36.	Diplomások	21 436	2,96	...
37.	J-Nk-Szolnok megye lakónépessége	426 491	4,11	...

### 2. Jász-Nagykun-Szolnok megyeiek a felsőfokú intézményekben (nappali tagozat)

Tanév	Jász-Nagykun-Szolnok megyei hallgatók a felsőfokú oktatásban összesen	részarányuk (%)	elsőévesek részarányuk (%)	
1986/87.	2571	4,0	763	4,1
1987/88.	2705	4,1	832	4,4
1988/89.	3026	4,2	866	4,2
1989/90.	2961	4,1	847	4,2
1990/91.	2881	3,8	822	3,6



Erdei-Szabó István

# A szeretet és a szolgálat kegyelme

Gondolatok Ötvös László könyveiről, munkáiról

Ebben a szikár században, azt hiszem, keveseknek adatik meg a megnyugvás boldogsága, az örömhír meghallása, kimondása, megtartása. Csak azon keveseknek, akik mindennapjait, örömeiket, szaporodó kínjaikat úgy élik meg, hogy a mögöttük sejtlemeskedő tanulságot, az egyéni, családi sors mögötti nagyobb sorsot is megsejtik, megélik, megszenvedik. Megszenvedik és kimondják. Kimondják a rettenetet is, hogy a fájdalom megszelídüljön, hogy abból is a holnaphoz nyerjünk erőt, hitet, építő energiát... Az már igazán csak a sors újabb ajándéka, ha valaki nemcsak irodalmi, művészeti, történelmi alkotásokban találja meg önmaga kiteljesítését, hanem mindemellett arra is van ideje, ereje – sőt, erre csak igazán –, hogy Isten igéjének ápolója, hordozója, egy gyülekezet lelkipásztora legyen; sőt szűkebb és tágabb közössége múltjának krónikása is.

Ezek közé a szerencsés emberek közé tartozik a Hajdúnánáson született, kunmadarasi tudós-református lelkész, Ötvös László. Körmendi Lajos írja róla: „Ötvös László népi indíttatású, népben-nemzetben gondolkodó költő. A népért él, a magyarság erősítése vezérli minden cselekedetét, miként vezérelte az egykori prédikátorokét, s vezérelte a költő másik nagy erőforrását jelentő népi írókét is...”

Ez az indíttatás látszik minden munkáján, a Kunmadaras hétszáz éve címűn éppúgy, mint a Magyar Reformátusok II. Világtalálkozójára megjelentetett Károli Gáspár bibliafordítása, a négyszázéves népkönyv c. munkáján,

amely a Jászkunság füzetek 3. köteteként jelent meg.

Engedjék meg azonban a szerzőnek, hogy elismerve Ötvös László irodalomtörténeti, történelmi, egyháztörténeti munkásságának jelentőségét, mégis elsősorban versesköteteiről: A második mérföldútról és a Béthelről mondja el gondolatait.

Ötvös László nem a nagy szavak, érzelmek költője. Ahogy Körmendi Lajos írja: „Legjellemzőbb a versekre az erős etikai töltés, a tartás és a magatartás kitüntetett fontossága.” Egyik versében írja, hogy nem bűn az, hogy édesanyja nyolcukat ringatta egy bölcsőben s ő végül prédikátor lett, de az bűn, ha a nép oltárára nem a legszebb szavait s az életét teszi. Talán patetikusnak hathatnának ezek a gondolatok, ha nem érződne belőlük-bennük a humanizmus, a szeretet és a szolgálat kegyelme.

Ahogy szinte mindegyik verséből ez a kegyelem árad – megköszönni és elfogadni úgy az életet, ahogyan kaptuk, örömeivel, kínjaival együtt.

*„Köszönöm a jó levegőt,  
földet, gyógyító erőt,  
a nap életető sugarát,  
a tiszta vizet s tört pohárt.*

*Köszönöm a verejtéket,  
s a folyamatos örömet,  
oldó, könnyítő sírást,  
minden verset és imát.”*

Ötvös László versei nem törekednek olcsó népszerűsége, nem hivalkodnak, nem cifrák, talán még azt is

mondhatnánk – minden bántó él nélkül –, szigorúan formai tekintetben, hogy kimunkálatlanok, esendők. Azt hiszem, ezt ő maga is érzi, hiszen így ír erről Verseskötetem megjelenésekor címmel:

*„Úgy vagyok most én, mint  
az az édesanya...  
Ki szeplős gyermekét  
a legszebbnek látja.”*

Igen, ezek a versek talán szeplősek egy kicsit, de így, ahogyan vannak, megmutatkoznak, így az igaziak. Így hordozzák a tiszta gondolatot, hitet, erőt, kedvet, humanizmust. Így mutatkozik meg bennük a szeretet és a szolgálat kegyelme.

Annak az embernek az arcát látjuk ezekben a versekben, aki nemcsak a saját sorsát vagy a családjáét mondja ki, de arcának redőiben ott sejtik a szülőföld, a szűkebb s tágabb haza gondja is. Az aggodás és a szeretet egyaránt.

Úgy gondolom, Ötvös László személyes sorsa, munkássága erőt adó példa sokunk számára, hogyan lehet a létet úgy megélni, hogy minden gondolatunkat, sőt cselekedetünket átjárja a tiszta, felhőtlen öröm. A szárnyas öröm, amely a kínokon, fájdalmon túl röpít bennünket. A szeretet és a szolgálat kegyelmébe.

A tudományos és szépirodalmi könyveken túl ennek a sorsnak példáját, erejét érzem jövőépítő energiának. Mozgalmas, munkás éveket kívánunk Ötvös Lászlónak, s várjuk újabb ajándékait: könyveinek folytatását.

## Hibaigazítás

Sajnálatos módon előző számunk 32. oldalán Seprősi-Czárán György versébe „értelmes hiba” csúszott.

A vers 2–3. sora helyesen:  
*lovát karadját szeretőjét  
néhai megboldogult*



Cs. Kovács Károly

# Egy figyelemreméltó vállalkozás

## Jászkun Kalendárium 1992.

A kalendárium, mint műfaj, igazán a XIX. században és a XX. század első felében élte virágkorát. Voltaképpen a kézikönyvek nagy családjához tartozik, ahová a különféle lexikonok, enciklopédiák és évkönyvek. A kalendárium maga is egyfajta *évkönyv* (pontosabban naptár-könyv, a latin *calendae* szóból), de ellentétben az évkönyvekkel, amelyek többnyire csak egy-egy témára szorítkoznak, a kalendáriumoknál a fő kritérium a tematikai változatoság, a sokrétűség. A kezdeti kalendáriumok tudományos kaleidoszkópok voltak, amelyek a tudományok és a művészetek terrénumáról villantottak föl figyelemreméltó részleteket.

Turóczy Istvánné nagyon helyesen mutatott rá rövid elemző írásában („Tallózás régi kalendáriumokban” – Jászkun Kalendárium 1992. 125. p.), hogy a kalendárium a parasztságnak „a Biblia mellett a legfőbb, sokszor egyedüli olvasmánya” volt. Szinte semmi más nem helyettesíthette ezeket a régi kalendáriumokat, amelyekben a korabeli olvasó rengeteg praktikus és közhasznú ismeretet és információt talált. Amolyan paraszti „kisenciklopédiák” voltak ezek, amelyek – ismét Turóczy Istvánnét idézem: „Befolyásolták világgépüket, történelemszemléletüket, bizonyos mértékig meghatározták ízlésvilágukat, amelyek tárgyi kultúrájukban is kifejezésre jutottak.”

A századeleji 1–3 milliós példányszám természetesen a tömegkommunikációs eszközök elterjedése miatt nagyot csappan, de a kalendáriumok alapvető funkciója lényegében azóta sem változott: ismeretterjesztés népszerű-tudományos stílusban, valamint igényes szórakoztatás a legváltozatosabb témájú színes írásokkal. A klaszszikus értelemben vett „népművelés” volt az elsődleges szándék és a cél. A megcélzott olvasóközönség mindig is a nép volt, és többnyire az általános mű-

veltség szintje volt az a kiindulópont, amely meghatározta a szerkesztés alapelveit. (Paradox módon a tömegkommunikációs eszközök elterjedése bizonyos szempontból még hasznos is volt: rászorította a szerkesztőket és a kiadókat, hogy a műfaj sajátosságainak igazán megfelelő gyűjtőkört fogjanak át.)

Azt, hogy napjainkban is lehet érdekes és színvonalas kalendáriumot szerkeszteni, jól példázza az 1992-es Jászkun Kalendárium.

Ez a kalendárium egy tájegység kalendárium, tehát specifikus a gyűjtőkör: az írások és az illusztrációk zöme valamilyen módon Szolnokhoz, a Jászsághoz, és kis részben a Nagykunsághoz kapcsolódik. Néhány, ezen a körön kívül eső írás pedig általános ismeretterjesztés. (Például a „Hasznos tudnivalók kertbarátoknak”, 163. p., a kiadvány végén található 1992-es vásárnapár, vagy a már művelődéstörténeti kuriózumnak számító szemelvény a Csízióból, a 38. oldalon.) Az alig két-száz oldalas kalendárium érdekes és izgalmas írásokat kínál az olvasóknak a legváltozatosabb témakörökben. A történelem és néprajz témaköréből kiemelkedik pl. a Horthy István repülő-szerencsétlenségének hamis legendáját eloszlató írás (a „Miért zuhant le a V 421-es” c., 127. p.), vagy Szabó László miniatűr monográfiája a pásztorokról (139. p.). Ugyancsak e témakörökben figyelemreméltó a tiszavárkonyi papgyilkosságról szóló tényfeltáró riport („Egy gyilkosság anatómiája” címmel, 133. p.) és Kaposvári Gyula „Szent-andrási dohány” c. anekdotája. A művelődéstörténeti vonatkozású írások is remekbeszabottak: az alig kétoldalmi dokumentumrészlet Dérynéről (60. p.) egészen új ismereteket közöl, Turóczy Istvánnénak az első jász népfőiskolát bemutató írása pedig az ebben a témakörben meglehetősen tág fehér foltot

szűkíti. Nagy erénye (és valóban a legjobb magyar kalendáriumok hagyományait követi e tekintetben a '92-es Jászkun Kalendárium), hogy az írások zöme rövid, tömör, de mégis érdekesítő és információban gazdag.

Az erényei mellett persze vannak kisebb-nagyobb hibái is ennek a kalendáriumnak. Furcsa módon az egyik, arányaiban legjobban eltalált témakörben, a gasztronómiában (amely kb. 1/5-e az egész anyagnak) vélünk fölfedezni hiányosságokat. (Amelyek nem is tartalmi vonatkozásúak elsősorban, hanem inkább koncepcionálisak.) Két észrevételünk van az egyébként tartalmilag gazdag anyaggal kapcsolatban. Az egyik: talán szerencsésebb lett volna a két magyar ételféleség (a hurka és a pontyból készült ételek) majdnem teljes varicáiója helyett többfajta étel leírását közölni. A másik, és ezt tartjuk lényegesebbnek (bár az előbbi megállapításból egyenesen következik): ebben a témakörben lehetett volna igazán a tájegységhez kapcsolódó karakteres recepteket bemutatni. Annál is inkább, mert a Jászságnak és a Nagykunságnak több tucat olyan ételreceptje van, amely kizárólag csak erre a tájegységre jellemző, és ízében, elkészítési módzataiban lényegesen eltér az ország más tájegységeihez képest. Mert érdekes ugyan a Zuger-hurka, a Zilahi-véres és a Svark receptje is – de sokkal érdekesebb pl. a juhász-hurka, a fehérkolbász vagy a karcagi disznósajt (melynek technológiája az országban egyedülálló!) leírása, hogy a birkapörkölt minimum 3–4 változatáról ne is szóljunk. Magán a tájegységen belül is össze lehetett volna hasonlítani egy receptet, s szívesen olvastunk volna pl. T. Bereczki Ibolyától az étkezési szokások e tájegységen belüli változásairól is. Persze ezek a „hibák” nem sokat vonnak le a kalendárium összértékéből, viszont megfontolandó, hogy

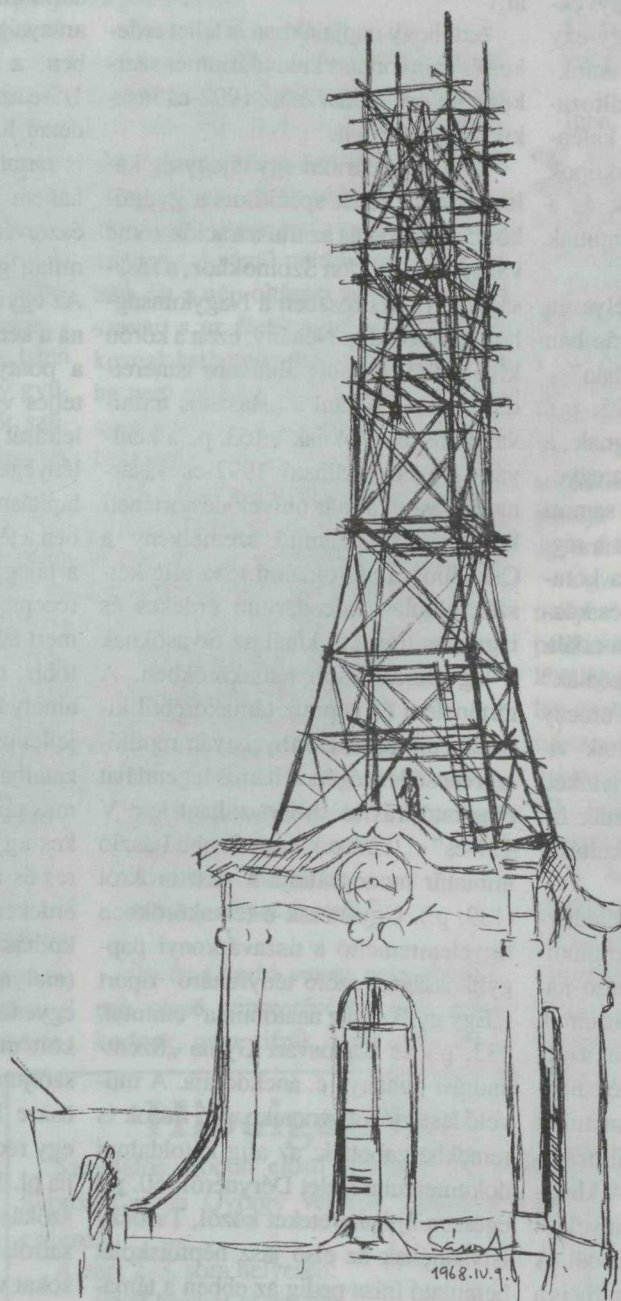
egy ilyen munkát nem lenne-e szerencsésebb több szakember bevonásával szerkeszteni? Ezt annak dacára jegyezzük meg, hogy Tiszai Lajos szerkesztési alapelveit voltaképpen jónak tartjuk, és maga a szerkesztés is majdnem hibátlan. Kitűnő a kalendárium bevezető naptárrésze; jó ötlet az egyes hónapok fölötti faksimile fejléc, s a hónapokhoz kapcsolódón a szolnoki festők munkáinak kiválogatása, jegyzetekkel bemutatva az alko-

tókat, és a festmények keletkezésének körülményeit. A kalendárium képanyaga is színvonalas. Beregi Sándor és Hargitai Lajos fotói fekete-fehérségük ellenére szépek és izléesek. (Itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy a kitekintésnek szánt erdélyi és felvidéki képanyagon kívül, szívesen láttunk volna a Kárpátalját és a Délvidéket is felvillantó oldalakat.)

Talán a kalendárium szépirodalmi anyaga lehetett volna egy picivel bővebb. Itt érzünk némi szűkmarkúságot. Bár kétségtelen szerkesztői telitalálat a három Körmendi Lajos opusz beavó-

gatása (62. p.), amelyek valóban antológia jelentőségűek. Ettől függetlenül néhány vers is bekerülhetett volna a tájegység költőitől, akár egy-egy hónaphoz kapcsolódva, akár témaköröket elválasztandó.

Mindent összegezve elmondhatjuk, hogy jól sikerült, és figyelemre méltó, valamint folytatandó vállalkozásnak tartjuk az 1992-es Jászkun Kalendáriumot, amelynek Jász-Nagykun-Szolnok megye minden lakása könyvespolcán ott lenne a helye. (Ma és Holnap Kiadói Kft., Szolnok, 1991.)





Bagi Gábor

## Megjegyzések Szolnok ispán történetéhez

Az 1876-ban létrejött, s a mai megyével területileg már jórészt egyező Jász-Nagykun-Szolnok vármegye a török hódítás előtti évszázadokban több, részben önálló igazgatási egységre oszlott. A mai Jászság és Nagykunság területére a tatárjárás után nagyobb számú jász és kun népelemek költöztek be, akik – e korábban Heves (Heves-Újvár) megyéhez tartozó vidékeken – önálló, feudális autonómiával rendelkező igazgatási-önkormányzati egységeket hoztak létre. Ugyancsak a régi Heves megyéhez tartozott a Szolnok-Törökszentmiklós–Kisújszállás vonaltól északra eső Tisza-balparti terület is, csakúgy, mint a Zagyvától északra fekvő nem jász községek. A Tiszazug déli fele a régi Csongrád megye részét képezte, míg a Körös-balparti településeket általában Békéshez sorolták. Megyénk fennmaradó tájai, valamint Pest megye Tisza-jobbparti része alkották a régi Szolnok megyét (a XIV–XV. századtól Külső-Szolnok), amelyhez a XI/XII. századtól 1426-ig egy Erdély melléki és egy erdélyi területet (a XV. században önállósult Közép- és Belső-Szolnok vármegyéket) is hozzászámolták.<sup>1</sup> A régi Szolnok vármegye joggal tekinthető a mai megye elődjének.



Szolnok vármegye, középpontjában a szolnoki földvárval, valamilyenkor a XI. század első felében jött létre.

Györfly György szerint I. (Szent) István királyunk uralkodásának második felében alapíthatta, párhuzamosan a váci püspökség megalapításával.<sup>2</sup> Ezzel szemben Kristó Gyula szerint a szolnoki ispánság megszervezése inkább István utódának, Orseolo Péternek (1038–1041 és 1044–1046) az első uralkodási periódusára tehető. Ő is elismeri az ispánság létrehozásának a váci püspökség megszervezésével való

kapcsolatát, ez utóbbit azonban nem István, hanem szintén Péter uralkodása idejére teszi.<sup>3</sup> Ugyanakkor abban mindkét kiváló történészünk egyetért, hogy az ispánság nevét első – Szolnok nevű – ispánjáról kapta.

A vármegyének, s az első ízben 1075-ben említett, a Zagyva–Tisza összefolyásánál fekvő székhelyének névadója az a Szolnok (a forrásokban szereplő névalakok alapján Zonuc, Zonuk, Zounuk, Zaunic, Zounuck, Zonug, Zounut) nevű ispán (comes) volt, aki 1046-ban Gellért püspökkel, s a magyar püspöki kar zömével szenvedett – egyértelműen nem teljesen tisztázható körülmények között – a keresztény hitért erőszakos halált. Szent Gellért nagyobbik legendája szerint, amikor Péter király és a magyarok között végleges egyenlenség támadt, Vaszoly fiai, András és Levente Lengyelországból Magyarországra jöttek, hol is a magyarok mind melléjük álltak. Mikor híre jött, hogy a hercegek – részben pogányságot követelő – hívekkel Pest városához értek, Szent Gellért, Beszteréd, Bödi, Benéta püspökök, s Szolnok ispán, akik sok kereszténnyel Székesfehérvárra gyűltek össze, elindultak Buda felé. Gellért társival Diódon, a Szent Szabina templomban misét mutatott be, s megjósolván halálukat, megáldoztatta azokat. Eztán elindultak a Duna révje felé, hol a Vata által fellázított tömeg – talán csak Benéta püspök kivételével, akit állítólag András herceg (a későbbi I. András király) mentett meg – legyilkolta.<sup>4</sup>

Szent Gellért nagyobbik legendájának keletkezését korábban Madzsar Imre a XIV. század végére tette, Csóka J. Lajos kutatásai szerint azonban 1340 körül készíthette egy pannonthalmi bencés szerzetes, számos hazai és külföldi krónika, valamint legendarészletek – közte a XI. század végére datál-

ható ún. kisebbik Gellért-legenda – felhasználásával. Kétségtelen, hogy fennmaradt hazai történeti források korábban Szolnok ispán haláláról nem emlékeznek meg, megemlítik viszont az egykorú német Altaichi Évkönyvek. Szent Gellért és püspöktársai vértanúságával kapcsolatban megjegyzi, hogy egy Zaunic nevű előkelő (princeps) is velük együtt gyilkoltatott meg.<sup>5</sup>

Az 1358 körül megírt Képes Krónika Szolnok ispán halálával kapcsolatban egy, az előző korokból nem ismert, érdekes epizódot őrzött meg. Ez a történet – már amennyiben teljesen hitelesnek tekintjük – néhány további következtetés levonására lehet alkalmas, ezért szükségesnek tartjuk fordítását idézni:

„Beneta kivételével ugyanis mindnyájan vértanúkká lettek, Zonuk ispán is, aki paripáján a Dunába ugorva úsztatott, s akit aztán egy ladikon arra jövő Murthmur nevű férfi felvett a ladikjába, hogy megmentse őt a haláltól. Ezt a Murthmurt ugyanis Zonuk ispán kereszttelte meg. Midőn azonban megakart menteni az említett ispánt, az eretnekek halállal kezdték őt fenyegetni, ha nem öli meg Zonuk ispánt. Fenyegetéseiktől félve Murthmur kardjával leszúrta az ispánt a ladikban.”<sup>6</sup>



részlet jól egészíti ki a Gellért legendák adatait, s gyaníthatóan nem a Képes Krónika írójának költött története,

hanem korábbi forrásokból, hagyományokból vették át. Elképzelhető, hogy fenn nem maradt krónikakezdeményekre vagy legendaváltozatokra megy vissza, de az sem kizárt – bár pillanatnyi valószínűsége nem igazán nagy –, hogy a Szolnok comestől származó Szolnok nem nemzetségi hagyománya maradt itt fenn. További kutatásokat igényel a Szolnokot kény-



szerűségéből megölő Murthmur (különböző átirásokban Murthmir, Muthmir, Muchmit, Machmuth) nevének jelentéstanai vizsgálata is. Györffy György ezt szláv névalakban tartja,<sup>7</sup> bár az sem zárható ki teljesen, hogy török eredetű névről van szó, mely esetleg a XIII. századi kun nevekkkel (pl. Oldamur) is mutathat bizonyos hasonlóságot. (Ha kun névről van szó, akkor a történet bizonyítással későbbi betoldás, mivel a kunok csak a Gellért halálát követő évtizedben tűntek fel Európában, s számottevőbb magyarországi betelepítésükre legjobb esetben is Szent László uralkodásától, de inkább a XIII. század elejétől kerülhetett sor.)<sup>8</sup>

E kis történetből – hitelessége esetén – arra következtethetünk, hogy Szolnok comes buzgó keresztény volt, s a halálát megelőző években (évtizedekben?) királyainktól nyert különböző világi tisztségeiből fakadóan nemcsak a feudális állam rendszerének szervezője és védelmezője volt, hanem az új államvallás terjesztésében „öntevékenyen” is jelentős „közvetlen” érdemeket szerzett. Elgondolkodtató, hogy Szolnok ispán a budai Duna-szakaszon általa megkeresztelt személyre bukkant. Ez esetleg arra utalhat, hogy e területen is volt valamiféle hosszabb ideig tartó királyi megbízatása, tisztsége, melynek jellegét ugyan nem tudjuk meghatározni, de nyilvánvalóan eléggé szorosan kapcsolódott a kereszténység terjesztéséhez is.



Jelekből ítélve tehát nem kizárt, hogy Szolnok ispán tevékenysége nem csupán a később róla, szolnoki ispánságnak nevezett területhez köthető, hanem talán a Duna vidékéhez is. Ezzel kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy vajon melyik megbízatása lehetett az első, a Duna (illetve Buda) környékéhez, vagy a Szolnokhoz kötődő. Tekintettel arra a valószínűsíthető tényre, miszerint a római rítusú kereszténység terjesztése az északkelet-dunántúli fejedelmi, majd királyi központok (Székesfehérvár és Esztergom) környékéről már jóval korábban megindult, mint a pogány vallás és a bizán-

ci kereszténység által jobban, tartósabban áthatott, s a feudális állam kereteibe később beillesztett tisztántúli nemzetségszövületi-törzsfői központoknál (pl. Ajtony és Vata)<sup>9</sup>, alighanem Szolnok dunai tevékenységét kell a korábbinak tekintenünk. Esetleg még az itteni működése szolgálhatott későbbi pályafutásának is alapjául. (Budán ugyan épp Orseolo Péter alapította uralkodása alatt a Szent Péter prépostságot, kétséges azonban, hogy e mozgalmas időszakban Szolnok comesnek hosszantartóbb kapcsolata lett volna ezzel.)<sup>10</sup>

Felvetődhet a kérdés, vajon mennyire volt számottevő a XI. század első felében a szolnoki ispáni tisztség. Györffy György szerint az észak-erdélyi só szállításáról már ekkoriban a szolnoki ispán gondoskodhatott, s ez lehetett az oka, hogy a sószállító úthoz kapcsolódó több területet is alája rendelték. Szerinte Szolnok comes – a megye kései alapítása ellenére is – nagyobb hatalommal rendelkezett egy várispánnál, minthogy az Altaichi Évkönyvek az 1046-os események leírásakor is „princeps” címmel említik. Feltételezi, hogy talán nem csupán Észak-Erdélyre terjedt ki hatalma, hanem egész Erdély vajdája volt, amit szerinte esetleg bizonyíthat, hogy a későbbiekben az erdélyi vajda és a szolnoki ispán címét gyakorta együtt adományozták, s e tiszteket egyazon személyek töltötték be.<sup>11</sup> A szolnoki ispánság ugyancsak kiemelt – bár az előzőekben feltételezetlenül valamivel szerényebb – jelentőségére hívta fel a figyelmet Kristó Gyula is. Ő ugyan az erdélyi vajda és a szolnoki ispán tisztségnek egybekapcsolását írásos adatok alapján csak 1263-tól számítja, s elveti Györffy György idézett véleményét, ám a területtel kapcsolatban – sószállítás mellett – az ispánság korabeli katonai fontosságát emeli ki. Véleménye szerint a szolnoki ispánság létrehozását jelentős részben a Vata-féle békési pogány territórium felszámolásának igénye tette indokoltá.<sup>12</sup>

A jelek szerint Szolnok comes az István kori ispánok utolsó generációjához kapcsolható leginkább, kik szent királyunk halálát túlélve még utódai alatt is országos tisztségeket töltöttek be. Születését így talán a X. század

utolsó – esetleg a XI. század első – évtizedére tehetjük. Jelentősebb posztokra alighanem az 1030-as évek elejétől kerülhetett. Egyértelműen nem eldönthető, hogy halála évében még a később róla elnevezett vármegye élén állt-e, vagy még magasabb hivatalt viselve teljesen elszakadt ettől a területtől. (Györffy György és Kristó Gyula idézett fejtegetései nyomán mindkét lehetőséggel számolhatunk). A Péter, Aba Sámuel és András közötti trónharcokban való pártállására igen nehéz következtetnünk. Kristó Gyula ugyan egy régebbi tanulmányában<sup>13</sup> – halálának körülményei alapján – Péter megbízható híveként jellemezte, ám ha a Duna partján legyilkoltakat egy azonos elveket valló csoportosulás tagjaiként vizsgáljuk, akkor más megoldás is elképzelhető. Ebben az esetben ugyanis Szolnok ispán is felruházható lenne Gellért püspök 1046-os politikai felfogásával, de ennek értelmezésével kapcsolatban igen nagy az ellentmondás történéseink körében.



hatvanas évekig Szent Gellértet – fenntartásokkal – Orseoló Péter király híveként értékelte a magyar történettudomány. Ismeretes, hogy mindketten velenceiek voltak, s a magyar krónikák határozott utalásokat tartalmaznak Gellértnek Aba Sámuellel való szembenállásáról. (Így nem volt hajlandó megkoronázni, sőt Csanádon meg is fedtte, mivel nagybőjt idején tanácskozás ürügyén egy házba zárt negyven összeesküvő nemes embert, majd vitézeivel gyónás és bűnbánat megadása nélkül ölette meg őket<sup>14</sup>). A '60-as években Kristó Gyula a pogánylázadások történetét vizsgálva a püspöki kar Székesfehérváron (a királyság s Péter székvárosában) való 1046-os összegyűlését további bizonyítékként fogta fel<sup>15</sup>, a későbbiekben azonban – Szegfű László kutatásai nyomán – részben felülvizsgálta korábbi álláspontját, s régebbi munkájának ismételt kiadásakor már óvatossággal fogalmazott.<sup>16</sup> Szegfű László 1976-ban megjelent tanulmányában kimutatta, hogy Gellért épp az Orseolók üldöztetése miatt volt kénytelen elhagyni Velencét, minek következményeként a



Péterrel való viszonya Magyarországon aligha lehetett felhőtlen.<sup>17</sup>

1982-ben Gerics József tanulmánya váltott ki újabb vitákat. Ő a Péter és Aba Sámuel korára vonatkozó hazai és külföldi krónikák összehasonlítása révén alakította ki álláspontját, s Gellért püspök „Deliberatio” című munkáját is új megvilágításba helyezte. Szent Gellért ezen írásában az eretnokság (újabb feltételezések szerint a balkáni eredetű bogumilizmus) bírálata mellett egy törvénytelen adókat kivető, névtelen zsarnok uralkodó ellen is szót emelt. Gerics József a bírált királyt nem Aba Sámuelben, hanem Péterben vélte fölfedezni, aki – s ebben több történésünk is egyetért – épp a feudális állam kiépítésének, s a katolicizmus terjesztésének erőltetett, gyors üteme, s túl erőszakos eszközökkel történő megvalósítása miatt került kibékíthetetlen konfliktusba alattvalóival. Gellért püspök (s a magyar egyház) viszonya a Péter adóit eltörölő Aba Sámuellel szemben ezzel szemben jó volt, amire – német évkönyvek utalásain kívül – krónikáink azon adatát is bizonyító érvenként tekintette, miszerint az Abára végzetes 1044-es ménfői csatavesztéskor sok magyar pap és püspök is német fogságba esett. Véleménye szerint az Aba és Gellért szembenállásával kapcsolatos forrásrészletek szándékos hamisítások, melyek Gellért 1083-as szentté avatására születtek. Ezek megítélését az indokolta, hogy a pápa 1044-ben átokkal sújtotta a magyarokat s Aba Sámuel, mivel törvényes királyukat (Pétert) megalázták. (Egy, a pápával, s a pápai kiközösítéssel szemben cselekvő egyházi főméltóság későbbi kanonizációjának szükségességét ezek nélkül valóban nehéz lett volna bizonyítani.)<sup>18</sup>

Gerics József álláspontjának bizonyos részeivel utóbb Kristó Gyula szállt vitába. Véleménye szerint Gellért püspök nem feltétlenül volt Péter király híve, de még kevésbé lehetett Abaé. A „Deliberatio” kétségtelen kulcsgondolata az eretnokság terjedése. Vitatott, hogy valóban eretnokság fenyegette-e akkoriban Magyarországot, ám a krónikák által Aba Sámuelnek felrót vetkek, s a bizánci kereszténységben gyökerező bogumilizmus

egy tanai (a vagyon és az eskü elvetése, közös étkezések, világi rangok megvetése stb.) között összefüggés fedezhető fel. Nem állítja ugyan, hogy magyar királyként bogumillá vált volna, de feltételezi, hogy – talán épp tervei elérése érdekében – bizonyos kérdésekben teret engedett nekik. (Gellért művében meg is emlékezik Methódról, s utal a bizánci kereszténységre.)<sup>19</sup> Györffy György ugyan később vitatta a bogumilizmus nagyobb méretű magyarországi elterjedésével kapcsolatos véleményeket, sőt a római és a bizánci egyház közötti ellentéteket sem tartja ekkor még hazánkban meghatározónak<sup>20</sup>, ám Kristó Gyula eszmefuttatásának vizsgálódásunk szempontjából mindenképpen fontos megállapítása, hogy a Péter és Aba Sámuel közötti küzdelemben az egyes csoportok igen képlékenyek voltak, s állandóan változtak. Mindez a korabeli magyar társadalom kiforratlanságából is következett.<sup>21</sup> Ez az ingadozás, kettősség alighanem Szolnok ispán magatartását is jellemezte e kritikus években.



gyancsak nem teljességgel tisztázott Gellért, s a vele együtt legyilkoltak viszonya a Péter uralmát megdöntő András és Levente hercegekhez, illetve az állítólag csak jóval később hazatérő Bélához. Krónikáink szerint épp Csanádról (Gellért püspöki székhelyéről) hívták haza a hercegeket az ország nemesei, ami közvetve Gellért együttműködését is bizonyítaná. Györffy György ugyan hitelesnek tartja krónikáink beállítását, mások szerint azonban a kérdés ennél sokkal bonyolultabb. I. András ugyan a feudális állam és a keresztény egyház megszilárdítójaként vált jelentős uralkodóvá, ám az őt hatalomra segítő mozgalom pogányeretnek vonulatával szemben célszerűségi okokból sem léphetett fel sokáig. Személyét azonban más okok is gyanússá teheték. Apját, Vazult – miután István Orseolo Péter javára kizárta a trónöröklésből – szeme világtól fosztották meg a király elleni sikertelen merényletért. Vazul bizánci keresztény volt, s a kereszténység e válfaja nagyobb toleranciával volt a po-

gány hagyományok iránt. Jellemző, hogy András bátyját, a „jog szerinti” trónvárományos Leventét, még a későbbi, a dinasztia fennmaradását harmadfél évszázadra biztosító Béla-ág érdekében több hamisítást elkövető krónikairódalom is egyértelműen pogányként jellemezte, aki „ha tovább élt volna, és elnyeri az ország feletti hatalmat, kétségkívül megrontotta volna egész Hungariát a pogány bálványozással.” Elgondolkodtató, hogy Leventé korai (és fölöttébb gyanús) halála után pogány módra, Taksony fejedelem sírja közelében temették el.<sup>22</sup>



égezetül meg kell még emlékeznünk Szolnok ispán utódairól, a tőle eredő Szolnok nemről, s ennek családjairól. A magyar nemzetségekkel kapcsolatos szakirodalom csak a XIII. században bukkan e nem néhány tagjára Nógrád, majd Baranya és Valkó megyében, ahol mindössze egy-egy birtokuk volt ismert.<sup>23</sup> Ennek nyomán kezdetben úgy gondolták, hogy a Szolnok nemzetség a róla elnevezett vármegyében nem is szerzett birtokokat. Utóbb Bártfai Szabó László kutatásai bizonyították be ennek ellenkezőjét. Ő egy 1258-as oklevélben, a Nagyrév melletti Garábsáppal kapcsolatban bukkan a Szolnok nemből származó birtokosokra, s az oklevél későbbi kiadásai alapján valószínűsítette, hogy az átírást kérő kismanesi családok (Szentiványiak, Tabajdiak, Vanyarciak, Szajoliak, Mikebudaiak, Irsaiak, Nagyréviak, Vértesiek, Ságiak, Gyürkiek, Széchenyiek, Péteriek stb.) is jórészt szintén a Szolnok nemből származtak.<sup>24</sup> E családok birtokait is figyelembe véve valószínű, hogy a szolnoki vár környékén a XI. században a Szolnok nemzetség jelentősebb földeket birtokolt. Györffy György szerint ők alapíthatták a Szolnok melletti tenyői monostort is, mely a nem nemzetségi monostora lehetett.<sup>25</sup> (Györffy György feltételezését esetleg alátámaszthatja, hogy a Szolnok nem XIII. században ismert tagjai között előfordul Theneu nevű is.<sup>26</sup>)

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy



Szolnok ispán nemzetsége a későbbiekben nem játszott adatolhatóan jelentős szerepet. Lehetséges, hogy tagjai a tatárjárásig még – elvéve – betöltöttek fontosabb méltóságokat, ám az ezt követően feltűnő tagok már rendre csak kisbirtokosok voltak, ami a nemzetség ágainak igen korai szétválására is utalhat. E jelentéktelenséget részben magyarázhatnánk még a nemzetség tatárjáráskor elszenvedett veszteségeivel is, de valószínűleg más tényezők hatásával is számolnunk kell. Fontos lehetett a nemzetségi birtokok gyors elaprózódása, de az országos politikából való gyors kiszorulásban talán a hatalmi küzdelmekben való sikertelen részvétel is szerepet játszott. (Ha elfogadjuk Kristó Gyula korábbi feltételezését, s Szolnok ispán valóban Péter feltétlen és következetes híve volt, akkor utódainak mellőzését az Árpádok Vazul-féle ágának trónra kerülésével is magyarázhatnánk.<sup>27</sup>) Mivel a nemből – tudunkkal – jelentősebb főúri család sem szakadt ki<sup>28</sup>, egyelőre nem tűnik igazán valószínűnek, hogy a Képes Krónika történetét a XIV. században a Szolnok nemzetség királyi udvarban megforduló tagjai révén jegyezték fel, s inkább ismeretlen forrásokra, feljegyzett hagyományokra gyanakodhatunk.<sup>29</sup> E kérdések végleges tisztázása a további komplex kutatások feladata.

## Jegyzetek

1. Kristó Gy. 1986. 434–437.
2. Györffy Gy. 1977. 331., 327–328. – Kristó Gy. 1986. 434.
3. Ugyanakkor Csóka J. Lajos korábban lehetségesnek tartotta, hogy csak a XIV. századi oklevelezési gyakorlat alapján nevezte el a nagyobbik Gellért-legenda szerzője a korábbi forrásokban (Altaichi Évkönyv) szereplő Szolnok nevű előkelőt ispánnak. Csóka J. L. 1967. 325.
4. Árpád-kori legendák és intelmek. 1983. 89–91. – *Scriptores Rerum Hungaricarum*. I. 342.
5. Csóka J. L. 1967. 324–325. – *Scriptores Rerum Hungaricarum*. I. 339.
6. Képes Krónika. 1986. 111–112.
7. Györffy Gy. 1984. 846.

8. A névalak etimológiai vizsgálatával kapcsolatban Györffy György kísérletén kívül másról egyelőre nem tudunk.
9. Györffy Gy. 1977. 72–73.
10. Györffy Gy. 1984. 836.
11. Györffy Gy. 1977. 331.
12. Kristó Gy. 1986. 434.
13. Kristó Gy. 1965. 42.
14. Képes Krónika. 1986. 101–102.
15. Kristó Gy. 1965. 42.
16. Kristó Gy. 1983. 99.
17. Szegfű L. 1976. 91–96.
18. Gerics J. 1982. 186–198. és 299–313.
19. Kristó Gy. 1984. 159–175. és 285–299. E tudományos vita utóbb még folytatódott. Gerics József szerint a „Deliberatio” adószedést bíráló részei inkább Péter uralkodásához kötődtek. Utalt a nagyobbik legenda sajátos Gellért-képére, mivel ott Gellért anathémát mond a királyra, de a feloldozás lehetősége nélkül, márpedig ez a hasonló pápai bullákban szerepelt. Megjegyezte, hogy Gellért maga is a vagyonközösséget hozta fel, s védte is egy alkalommal. Gerics J. 1985. 159–170.
20. Kristó Gyula szerint Aba Sámuel nem Péter, hanem Szent István adóit törölte el, mivel az az ő hatalmi bázisát (nemtelenek) sújtotta. Ugyanakkor elképzelhetőnek tartotta, hogy az egyházi vagyon, s a püspökök megadóztatása volt Gellért adóellenes fellépéseinek az oka. Kristó Gy. 1985. 170–180.
20. Györffy Gy. 1984. 845.
21. Kristó Gy. 1984. 296.
22. Tóth S. 1985. 33–34.
23. Wertner M. 1891. II. 345–347. – Karácsonyi J. 1901. III. köt. 103–105.
24. Bártfai Szabó L. 1938. 520–521.
25. Györffy Gy. 1977. 332.
26. Wertner M. 1891. II. 345.
27. Kristó Gy. 1965.
28. Wertner M. 1891. II. 345–347. – Karácsonyi J. 1901. III. 103–105.
29. Lásd még Csóka J. Lajos feltevését a 3. jegyzetszámnál!

## Irodalom

- Árpád-kori legendák és intelmek. Szerkesztette Érszegi Géza. Budapest, 1983.
- Bártfai Szabó László  
1938. Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Budapest, 1938.
- Csóka J. Lajos  
1967. A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században. Budapest, 1967.
- Gerics József

1982. Az 1040-es évek magyar történetére vonatkozó egyes források kritikája. I–II. Magyar Könyvszemle, 1982. 3. és 4. szám.
- Gerics József  
1985. A Pseudo-Isidorus-gyűjtemény szövegei és a 11. század első felének magyarországi uralmi ideológiája. Válasz Kristó Gyulának. Magyar Könyvszemle, 1985. 2. szám.
- Györffy György  
1977. István király és műve. Budaepst, 1977.
- Györffy György  
1984. Az államszervezés. In: Magyarország története tíz kötetben. I/1. Főszerkesztő: Székely György. Budapest, 1984.
- Karácsonyi János  
1901. A magyar nemzetségek története. I–III. Budapest, 1901.
- Képes Krónika. Szerk.: Kristó Gyula, Dercsényi Dezső és Csapodiné Gárdonyi Klára. Budapest, 1986.
- Kristó Gyula  
1965. Megjegyzések az ún. „pogánylázadások” kora történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica XVIII. Szeged, 1965.
- Kristó Gyula  
1983. Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1983.
- Kristó Gyula  
1984. Források kritikája és kritikus vonások az 1040-es évek magyar történetére vonatkozóan. I–II. Magyar Könyvszemle, 1984. 3. és 4. szám.
- Kristó Gyula  
1985. Gellért püspök, valamint Péter és Aba Sámuel királyok viszonyának kérdéséhez. (Válasz Gerics Józsefnek.) Magyar Könyvszemle, 1985. 2. szám.
- Kristó Gyula–Makk Ferenc  
1988. Az Árpád-házi uralkodók. Budapest, 1988.
- Scriptores Rerum Hungaricarum Tempore Ducum Regumque Stirpis Arpadianae Gestarum. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I–II. Budapestini, MCMXXXVII.
- Szegfű László  
1976. Gellért marosi püspök. Világosság, 1976. 1. szám.
- Tóth Sándor  
1985. Levente és András. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica LXXXII. Szeged, 1985.
- Wertner Mór  
1892. A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–II. Temesvár, 1892.



Botka János

# Tiszaörs címerének és zászlajának bemutatása\*

Örülök, hogy itt lehetek e jelentős emlékünnepen; nagyon hálás vagyok, hogy láthatom a tiszai örsiek örömet, érzékelhetem a jelenlévők egymáshoz való közelségét. Felemelő érzés azok között, azok körében lenni, akik – miközben a községi múlt, a 700 év előtt tisztelgnek és fejet hajtának, szeretettel és bölcs gondoskodással a jelen útjait kövessék, s a jövőre is gondolnak.

Ennek a gondoskodásnak, ennek az érzületnek egyik ragyogó példája a község jelképeinek megalkotása. Itt vannak előttünk: láthatjuk a település színeit, az önkormányzat címerét, és az ezeket egyesítő zászlót.

A zászló általánosan nagyon fontos funkcióval bír, és mindig sajátos tartalmat hordoz. Benne az autonómia, az önállóság, az önkormányzat, a szuverenitás fejeződik ki. Ettől az órától Tiszaörsnek a közösség által elfogadott és felszentelt zászlaja van. Kék-fehér-kék sávjaival Külső-Szolnok ősi színeit idézi, azt a tájat, ahová Tiszaörs mindig is tartozott. *Mostantól* ez a zászló a község történetéből kitörölhetetlen. Ez jeleníti meg az örsi önkormányzatot, a tiszai örsi autonómiát. Ez a kék-fehér zászló jelképezi a helyi közösség akaratát, *hatalmát*, összetartozását, ezzel együtt azonban az itteni mindenkori felelősséget is.

Ennek a zászlónak mindez immár a joga. Ez a

jog azonban hatványozott, és pedig azért, mert minden rajta megjelenő motívum és tartozék a település, a tiszai örsi föld múltjából fakad, onnan meríti jelképi erejét.

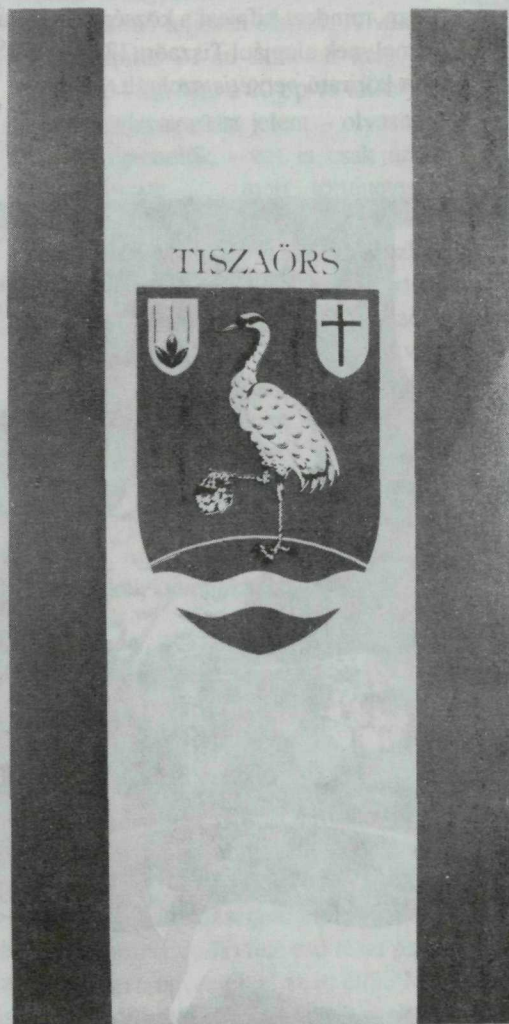
A kék és fehér színek eredetéről már szóltam. Az általuk hordozott mondanivaló röviden így fogalmazható meg: a *fehér* a tisztaságot, az ártatlanságot, a győzelmet, a tökéletességet

és az isteni fényt jelképezi. A *kék* az ég, a levegő és a víz színe, a tisztaságot, az igazságot és a hűséget szimbolizálja.

A címerrel a következőket mondhatom: a címer mindig sűrített képi mása a címeralkotó közösségnek. Megjeleníti az önkormányzat legjellemzőbb természeti és gazdasági adottságait, a lakosság érzületét, gondolatait, a lelki élet meghatározó jegyeit. Mindazt, amiben önnönmaga leginkább kifejeződik.

Az 1990. évi 65. törvény alapján Tiszaörs képviselő-testülete hiteles levéltári adatokra támaszkodva – 1992. január 13-i rendeletével határozta meg a település címerét, Felsmann Tamás grafikusművész tervezete szerint. A rendelet a következő heraldikai leírást adja róla: „Háromszögű pajzs kék mezejének alján zöld talaj ezüst folyóval, a talajon jobbra forduló, arannyal vértezett ezüst színű daru felemelt jobbában követ tart. A pajzs felső sarkaiban egy-egy arany mezejű háromszögű pajzs, a bal oldali alján (heraldikailag helyesen jobb oldali lenne) arannyal érzett fekete búzakalász, a jobb oldali pajzsban lebegő fekete kereszt.”

A heraldika, a címer-tan nyelvezete – mutatja az idézet is – igen tömör, és a leírás tartalmi magyarázattal sem szolgálhat. Maga a *jó címer* is mindig – úgymond –



\* Elhangzott a község fennállásának 700 éves évfordulóján



szükszavú. Nekem viszont az a feladatom, hogy részletesebben szóljak róla.

Az őrsi címerben a *pajzs* meghatározó színe a *kék*. Az ezüst madár és az ezüstösen csillogó folyó pedig a község másik színi-jelképét, a fehéret jeleníti meg. Tehát Tiszaörs kék és fehér színe a település címerében is dominánsan jelen van, abból kiolvasható.

Tiszaörs címere egy nagyon szép jelkép, s ugyanakkor rendkívül gazdag tartalmat és szellemiséget is hordoz. Igazán megnyerő szimbólum, magában ötvözve minden fontosat, amitől valóban itteni, amitől valóban tiszzaörsi. Mindez a címermotívumok, *címerrészek* leírása bizonyítja. Ezek a következők:

1. A *karmai közt követ tartó daru* – melynek története az ókorból ered – a közösségért érzett felelősségvállalás, az önzetlenség, a helytállás és az éberség jelképe: önmaga ébrentartása, s így társai biztonságára és békéjére érdekében kitartóan és felelősséggel szorítja a követ, amit csak akkor ejt el, ha a zörejrel valamilyen veszélyre figyelmeztetnie kell őket.

Ezen túl az őrdaru szerepeltetése a népesség katolikus érzületének kifejeződése is. Így van ez annak ellenére, hogy ez a madár más vallásúak címerállataként is fellelhető. A daru utal még a táj korábbi igen gazdag madárvilágára, sőt a község nevére is, a népi etimológia szerint ugyanis az Őrs szó őrhely, vigyázóhely jelentéssel is bír.

2. A következő címermotívum a *kereszt*, a latin kereszt. Ez – mint tudjuk – a keresztény hit legfontosabb szimbóluma, Krisztus keresztthalálát, a bűn és

a halál fölötti győzelmét, vagy magát Jézust, a hívők reményeinek megtestesítőjét jelképezi. Elsősorban a katolikusok jelvénye.

3. A *kalász*, a búzakaralász az életet, a megújulást, a reményt, a keresztény szimbolikában pedig a feltámadott Jézust és az utolsó vacsora kenyerét jelenti. Jelképezi a vidék földművelését, de utal a nyárra, a kiteljesedett életre és a közösség erejére is.

4. A *zöld domborulatú mező és az azt átszelő ezüst pólya (sáv)*. Ez a Tisza menti tájat, Őrs földjét, határait, a szülőföldet szimbolizálja. A hajdani vízmentes ártérperemre épült falut, a közelében húzódó buckákkal, kiemelkedésekkel, kunhalmokkal. A Tisza, a Tisza folyó megjelenítése a település nevére is utal.

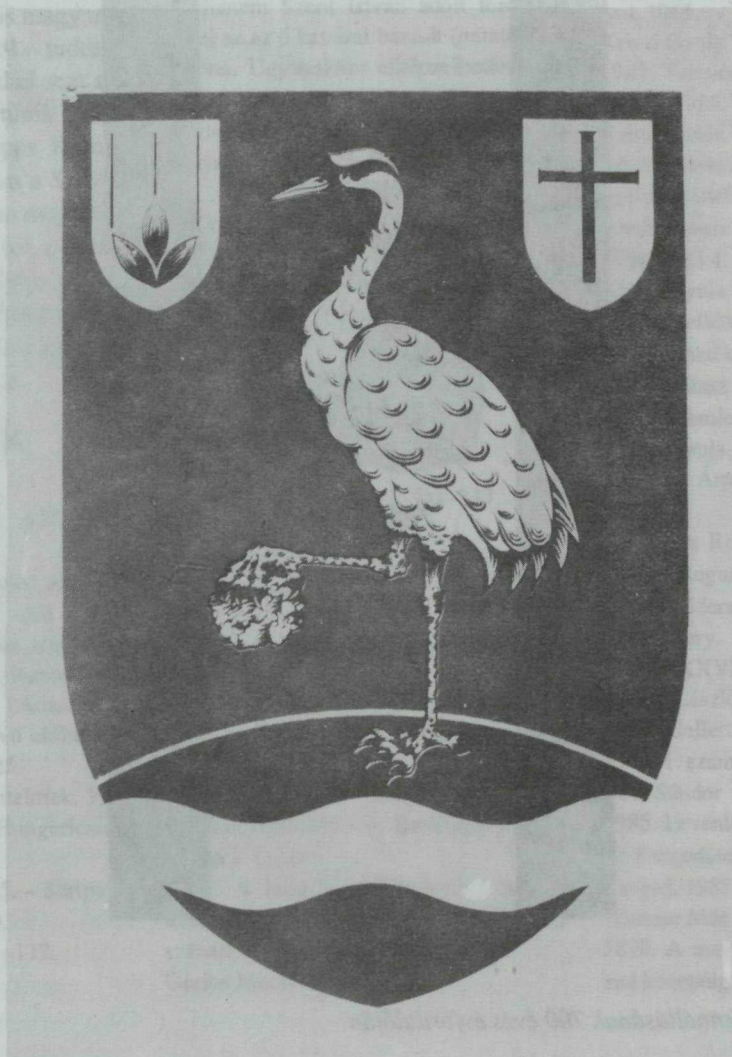
Mindezt a tartalmi gazdagságot hordozza, mindezt kifejezi a község címere, melynek alapjául Tiszaörs 1768. évi latin köriratú *pecsétje* szolgált. Ezen a

pecséten egy kis domb közepén keresztet, két oldalán búzakaralász és őrdarut, alatta pedig ekevassal és csoroszlyával felszerelt faekét ábrázoltak. Ezt a sigillumot kisebb változásokkal 1949 áprilisáig folyamatosan használta a község, tehát csaknem 200 éven át Tiszaörs autentikus, hiteles szimbólumának számított. Ez a pajzs nélküli, színtelen, de nagyszerű pecsétkép még nem volt címer. Tényleges és színes címere – az önkormányzati zászlóval együtt – most, a 700 éves jubileumkor lett Tiszaörsnek.

Köztudott, mégis szeretném itt kiemelni, hogy a címeralkotás, a jelkép-választás – községi méretben is – szent dolog, hiszen a szűkebb haza években nem mérhető szimbólumának létrehozását jelenti ez, a vele való azonosulni tudással együtt. Ez jelen esetben igen természetes és magától értetődő, ugyanis aligha lehetett volna kifejezőbb és szebb szimbólumokat választani Ti-

szzaörs község számára, mint amilyeneket Önök választottak.

Én úgy gondolom, ezen nagyszerű jelképek köre még nagyon sokáig fontos forrás lesz a tiszzaörsi alkat, a közösségi érzület és a hazaszeretet további erősödéséhez, a hagyományok ápolásához, azok továbbviteléhez. Ehhez azonban az is szükségeltetik, hogy ezek a szép szimbólumok (a község színei, a címer, az önkormányzati zászló) tartalmi és formai jegyeikkel a következő években, a következő évtizedekben is *közismertek maradjanak*, hogy a közösség tagjai értve és vállalva tiszteljék az általuk hordozott gondolatiaságot, s gazdagítva adják majd tovább. Talán néhány emberöltő múltán egy újabb, a maihoz hasonló, szép emlékünnepen.







Barabás Imre

# A kútfúrás történetéből

## Szajol, Fő utcai kút

„A lakosság egészséges, tiszta ivóvízzel nincsen ellátva, s így kénytelen vagy a 2,1 km-re fekvő vasúti artézi kútból, vagy az ugyancsak távol eső Tiszából hordani a vizet, mivel a kutak vize ihatatlan. A vasúti artézi kút elapadt, most ez a lehetőség is megszűnt. A fertőzött Tisza vizének használata miatt a tipikus betegség (a tifusz – B. I.) minden évben járványosan lép föl a községben, s ez évben is több megbetegedés és haláleset fordult elő” – mondta az 1925. december 21-i képviselő-testületi közgyűlésen Lipták Géza főjegyző, majd javaslatot tett egy előre láthatóan 100 millió koronába kerülő artézi kút elkészítésére. Az áldatlan helyzet mindenki előtt ismert volt, ezért azonnal határoztak is: „... az előjáróság utasítsassék, hogy 8 nap alatt megbízható kútfúró mesterektől szerezzen be ajánlatot, s azokat elfogadás, illetve a szerződés megkötése végett mutassa be a képviselő-testületnek...” Intézkedtek még a 100 millió koronás váltó aláírásáról, valamint a létesítendő kút helyéről is – ez utóbbit a Fő utcán levő Szent János szobortól 36 km-re tűzték ki.

A meghirdetett árlejtési felhívásra négy vállalkozó adott be pályázatot, közülük a legelőnyösebb ajánlatot tevő hódmezővásárhelyi Misán Jánossal átlapodtak meg 1926. január 25-én, majd bizottságot neveztek ki a fúrási munkák ellenőrzése céljából. Sajnos, ennek részleteiről semmi nem maradt fenn az utókor számára, csak annyit tudunk, hogy az 1926 nyarán elkészült kút 46 l/p kifolyó vizet adott, nagy örömet okozva ezzel a szajoliaknak. Lelkesedésük nem tartott sokáig. A kutat az alispáni engedélynek megfelelően („a percnként 20 literen felüli túlfolyás megakadályoztassék”) elzárócsappal látták el, ez pedig feltehetően omláshoz vezetett a termeltetett rétegben, így a hozam rövidesen 23 l/p-re csökkent.

Az eset mindenkit kellemetlenül érintett. Misán János azért, mert az átadásakor 2 évi jótállást vállalt 35 l/p kifolyó vízre, és tudta, hogy ha ezt a hozamot „az általa foganatosítani szükségesnek vélt” munkálatok során sem sikerül visszaállítania, elveszíti a szerződéskötéskor letétbe helyezett jelentős összegű bánatpénzt is.

Megbízóit ennél is komolyabb gondok nyomasztották, és korántsem csak a már bekövetkezett hozamcsökkenés miatt. Egyöntetűen úgy vélték, hogy a bajt az elzárócsap okozta, ezért kérvénnyel fordultak az alispánhoz: engedélyezze elhagyását a kútfejről, mielőtt a drága forrás teljesen elapad. A válasz 1928. június 21-én született meg, és elutasító volt. Már a 20 l/p-es túlfolyás is nagy vízpazarlást jelent – olvashatták a képviselők – ezt is csak azért engedélyezte „... mert történetesen Szajol község és tágabb környéke azon ritkább alföldi területek közé sorozható, ahol a vízbeszerzés módja artézi kutak segítségével a nehezebb feladatok közé tartozik.” Hogy mi lett a vita végeredménye, nem derült ki a korabeli iratokból. Ismereteim szerint azonban a kút az 1960-as évek végéig ellátta vizével az itt élőket – igaz, olyan lassan folydogálva, hogy nap mint nap hosszú sorok verődtek össze előtte vödörrel, kannákkal...

## Az újszászi kútrejtély

Újszász község régi főterét évszázadok óta kocsútt, pontos néven a főutca osztja ketté: a templom felé eső részt közkedvelt királynénkről Erzsébet-ligetnek, a volt községháza (ma termelőszövetkezeti iroda) felé eső részt pedig piac térnek nevezték el az itt élők. Még a századforduló után is ez volt a település központja, nem meglepő tehát, hogy amikor 1905-ben – e tárgykörben alaposan megkésve – egy artézi kút létesítése mellett döntött a vezetés, en-

nek helyét az Erzsébet-liget főutcai szegélyén tűzték ki.

Csábi János bíró és Zachár János jegyző december végéig megszerezte az illetékes Kultúrmérnöki Hivatal és az alispán előzetes egyetértését, így 1906. január 18-án a felfogadott kivitelező, Orbán Sándor már hozzá is láthattott a kút fúráshoz. A további eseményekről semmilyen leírás nem maradt fenn az utókorra, egyedül az tény, hogy Orbán hosszú időn keresztül többször is sikertelenül próbálkozott a kút elkészítésével, végül egy máig ismeretlen időpontban azzal állt megbízói elé, hogy műve 429 m mély és 12 l/p – más adatok szerint 16 l/p – kifolyó vizet ad. Az előjáróság 35–50 l/p közötti vízmennyiségre számított, ezért a kutat nem vette át a vállalkozótól, ellenben azt elérte, hogy Orbán szorongatott helyzetében maga ajánlott fel egy újabb fúrási kísérletet, ezúttal már a főút túloldalán levő piactéren. Érthetetlen módon a hódmezővásárhelyi iparos ezután sem igyekezett kedvébe járni az újszásziaknak, hiszen az 1911. október 9-i képviselő-testületi ülés jegyzőkönyve többek között ezeket a sorokat tartalmazza: „... Orbán Sándor artézi kútfúró vállalkozó ígéretét a mai napig nem teljesítette, s az egészséges tiszta ivóvízre a lakoságnak égető szüksége van... (tehát az előjáróság) ... szólítsa fel a vállalkozót, hogy az elvállalt kút fúrást 15 nap alatt kezdje meg, s megszakítás nélkül folytassa és fejezze be, mert ellenkező esetben a kötött szerződést felmondja, s jogait bírói úton fogja érvényesíteni.”

Az erélyes hangnem sikerre vezetett, hiszen a december 30-i ülés jegyzőkönyvében ez olvasható: „... Orbán Sándor artézi kút fúró a vele kötött szerződés szerinti mennyiségű vizet adó artézi kutat létesített. Ebből a vízből minta vegyelemzés végett a vegykísérleti állomásra már felküldetett. Minthogy a vegyelemzésről még értesítés nem érkezett ... az átvételről még



nem lehet intézkedni...” 1912. január 12-ére már minden akadály elhárult a kút átadása előtt, a víz – jobb hiányában – ivásra alkalmasnak bizonyult, a terepszint felett 1,2 m-en kifolyó víz mennyisége pedig a minimumként meghatározott 35 l/p-et bőven meghaladta, 80 l/p (más forrás szerint 60 l/p) volt.

Megbízóinak elégedett hangulatát kihasználva Orbán egyezkedni kezdett a sikertelen fúrásról is, 1000 koronáért kínálva azt megvételre a községnek.

Az ügy tisztázására már korábban kiküldött bizottság kedvező jelentést adhatott, mert az 1912. március 2-i képviselő-testületi ülésen a jegyző a következőket adta elő: „... az Erzsébet-téren fúrott artézi kút Orbán Sándor vállalkozótól 600 koronáért átvette, kérve ennek jóváhagyólag való tudomásul vételét...” Magyarazatként azt hozta fel, hogy a 429 m mély kút

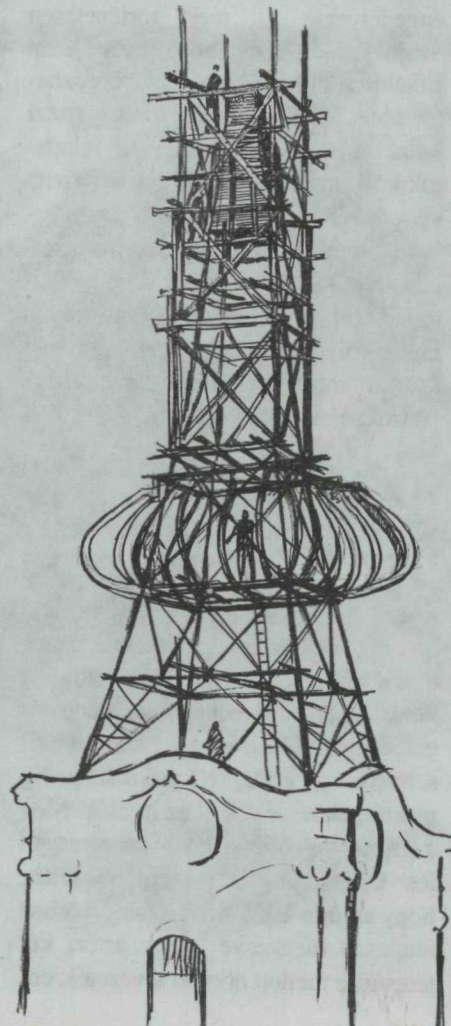
fúrásába az iparos sok anyagot és munkát fektetett be, a kapott 12 l/p hozamra pedig a községnek úgy közegészségügyi, mint tűzrendészeti szempontból szüksége van.

A továbbiakban szó esett még a második kútra építendő díszkútfej (2,5 m átmérőjű, 1 méter magas, kezdetben kör alakúra tervezett medence és a fémszerelvények) Sugár Jenő vállalkozóval való elkészítéséről (690 koronáért), valamint a váratlanul nagy vízhozam feleslegének Zagyvába vezetéséről is (266 korona). 1912. május 8-án a kút – felépítmény nélküli – végleges költsége is közzététetett: 9180 koronát emésztett fel az első kútfúrasi kísérlet, mivel pedig a kutat eredetileg 11 600 koronáért adták vállalatba, 2420 koronával tartozott még a község a vállalkozónak. Mindezek után vissza kell térni arra, miért is igazán rejtélyes és érthetetlen ez a fúrasi ügy a többihez képest. Először is bárhol keressük is, legyen az a MÁFI adattára, a kútka-

taszter, vagy a község vezetőinek 1940-es jelentése a kutakról, sehol nem közölnek mélységet, szűrőzési helyet egyik kútra sem, sőt az Erzsébet-ligetről még csak említést sem tesznek! Pedig 1912. január 5-én utólagos létesítési engedélyt kapott az alispántól, ezenkívül ma is üzemel, egyszerű öntöttvas kifolyóján keresztül. A piactéri is jóval később, 1937. június 3-án kapott engedélyt, de ebben sem szerepelnek kútadatok, és ez esetben a képviselő-testületi jegyzőkönyvek sem segítenek.

Szerencsére Muraközy Endre valamivel a fúrás után írt cikke „Pest vármegye artézi kútjairól” tartalmazza a hiányolt adatot: a kút 340 m mély lett. Közvetetten ezt a számot erősíti meg két másik szórvány információ is: a kút ára 11 600 korona volt, a méterenkénti egységár pedig 34 korona, ezek hányadosa pedig 341 m-t ad ki.

Ismereteim szerint hosszú évek óta nem üzemel, valószínűleg elapadt.





Dankó Imre

# Egy komplett részlet a tiszaiigari kutatásból-gyűjtésből

(Bakó Ferenc: *Kézművesség egy alföldi faluban. Tiszaiigari, 1949–1950. Tiszai Téka 3. Eger, 1992. 104 p. + 59 fotó*)

A már-már legendássá vált, több mint negyven évvel ezelőtti tiszaiigari monografikus néprajzi kutatás egyik részének kései közreadásával van dolgunk. 1949-ben, a magyar etnográfia akkori vezetői, a tudományunkban is véghez viendő irányváltásnak megfelelően – és neves, hasonló külföldi vállalkozások mintájára – azt határozták el, hogy nálunk is úgynevezett „mélyfúrást” végeznek, és egy jól előkészített, jól szervezett munkaközösségi munkával, a történeti és társadalmi szempontok érvényesítésével egy arra kiszemelt, a maga mivoltában egyfajta típust képviselő falu néprajzának monografikus kutatását és feldolgozását végeztetik el.

A kiszemelt falu az 1950-ig Heves megyéhez tartozó, azóta pedig Szolnok megyei Tiszaiigari volt. A kutatást-feldolgozást részleteiben a Néprajzi Múzeumra bízva, végső soron Ortutay Gyula és talán még inkább Tálasi István irányította. A kutatás-feldolgozáshoz jól kidolgozott irányelveket kaptak a munkaközösség tagjai, amelyek meghatározták a kutatás célját és a feldolgozás módszerét. Céljuk az volt, hogy a tiszaiigari kultúrában végbemennő „konkrét változás folyamatainak leírásán és ennek magyarázatán túlmenően” feltárják a változások okait, megállapítsák a változások fő tendenciáit. A követendő módszer pedig az volt, hogy „konkrét példák alapján a dialektikus materializmus tudományunk problémáira nézve alkalmazták”. A munkaközösség tagjai a Néprajzi Múzeum akkor pályakezdő, nemcsak jó felkészültségű, hanem lelkes fiatal munkatársai voltak. Kutatásra és feldolgozásra a következő tárgyköröket jelölték ki: szőlőgazdálkodás, táplálkozás, építkezés, lakásberendezés,

néphit és népszokások, kulturális élet és epikus hagyományok, társadalmi szerkezet, fonás és szövés, mesterségek. Bakó Ferenc az utolsó tárgykört, a mesterségek kutatását és feldolgozását választotta és végezte is el 1949 második és 1950 első felében. A munkaközösség többi tagja is nagyjából ekkorra végezte el a gyűjtést, és készítette el témafeldolgozását. Csodálatos, már csak terjedelmét tekintve is értékes anyag, adattömeg gyűlt így össze, és ami nem kevésbé fontos: összeállt egy, csak a szerkesztő koordináló, egységsítő munkájára váró, néprajzi alapozottságú falumonográfia.

Nem sokáig vártott magára a szerkesztő sem, mert Kardos László hamarosan összeszerkesztette az elkészült összefoglalásokat, és ami talán jelentősebb: elkészítette bevezető, nagy elvi-módszertani tanulmányát is.

A tiszaiigari gyűjtésnek, feldolgozásnak aztán szerencsétlenül alakult a sorsa. Idevonatkozólag legjobb, ha Kósa Lászlót idézzük a Magyar néprajz tudománytörténete című munkájából (1989). „A budapesti Néprajzi Múzeum irányította (1950-től) a magyar néprajz addigi legnagyobb történeti és jelenkutató vizsgálatát, Tiszaiigari – többségében eredetileg agrárproletárok által lakott község – kétszáz esztendő múltjának, változásainak és korabeli állapotának feltárását. Viták, értekezletek után elkészült a résztanulmányokra támaszkodó, Kardos László által megfogalmazott összegező kézirat, mely azonban ismételt átdolgozás után sem jelenhetett meg. Kardos nem hallgatta el az 1950-es évek politikai túlkapásának következményeit, a frissen földhöz juttatott parasztság elégedetlenségét, a termelőszerkezeti mozgalom erőtlenségét és hibáit. Nem sokkal később – 1956-os szereplése miatt elítélték – egy évtizednyi időre távol került a néprajztól, közben a kézirat kiadása elvesztette időszerűségét... A

tiszaiigari vizsgálat körül egy időben kisebb legenda képződött. Sozan úgy értékeli, hogy ha idejében megjelenik, új irány indulása hozta volna. Az esélyt nem lehet tagadni, bár a tudománytörténeti hagyomány, mely ezzel a vizsgálattal csak részben egyezett, változatlanul szívósan élt tovább, és háttérbe szorította a hasonló kezdeményezéseket.” Az anyagot végül is a Néprajzi Múzeum adattárában helyezték el, ott van ma is. Jóval később jelentek meg belőle részletek, de maga a monográfia teljes egészében mindmáig adattári kézirat, kiadásra nem került.

Most Bakó Ferencnek jutott az eszébe tiszaiigari gyűjtése és feldolgozása, belátva, elismerve, hogy nem is akármilyen munka volt az, és bizony csak ki kellene azt adni, ha másként nem, hát művelődéstörténeti-tudománytörténeti dokumentumként. Persze, erről szó sincsen, mert Bakó Ferenc gyűjtése és feldolgozása rendkívül nagy gonddal készült, számtalan értékes, máshol sehol ilyen teljességben fel nem dolgozott adatot, összefüggést tárt fel és szedett rendbe, nagyon helyesen, a korszerű etnográfia történeti és társadalmi szempontokat érvényesítő módszerével. Maga a tárgyválasztás is helyes volt. Bakó erről bevezetőjében így vallott: „Néprajzi irodalmunk a paraszti, mezővárosi kézművességet hosszú ideig mostohán kezelte. A falu gazdasági és társadalmi képébe elválaszthatatlanul tartozó kisiparosokat és paraszti kézműveseket csak egy-egy mesterségágazatban vették tiszteletesebb vizsgálat alá. E kutatások feladata többnyire a kezdetlegesség, vagy egyszerűen az 'érdekesség' felderítése volt. Többször a népművészet szemzőgéből vizsgálták a kérdést, de az ilyen kutatás érdeklődési körébe inkább a díszes vagy különleges formájú tárgyakat előállító iparok kerültek... Jóval kevesebbet foglalkoztak például



a falusi kovács, szabó, vagy kőműves tevékenységével, a helyi társadalomban betöltött szerepével, a mesterségek alakulásával, történeti fejlődésével.”

Bakó Ferenc Tiszaigar vonatkozásában néprajztudományunk eme valóban szembetűnő hiányosságán kívánt segíteni. Igen gondos, nagyon mély gyűjtőmunkát végzett, és nagyszerű, rendszerező feldolgozást készített. Külön fejezetben tárgyalta a *szerszámot, eszközt előállító iparokat* (kovács, kerégyártó, barkácsoló, szíjgyártó, kötéilverő), az *élelmezési iparokat* (a molnárt, a mészárosot, a böllért és más, élelmiszerkészítő tevékenységeket), az *épületet és bútort előállító, javító iparokat* (a házépítőt, a vályogvetőt, a tégláégetőt, a kemencemestert, a tapasztót, a meszelőt, a szobafestőt, a kútmestert, a veremásót, az asztalost), a *ruházati iparokat* (a csizmadiát, a cipészt, a szabót, a varrónőt, a tímárt, a szücsöt, a kalapost), az *egyéb ipari jellegű tevékenységeket* (a salétromost, a szappanfőzőt, a tőzegvetőt, a gyékény-, szalma-, vesszőfonást, a művirágkészítést, a betűvágást, a csuhézást, a hímzést, a kötést, a pásztort, a vándoriparosokat, vándor-kereskedőket). Külön fejezetben foglalkozott a *cigányok mesterségeivel* (a rézöntéssel, csengő-, fokos-, buzogány-, kampóöntéssel; a réz hideg megmunkálásával – csigacsináló borda- és pipaszurkáló- készítéssel; a tüzes kovácsolással – fúró-, gyűrű-, házikés-, kétnyelű és húsvágó bárd-, fejsze-, szénavágó-, szénahúzó horog-, kovácszeg- és lánckészítéssel; a hideg kovácsolással – veder-, háromlábú vasserpenyő-, tepsi-, szappanfőző kanál-,

személtapát-, répareszelő- és halászhorog-készítéssel). Külön összegző fejezetek szóltak az értékesítés és a munkavállalás kérdéseiről, a kézműveseknek Tiszaigar társadalmában betöltött szerepéről, valamint a tiszai mesterségek 1820–1950 közti alakulásáról.

Ezekben az utóbbi fejezetekben Bakó Ferenc lényegileg foglalkozott a falusi – jelen esetben a tiszai – iparűzés társadalmi tagolódásával is. Három réteget különített el. Az első a tényleges *iparosok*, az iparigazolvánnyal rendelkezők rétege. Örökös harcban állnak a *kontárokkal*, akiknek nincsen iparigazolványuk, az ipart se mindig hivatalosan, szervezett intézményi keretek között tanulták meg. Viszont ismerték az anyagokat, tudták az eljárásokat, képesek voltak elfogadható, jó munkát végezni, illetve termékeket előállítani. Ők képezték a második csoportot. A lakosság általában megbecsülte és nemcsak eltűrte őket, hanem szívesen dolgoztatott velük, és vette meg készítményeiket. Márcsak azért is, mert általában olcsóbbak voltak, mint a mesterek. „A tiszai kézművesség harmadik – társadalom alatti – csoportja: a *cigány kézművesek*” rétege. Már a kontárok tevékenységének vizsgálata is nehéz, a cigányoké pedig még inkább az.

Mi a magunk részéről vagy itt, ebbe a harmadik csoportba, vagy ha ez lehetetlen lenne, akkor egy külön, önálló, negyedik csoportba sorolnánk azokat a Tiszaigaron is megtalálható *paraszt mesterkedőket*, akik ugyan elsősorban saját maguk és közvetlen környezetük részére tevékenykedtek és tevékenykednek, de az is előfordult és előfordul ma is, hogy az egész faluközösség számára dolgoztak, sokan vették igénybe munkájukat. Leginkább a kontárokkal téveszthetők össze. Alapvető

különbség az közöttük, hogy míg a kontárok rendszeresen, foglalkozásszerűen végeznek kézművesipari munkát, addig a paraszti mesterkedők nem rendszeresen, hanem a szükségletnek megfelelően alkalmasszerűen, esetlegesen, sokszor idényszerűen folytatnak kézművesipari tevékenységet. Mégpedig általában nem is egy, hanem több iparágban (egyféle úgynevezett ezermesterség). Így aztán ők is joggal szerepelhetnek egy-egy falu, esetünkben Tiszaigar, kézművességéről szóló összefoglalásban.

Bakó Ferenc, most, összefoglalása önálló kiadásánál kihasználta a késedelmes kiadás adta lehetőségeket. Minthogy az eredeti, 1950-ben készült összefoglalása egy nagy terjedelmű monográfia részeként íródott, rövid, az előírásoknak megfelelően összefogott volt, kénytelen volt gyűjtési anyagának jó részét kihagyni. Most viszont, az önálló kiadásnál lehetősége volt, hogy összefoglalásába felvegyen több értékes, a feldolgozást jól illusztráló megértését, további felhasználását elősegítő adatot-anyagot. Sőt, hacsak utalásszerűen is, tájékoztathasson az 1950 óta történt idevonatkozó kutatásokról, feldolgozásokról is.

Úgy érezzük, hogy ez a kiegészítés, új egységgé formálás hasznára vált a különben is kiváló feldolgozásnak, amelyet a Szolnok megyei helytörténeti-néprajzi kutatásoknak, feldolgozásoknak is egyik értékes, a továbbiakban meg nem kerülhető, el nem hallgatható *alapjának* tartunk. Így, ezekkel a gondolatokkal ajánljuk nemcsak elolvasásra, hanem arra is, hogy a Szolnok megyei – méltán híres és nagynevű – helytörténeti (néprajzi) irodalom klasszikusai sorába iktassák.



Pethő Mária

## Adatok Jász-Nagykun-Szolnok megye lakodalmi kalácsaihoz

A kalácsok és a legtöbb kelt tészta ünnepi süteménynek számított még a század elején is. A kalács a kenyér különleges változata, mely jobb minőségű lisztből készül. Gyakran formájában is eltér a kenyértől. Egyes adatok szerint a kalács szó szláv eredetű: kerek alapú tárgyat jelöl (1.). A magyar paraszti társadalomban az ünnepekre sült, fonott vagy sodrott, kerek, vagy hosszúkás alakú süteményt értették kalácson. A hasonló alapanyagokból álló, de töltelékét is tartalmazó tésztaféléket azonban általában nem illetik ezzel a szóval (pl. lepény, hajtott, batyu, kifli, vese stb.).

Jász-Nagykun-Szolnok megye 1876-ban jött létre a magyar hűbéri állam megszervezése során. Mivel területén alig laknak nemzetiségiek, hazánk egyik legegységesebb összetételű megyéi közé tartozik. Ez a tény természetesen kihat a táplálkozás szerkezetére is: bizonyos könnyebbséget jelent a kutatók számára is.

Gazdasági, kulturális, vallási és gazdálkodási viszonyok alapján megyénk öt elkülönített részre osztható: a Jászság, a Nagykunság, a Tiszazug, Szolnok környéke, valamint Tiszafüred környéke. (1. ábra)

A jászok és a kunok betelepítésével, történetével, a későbbiek során lejátszódó migrációval itt nem foglalkozunk.

A gazdálkodási módokat vizsgálva az állattartás mintegy két évszázadig megőrizte külterjes jellegét. A 18. század elejétől alakult ki a tanyarendszer, mely változást hozott a földművelésben és az állattartásban is. Nem változott meg azonban a feudális jellegűnek mondható nagycsalád működése.

A jászok katolikus vallásúak, míg a kunok inkább reformátusok. A Jászságon és Nagykunságon kívül egyes helységekből mindkét vallás előfordulhat.

Ha a kalácsütési alkalmakat néz-

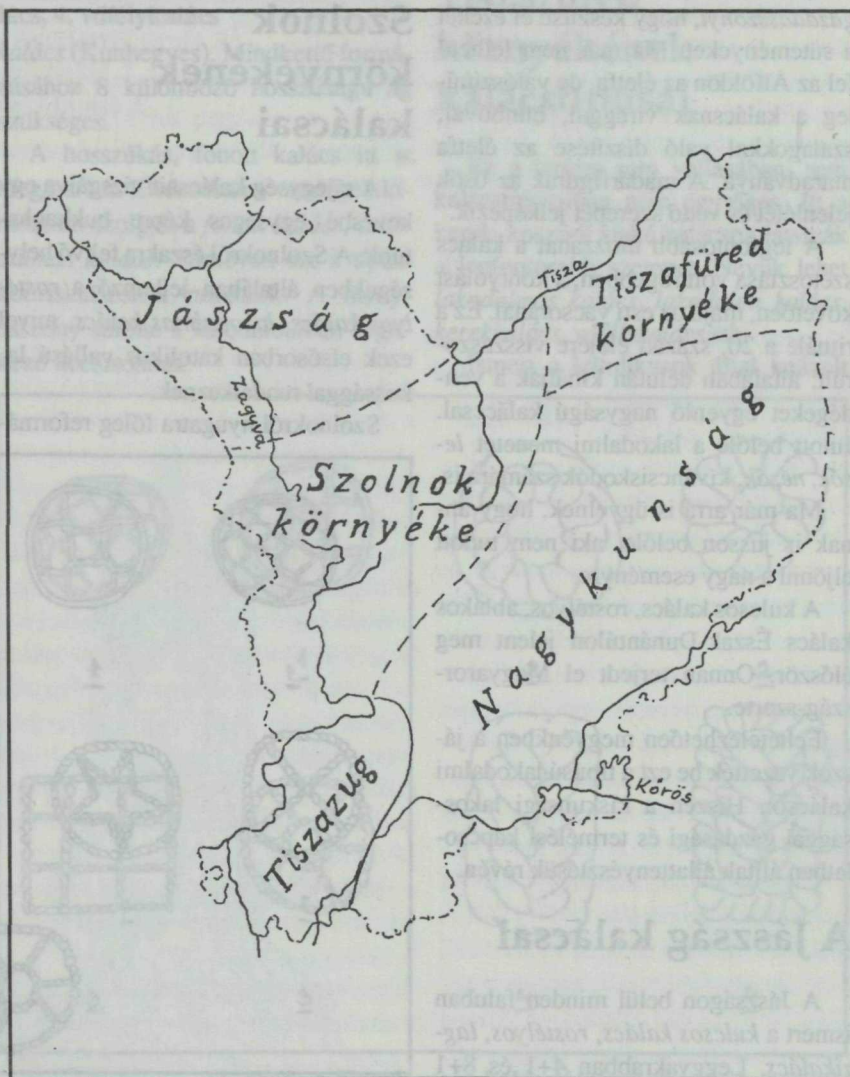
ük, megállapíthatjuk, hogy leggyakrabban lakodalmra, karácsonyra, húsvétra és pünkösdre sütötték, de készülhetett eljegyzéskor, bizonyos területeken pedig halotti torban, búcsúban és névnapokon. Jeles napokon és minden-szentekkor a koldusoknak is jutott a kalácsból vagy a cipóból. Az Alföldön sült a legtöbb kalács a századfordulón. Leggyakoribb formája a duc. Kezdetben kemencébe, vagy ennek hiányában kerek vaslábosba tették ezt a tésztafélé-t. Végül a kerek vagy szögletes pléh-

tepsi váltotta fel az előbb felsorolt sü-tőeszközöket.

A Jászságban a kerek, hullámos szélű pléhtepsinek külön neve is volt: *rostélyos sütő*.

Megyénk, búzakenyeres vidék lévén, szítalással nyert jobb minőségű lisztet ezekhez az ünnepi süteményekhez.

A kalács formája lehet kerek és hosszúkás, illetve *telikalács* (telt) és lyukas közepű. Formázása is nagyon változatos: lehet fonatlan és fonott, valamint sodrott szálakból rácsos kikép-



(1. ábra) Jász-Nagykun-Szolnok megye néprajzi csoportjai



zésű. Ha ízesítés nélkül készül, akkor üreskalácsnak vagy *pusztakalácsnak* hívják.

## A lakodalmi kalácstípusok vizsgálata

A lakodalmi kalács önálló szerepet töltött be még a 20. század elején is. Az alapanyagok előkészítése, a kalács sültése, végül egyenlő nagyságban való szétosztása a vacsora során mind-mind sajátos ceremóniával jártak, rituális szerepűek. Mivel fontos, hogy ez a kalács jól sikerüljön, felkérlik vagy meghívják a *sütkérező asszonyt*, *süteményes asszonyt*, *sütögető asszonyt*, *gazdaasszonyt*, hogy készítse el ezeket a süteményeket. Ma már nem lehetséges fel az Alföldön az életfa, de valószínűleg a kalácsnak virággal, bimbóval, szalagokkal való díszítése az életfa maradványa. A madárfigurák az ősök jelenlétét és védő szerepét jelképezik.

A legfontosabb mozzanat a kalács szétosztása volt régebben, a kontyolást követően, majd az esti vacsoránál. Ez a rituálé a 20. század elejére visszaszorult: általában délután kínálják a vendégeket egyenlő nagyságú kaláccsal. Jutott belőle a lakodalmi menetet *lesők*, *nézők*, kíváncsiskodók számára is.

Ma már arra is ügyelnek, hogy annak is jusson belőle, aki nem tudott eljönni a nagy eseményre.

A kulcsos kalács, rostélyos, ablakos kalács Észak-Dunántúlon jelent meg először. Onnan terjedt el Magyarországszerte.

Feltételezhetően megyénkben a jászok vezették be ezt a típusú lakodalmi kalácsot. Hiszen a kiskunsági lakossággal gazdasági és termelési kapcsolatban álltak állattenyésztésük révén.

## A Jászság kalácsai

A Jászságon belül minden faluban ismert a *kulcsos kalács*, *rostélyos*, *lagzikalács*. Leggyakrabban 4+1 és 8+1 szálból sodorták és fonták (a második szám a körülvevő szálát jelenti). A tészta fűszereket is tartalmazhat: szeg-

fűszeget, szegfűborsot, esetleg fahéjat. A nagy eseményt megelőző héten, meghatározott napon süttették a rostélyost. Egy-egy alkalomra 150–200 db is sült, a várható vendégek számától függően.

A legszebb rostélyost a vőfély a kulacs vagy az üveg szájára húzta. Így haladt a menet élén. Szokás volt az is, hogy a pap, valamint a harangozó kapott ebből a kalácsból – egy-egy üveg borral együtt. A vacsoránál sok helyen a birkapaprikást úgy vitték be, hogy a tetejére egy kalácsot tettek.

A rostélyost elsősorban lakodalmakra sütötték. Ritkán azonban más alkalmakra is, pl. Alattyánban májfa állításakor, Jánoshidán a Kánai menyegző alkalmával, Jászszentandráson mindszentkor.

## Szolnok környékének kalácsai

A tájegység kalácsait vizsgálva egy kevésbé egységes képre bukkanhatunk. A Szolnokról északra fekvő helységekben általában jellemző a *rostélyos kalács*, *lakodalmi kalács*, mivel ezek elsősorban katolikus vallású lakossággal rendelkeznek.

Szolnokról nyugatra főleg reformá-

tus lakosság él. Eltérő kalácstípusuk a kerek, koszorú alakú *lakodalmi kalács*.

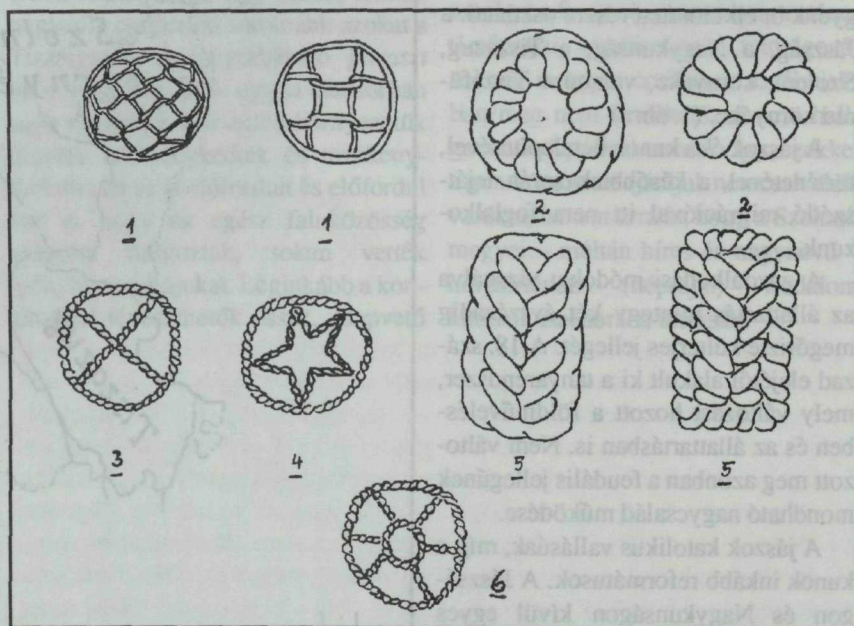
A két mezővárosban, Szolnokon és Törökszentmiklóson mindkét kalácstípus megtalálható. Tószegen és Rákóczi falván ismerik a *vőfélykalácsot*. Tószegen csillag alakú vőfélykalácsot is süttettek. Kengyelen pedig – a többi kalács mellett – a kunhegyesi kerek ablakos kalácshoz hasonló süteményről is említést tettek.

Sokféle lakodalmi szokást gyűjtöttünk össze. Ezek közül csak néhányat emelünk ki. Kötetlen mézbe mártott kaláccsal fogadták az ifjú párt, hogy édes legyen az életük. Nagykörűn az volt a szokás, hogy a vőlegény szülei mézes gubát helyeztek eléjük (2.).

A szolnoki lakodalmakban már a 20. sz. elején megjelent a *pörkölt torta*, amely grillázból készül, és fehér glazúrral van díszítve. Ma már ezt osztogatják a vendégek között, ebből kell, hogy jusson mindenkinek. Sőt, a hazamenőknek ebből is csomagolnak egy-egy darabot. (2. ábra)

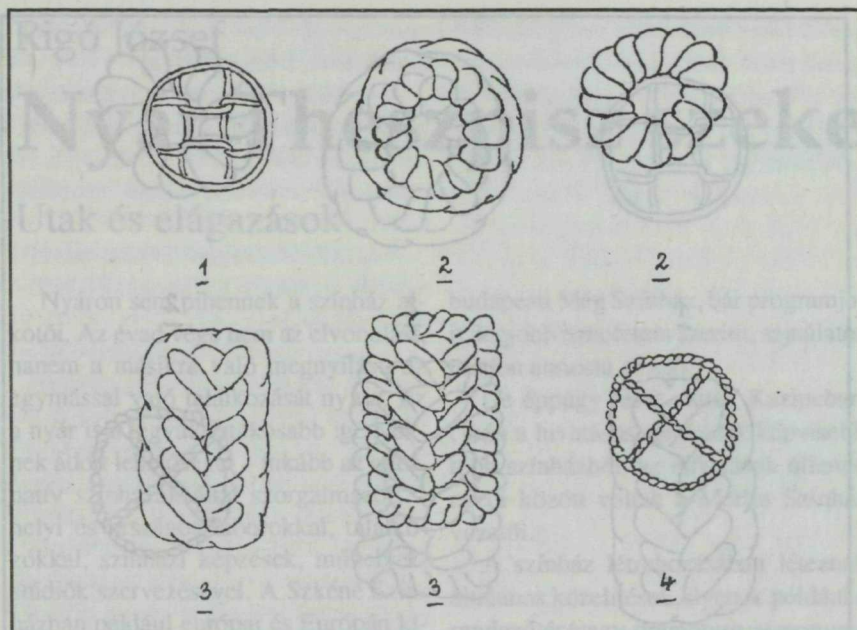
## A Tiszazug kalácstípusai

Ez a terület sem mondható egységesnek kalácstípusaikat vizsgálva. A falvak nagy részében megmaradt a több ágból font, hosszúkas, egy vagy



(2. ábra) Szolnok környékének kalácstípusai.

1. rostélyos kalács, 2. lakodalmi kalács, 3–4. vőfélykalács, 5. fonott kalács, 6. ablakos kalács (Kengyel)



(3. ábra) A Tiszazug kalácstípusai.

1. rostélyos kalács, 2. vőfélykalács, lakodalmi kerekkalács,  
3. lagzikalács, nagykalács, 4. vőfélykalács

két ággal körülvevett lakodalmi kalácsok, melynek neve *lagzikalács*, *nagykalács*. Mivel itt elsősorban a református lakosság él túlsúlyban, kerek, koszorú alakú *vőfélykalácsot*, *lakodalmi kerek kalácsot* sütöttek. Itt a katolikusok által készített *rostélyos kalács* kevésbé ismert, míg a katolikus lakosságú falvakban a rostélyos kalácsot részesítik előnyben. Öcsödön, Tiszasason és Csépan a vőfélykalács két, illetve három megsodort szál keresztbetételével, majd körbefogásával készült. Díszítése lehet rózsza, madár (galamb), bimbó és szalagok.

Csépan az ifjú párt *örömkenyérrel* fogadta az örömanya (3.). Ez az elnevezés palóc kirajzására utal. Tiszaföldváron kockacukrot és virágot hintettek eléjük, hogy édes és könnyű legyen az életük (4.). (3. ábra)

## A Nagykunság kalácstípusai

A Nagykunság területén lakók elsősorban reformátusok, akiknek jellegzetes kalácsuk kerek és koszorú alakú. Elnevezése eléggé változatos: *lakodalmi kerek kalács*, *lagzikalács*, *vőfélykalács*, üvegre való kalács.

Elsősorban ezen a területen található a sült vajjal készült, 2 szálból sodrott, kerek vagy négyszögletes *ablakos*

*kalács* (Kunhegyes). Mindkettő formázásához 8 különböző hosszúságú ág szükséges.

A hosszúkás, fonott kalács itt is megmaradt. Elsősorban a vendégek kínálására szolgált a *fonott kalács*, *lakodalmi kalács*. Túrkevéen ezt a típust kocsiskalácsnak nevezték. A menyasszony sütötte a lakodalomban segítkező kocsisoknak.

A nagyobb városokban lakó katolikusok általában 8+1 ágból fonták a kulcsos kalácsot, melynek neve az egész Nagykunságban *ablakos kalács*. Kisújszálláson találtunk az *ablakos kalács* kétféle változatára (5.).

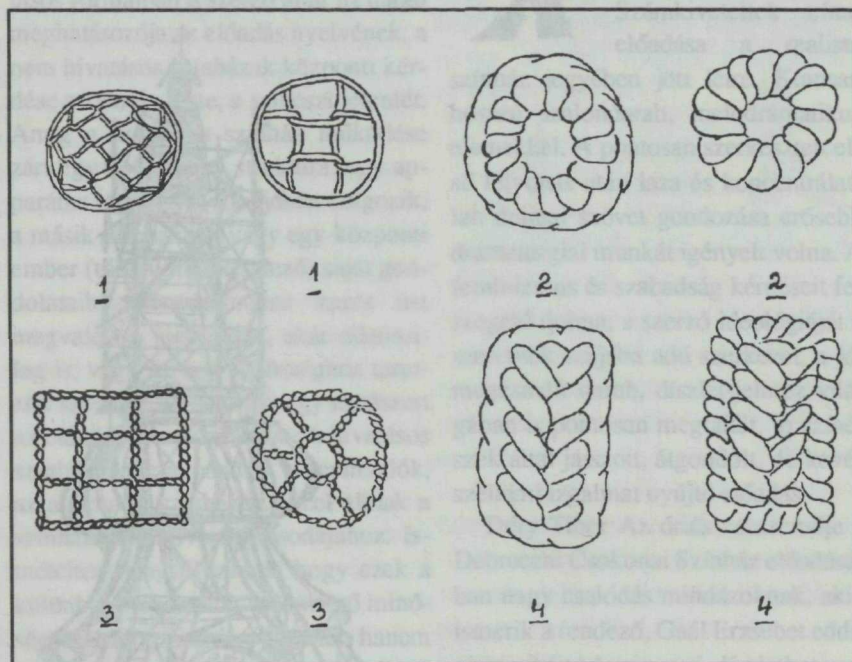
Nagy divat volt ezen a vidéken a *perecdobálás*. A *lésőknek* a kocsiroló vagy a rostából osztották szét. Percen kívül kalácsot és mézes mogyorót is dobáltak közéjük (6.).

Az ifjú párt Kétpón és Szapárfalun kockára vágott kenyérrel fogadták. Az otthon maradottnak errefelé is szokás volt kalács, sütemény és pereg küldése, melyet *kínálósnak* neveztek. (4. ábra)

## Tiszafüred környékének kalácstípusai

Ez a terület sem vallásában, sem kalácstípusaiban nem egységes. Itt a kerek, koszorú alakú kalácsok játsszák a legfontosabb szerepet. Nevük lehet *lakodalmi kalács*, *lakodalmi kalács*, *kerekkalács*, *vőfélykalács* stb.

Ismert a katolikusok által kedvelt



(4. ábra) A Nagykunság kalácstípusai.

1. ablakos kalács (katolikus), 2. lakodalmi kerekkalács, lagzikalács, vőfélykalács, 3. ablakos kalács (református), 4. fonott kalács, lakodalmi kalács



rostélyos kalács is. Megmaradtak a hosszú fonott kalácsok is, főleg a vacsorát megelőző kínálási alkalmakra.

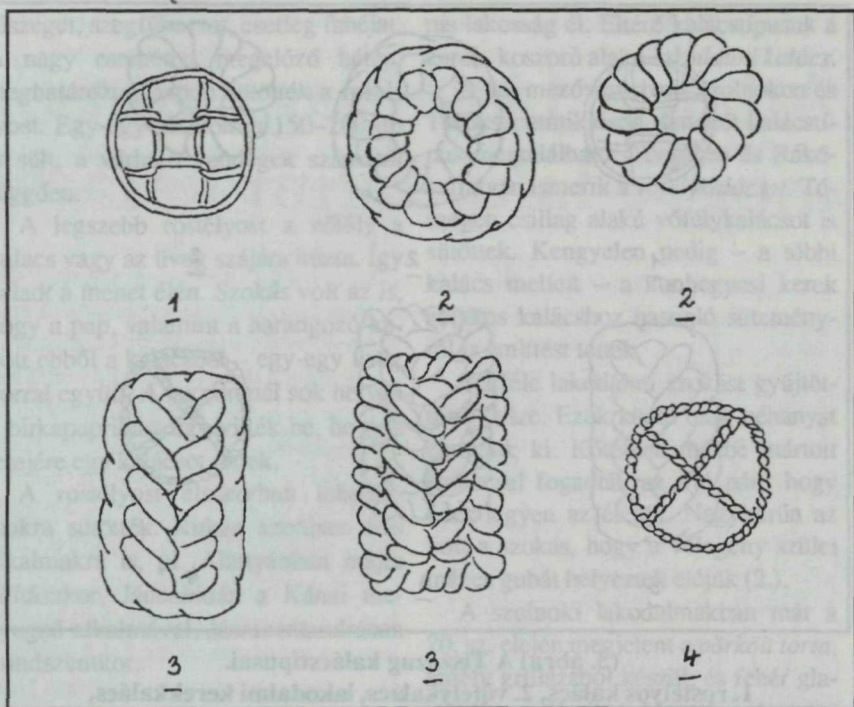
Készítettek ezenkívül két szálból sodrással formázott vőfélykalácsot is. E terület vizsgálatát még bonyolultabbá teszi az a tény, hogy a különböző kalácstípusokra azonos terminológiát használnak.

Az ifjú párt megérkezésükkor megszórták mákkal és babbal Tiszaszőlősen. A bab egészséget, a mák termékenységét jelentett: „Ijjasodjatok, fiasodjatok, mint a csicsóka!” – mondták közben. Tiszaszentimrén ugyanezt a mondókát kiabálták, de a mákon kívül pattogatott kukoricával is megszórták őket.

Tiszaigaron hazafelé menet tüzet gyújtottak az utcán, hogy lássék a menyasszony (hogy láthassák a menyasszonyt). Megfüstölték a menyasszonyt, hogy elálljon (tartós maradjon). Seprőt, piszkafát és szivanót adtak az új asszony kezébe, hogy jól tudjon dolgozni. (5. ábra)

## Irodalom

1. Bódi Erzsébet: 1983. A határon túli szlovákok lakodalmi szokásai. Folklór és



(5. ábra) Tiszafüred környékének kalácstípusai

1. rostélyos kalács, 2. lakodalmos kalács, kerekkalács, vőfélykalács, 3. fonott kalács, 4. vőfélykalács

Etnográfia 9. Lakodalom. Szerk.: Novák László-Újváry Zoltán, Debrecen

2. Micheller Erzsébet: 1964. Lakodalmi szokások (Nagykört). EA 13842.

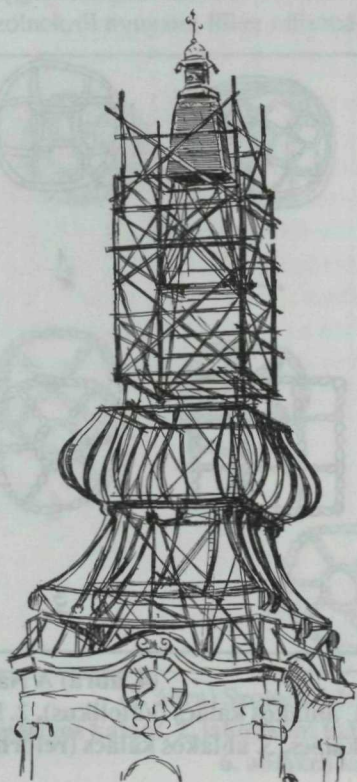
3. Bereczki Ibolya: 1982. Csépa népi táplálkozása. In.: Barna Gábor: Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népeletéből.

Eger-Szolnok.

4. Hernek Julianna: 1966. Lakodalmi szokások Tiszaöldváron. DAMNA 429-66.

5. Farkas Emília-Jámbor Ildikó: 1970-71. A kisújszállási ablakos kalács és percc. EA 17284.

6. Bernula Zsuzsanna: 1979. A kenyérsütés hagyományai Kétpón. EA 20435.







Rigó József

# Nyár Theszpisz szekերén

## Utak és elágazások

Nyáron sem pihennek a színház alkotói. Az évad vége nem az elvonulást, hanem a másakra való megnyílést, az egymással való találkozását nyitja. Ez a nyár is a legválasztékosabb igényeknek adott lehetőséget – inkább az alternatív színházak által szorgalmazott – helyi és országos táborokkal, találkozók, színházi képzések, műhelyek, stúdiók szervezésével. A Szkéné Színházban például európai és Európán kívüli szakemberek osztották meg tapasztalataikat a műhelymunkában, amelynek eredményei a következő évadok színházi gyakorlatában öltönek majd testet, remélhetőleg.

mostról a fesztiválok előadásai tanúsítanak. Ebből is több helyi, területi és országos nemzetközi volt. E színes palettáról egyrészt a Szolnokon június 8–16. között zajló XI. Országos Színházi Találkozót, másrészt a szintén XI., ifj. Horváth Istvánról elnevezett, nemzeti és nemzetközi, nem hivatásos színházi fesztivál Kazincbarcikán július 1–5. között zajló programját választottuk. A választás indoka, hogy e két fesztivál talán múltja miatt is a legki-forrottabb, bár az előadásokból levont következtetések nem lehetnek abszolút érvényűek, a legfontosabb vonulatokat remélhetően jellegzetesen képviselik.

Nem a hivatásos és alternatív színházak összehasonlításáról, összeméréséről van szó. A természetesen létező másság nem a minőség másságát jelenti, hanem az alkotáshoz való közelítések másságát, erőteljes formai, másrészt tartalmi eltéréseket, és természetes módon sok-sok azonosságot is.

A szolnoki hivatásos színházi találkozón megjelentek a nem hivatásosak is a fesztivál háttérprogramjaiban, mint a szentesi drámatagozatos gimnázium és a debreceni drámatagozatosak. Utcaszínházi előadásokkal megjelent a

budapesti Még Színház, bár programja-it, legjobb ismeretem szerint, sajnálatos módon elmosta az eső.

De éppúgy részt vettek Kazincbarcikán a hivatásos színházak képviselői több színházból, az előadások állandó nézői között voltak a Merlin Színház vezetői.

A színház létrehozásában léteznek általános közelítések, ilyenek például a rendező és/vagy dramaturg viszonya a darabhoz, a színészi jelenlét kérdései, az előadás terével, annak kialakításával kapcsolatos művészi gondok. Az azonosságok mellett szembeütő különbségek is fellelhetőek. A hivatásos színház inkább a már megszerzett színházi tapasztalások reprodukálására, biztonságosabb nézői kapcsolatteremtésre törekszik. Az alternatív színházakra jellemzőbb az útkeresés, új tapasztalatok megszerzése, új ismeretekkel való találkozás, és a nézővel való nyitott kapcsolatok keresése. Míg a színház hivatásos formáiban a szerző által írt darab meghatározója az előadás nyelvének, a nem hivatásos színházak központi kérdése a színész teste, a színészi jelenlét. Amíg a hivatásos színház működése zárt egy épület, egy struktúra, egy apparátus rögzített modelljében dolgozik, a másik színházban vagy egy központi ember (többnyire a rendező) saját gondolataihoz, módszeréhez keres azt megvalósító embereket, akár alkalmilag is, vagy az egy közösséghez tartozók személyisége vált ki egy módszert az előadás létrehozásához. A hivatásos színházban szakosodtak a tennivalók, az alternatív színházak közel állnak a színházi kézművesség csodájához. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy ezek a különbözőségek nem különböző minőségek létrehozásának feltételei, hanem azonos minőségű, más-más jellegű produktumok megszületésének útjai.

A szolnoki fesztiválon bemutatott előadásokat Keserű Ilona festőművész-

díszlettervező válogatta több mint hatvan előadásból. A találkozó keretében tizenhat előadást láthattunk, amelyek elég széles skálán mutatták meg a színház lehetőségeit a hatvanas évek avantgard színházi törekvéseitől a hiperrealizmusig. Láthattunk montázs technika épülő színházi produktumokat, ízelítőt kaphattunk az abszurd dráma különböző irányzataiból. Nem maradt el a lélektani dráma sem a fesztivál programjából. Az előadások több mint fele kamaraszínházi előadás.

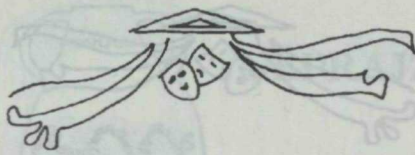
A kamaraszínházi bemutatók jellegzetességeikben egyrészt a szöveg uralkodó jellegét hangsúlyozó előadások, másrészt az intenzív színészi jelenlétből születő előadások. A kamaraszínházi formában a legjobbak a szöveg, színpadtér, színészi jelenlét egyenrangú, elementáris hatású előadásait produkálják.



z Arizona Kisszínház Hegedűs D. Géza által rendezett James Joyce Számkivetettek című előadása a realista

színház jegyében jött létre. Kínosan hosszú szalondarab, melodramatikus elemekkel. A pontosan szerkesztett első felvonás után laza és koncentrálatlan drámai szöveg gondozása erősebb dramaturgiai munkát igényelt volna. A feminizmus és szabadság kérdéseit fészegető dráma, a szerző ideológiáját a szereplők szájába adó szerkezet, a jól megcsinált darab, díszlet-jelmez világában is pontosan megtalált, jó színészek által játszott, átgondolt, de kevés szellemi izgalmat nyújtó előadás.

Déry Tibor Az óriás csecsemője a Debreceni Csokonai Színház előadásában nagy csalódás mindazoknak, akik ismerik a rendező, Gaál Erzsébet eddigi munkáit. A ragyogó díszletben nagyon erőteljesen induló előadás energiái hamar kioltódnak. Formailag az alternatív színházak jegyek ismerhetőek



fel az előadáson, mint a rendező munkáin szinte mindenkor, most azonban a görcsös avantgard-törekvés céltalan erőlködéssé válik.

Ambivalens érzéseket váltott ki a nézőkből a nyíregyháziak Zsótér Sándor által rendezett *Cyrano de Bergerac* előadása. Hat szereplővel megoldva, a darab hamis romantikáját mai környezetbe oldva az előadás egyik lehetséges útját mutatja annak, hogy hogyan lehet mai módon, de nem erőltetetten közelíteni klasszikusokhoz. Nem egyedüli út ez, ezúttal jól megoldva.

Fornando Arrabal kollázsdarabja egy abszurd, morbid horror, sokszínű színészi munkával, de mégsem igazán érdekfeszítőn, Szőke István rendezésében.

A Budapesti Kamaraszínház Yukio Misima *Sade* márkinéját játszotta Csizsár Imre ertő rendezésében. A rendkívül izgalmas okfejtésű, kissé túlrít darab dramaturgiai beavatkozást igényelt volna. Vayer Tamás díszlettervező jól játszó játéktérre, Szakács Györgyi jelmezeinek színvilága és az azokkal való dramaturgiai játék az alkotótársakat a rendező egyenrangú partnerévé teszi.

A másik kamaraszínházi előadás, Thomas Bernhard *A színházcsinálója* Tolmár Tamás rendezésében, a mindent elárasztó szöveg színháza.



A szöveg, a látvány és a színészi jelenlét komplexitása ragad meg bennünket a legjobbban sikerült kamaraelőadásokon. A Halász Péter által írt és rendezett *Kamra* (a Katona József Színház stúdiószínháza) előadása. A kínai a „Mi a színház?” kérdését teszi fel, és Halász Péter *ars poeticájában* a Csodálatos Mandarin ürügyén válaszol. A kicsinyített, groteszk hatású operaházi tér díszletében egy olyan atelier darabot látunk, amelyik szembetűnően utal Shakespeare és Brecht pontos ismeretére és mai értelmezésére egyaránt. A színház nem jön létre áldozat nélkül, sugallja Halász Péter, az önmaga által feltett kérdésre adva választ.

A Kolozsvári Állami Magyar Színház Tompa Gábor rendezésében ját-

szotta Eugene Ionesco *A kopasz énekesnő* című drámáját. Az ismert darabot a rendező oly módon értelmezte újjá, hogy élő színészekkel játszot báb-színházat, így egy groteszk hatású, stilizált formanyelvet talál. A kialakított nem elsősorban a színészi egyéniségeket erősíti fel, sokkal inkább az együttes járékra épít. A frappáns rendezői értelmezéshez – hogy életünk egy dobozban zajlik, megszokott kliséink közepette – azonban túl hosszúnak tűnik a darab. Mégpedig azért, mert a részletekben nem kellően kimunkált, sokszor csak elmesélő jellegű, kioltódik a drámai szituáció. Annak kellő átgondolása hiányzik, hogy a konfliktus nélküli helyzetekben hogyan működjön a drámai feszültség, a kapcsolatok részletező kidolgozottsága sokszor hiányzik. Egy telitalálat ötlet az előadásban, a Mr. Martint játszó Bács Miklós, és a Mrs. Martint játszó Panek Kati játékában, amikor szivarozás közben a feleségét magáévá tevő Mr. Martin arról érdeklődik, hogy nem találkoztak-e már valahol?! Itt a szöveg és a helyzet a színpadi erőtérben több dimenziót kap, felmutatva az előadás lehetséges kibontásának útját.

Slawomir Mrozek *Multság* című tragikomédiáját Árkosi Árpád rendezésében láttuk. A szöveg–színpadtér–színészi jelenlét viszonyának átgondolt, pontosan felépített előadását láttuk, amelyben jelen van a kemény realizmus és a metafizika egyaránt. A színész testének naturalista módon való használata a nézők sokkolásáig fokozódik hatásosan építkezve. Egyszerre konkrét és szertartásszerű színház ez.

Nagy Andrea látványtervező puritán és szakrális térelemekkel dolgozik. A rendező és a látványtervező szoros együttműködése érzékelhető az előadásból. Amikor a konkrét egyedi játék átmege a tipikusba, a maszkok megtalálásának pillanatában, a rendező, a látványtervező, a színészek elementáris erejű együttgondolkodásáról tesz tanúbizonyságot az előadás. A Szűz archetipikus maszkját Gáspár Sándor „B”-je hordozza, aki a testi erő megtestesítője a játékban. A Király, a Bán János által játszott érzékeny lélekember „N”, míg a szellem, az értelem

embere „S” a Halál archetipikus maszkjával, Dörner György.

A kellék jelentéssel felruházottságának példája a Bán János által használt piros könyv, amelyikben választ várnak kérdéseikre, lapjai azonban üresek.

Végig feszültséggel telített, pontos ritmusú, egységes, jól komponált előadást láthattunk.

A hagyományosnak tekintett nagyszínpadi formák is jelen voltak a fesztiválon. Az itt bemutatott előadásokban egyrészt a szöveg elsődlegességét, másrészt a látvány elsődlegességét hangsúlyozó előadásokat láthattunk. Az átütő erejű előadásokban természetesen ezek a tényezők együttesen jelen vannak, vagyis a szöveg pontos értelmezését a pontosan komponált színpadi látvány egészíti ki. A hagyományos színpadon bemutatott előadások kísérletező, útkereső szándéka nyilvánvalóan kisebb, hiszen ez a forma igényli a legszélesebb rétegű közönségérdekletést.



A budapesti Katona József Színház által bemutatott Gothár Péter rendezés, Sean O'Casey *A kezdet vége* című háromszereplős bohózata egy naturalista pontosságú térben játszódó, alapvetően két clownra szerkesztett, szkeccsekkel dolgozó, fokozatosan egyre bonyolultabbá váló, többszólamú bohóctréfákra épülő előadás, amelyet itt-ott zenebohóc számok is tarkítanak. Aprólékos pontossággal kidolgozott, nagyon intenzív fizikai jelenlét szervezi az előadást, amelyben a díszlet, kellék is pontos, önálló játékkal bír.

Tadeusz Rózewicz darabja a Beke Sándor rendezte Fehér házasság pontatlan darabolvasásról tanúskodik. Az előadás nem több a rendező már tíz évvel ezelőtt bemutatott munkájánál, csak most több esetben megoldatlannabbnak tűnik. A színpadi meztelenkedések öncélúak, a darab alap gondolata – a nővé érés misztériuma – elsikkad. A tér rosszul szervezett, a Rózewicz által hirdetett „költői színház” eszméje eltűnt, a játékban hamis megszólalások is sűrűn előfordulnak. Így sikerületlen a Komáromból jött Jókai Színház előadása.



A pési Harmadik Színházban Vincze János rendezte Kornis Mihály Halleluja című darabját. A darab nem tűnt olyan izgalmasnak, mint a '80-as évekbeli bemutatón. Direkt utalásai érvényüket veszítették. A karakterizáló színészi játék túlságosan harsány, hangoskodó. Folyamatosan fortében játsszák, és elmaradnak az árnyalatok. A darab hosszúnak tűnik, dramaturgiai beavatkozásokat igényelt volna.

Moliere Úrhatnám polgárát az Árkosi Árpád rendezte, a miskolci Nemzeti Színház előadásában. Az első pillanatokban képiségében, dinamikájában és gondolatiságában erős előadásért. A hajnali erdőben várakozó művészek, a francia stílusra nyírt fák tövében arról tanakodnak, kell-e a polgárnak a művészet? Az aktuális problémát felvető, stilizált előadás alapötlete azonban szétpukkan, a második felvonásban a lendület elvész, és a befejezésre teljesen erőtlenné válik az alapvető technikai problémákkal, változámegoldatlanságokkal szabdaltnak. Sajnálatosan, a befejezésig a művéség elvesztését élhetjük meg az előadás folyamatában.



Egy másik Moliere, a kaposváriak által játszott Mizantróp Ascher Tamás értő rendezésében, mintha egy mai író írta volna stilizált nyelven a darabot. Ezt erősíti fel a mai kort idéző díszlet- és jelmezvilágú, realista játékmódú előadás, az Alceste-et játszó Lukács Andor, és a Céliméne-t játszó Börcsök Enikő érzékeny játékában. Ficcsúrok és mizantrópok keringenek az előadásban, mint díszhalak az akváriumban. A szívszorító katarikus hatás erőteljessége, a komikum és líraiság finom vibrálása folyamatosan jelen van a színpadon. Pontos fogalmazás arról, hogyan lehet klasszikust átértelmezés nélkül a mának játszani, nem erőltetve.

Dan Micu román rendező rendezte a kecskeméti Katona József Színház Shakespeare Szentivánéji álom című vígjátékát. Előadásuk lenyűgöző képiségű. A fénycsóvákkal szabdaltnak sötét terekben nagyon szépen komponált színpadi képek költői színházat látjuk. A képek képzettársításos összekapcsolódása, az okkultista utalások mágikus titokzatos színházat hoznak létre, gyönyörködtetően. A szorongató, súlyos, nehéz színtetizátorzene segíti az ábrázolt színpadi világ költői vallomását az ember kiszolgáltatottságáról.

A szöveg, a látvány és a színészi jelenlét sokszorosan rétegzett előadását a Hevesi Sándor Színház hozta Zalaegerszegről, William Shakespeare Sok hűhó semmiért című darabjával, Verebes István rendezésében. A tizenkilencedik századi francia zeneszerző, Hector Berlioz bombasztikus muzsikájára revüelemekkel dúszított előadásban magas színvonalú együttes játék dialmaskodik a sztárookra épülő játéktílus helyett. A játékok fizikai jelenléte, a magas fokon birtokolt test-tudás, és a kidolgozott színészi test tisztelete teszi elementárisá előadásukat. A díszletelemek egysége, a jelmezek sem nem mai utalású, sem nem reneszánsz formái az előadás alkotótársainak egymás közötti összehangoltságára utalnak.

A nem hivatásos színházi találkozók Kazincbarcikán bemutatott előadásait Sándor L. István kritikus válogatta. Válogatása révén úgy tűnik, e színházak a zene, a mozgás, a látvány és a szó komplex egységére törekuszenek. A két-három fős kisszínházi formák erősödnek, e színházi formációkban azonban fontos és hangsúlyozott az emberi és művészi egyéniség kiforrottsága. Az alternatív színházak kifejezési eszközeit egyrészt a tér sajátos kezelésében, másrészt a test fokozottabb használatában látják.

A tér sajátos kezelésének megnyilvánulása a nyitottabb térhasználat. Kevésbé határolódnak el a játéktér és a nézőtér elemei. A játéktér jelentése többnyire jelzéses, utalásos, és valamilyen szimbolikát hordozó. Előszeretettel és fokozottan használják a világítást. A világításban és a látvány egészében használt színeknek dramaturgiai, dinamikai funkciójuk van.

A test, a mozgás fokozott használatának is megvannak az általánosan használt törvényszerűségei. Egyrészt a hit és alázat a testi kifejezésben, valamint az ebből fakadó energia, mint alapforrás. E potenciális energiát lehet

a képzésben, a test-tudás birtoklásának megszerzésében formává fejleszteni. A test színházának épp úgy megvannak a dramaturgiai törvényszerűségei, mint az irodalmi közelítésű színháznak. Az erre való felkészülés a beszéd és mozgásművészet együttes elsajátítását igényli, egyéb színházi ismeretek mellett. Ugyanúgy, ahogyan az írott darab lehet túlírt, a színész teste is lehet fecsegő, dramaturgiailag pontatlan. Az alternatív színházak előadásai nagyon intenzív műhelymunkába ágyazottan jönnek létre.

E színházak önálló, sajátos nyelvet keresnek megszólalásaihoz, igyekeznek egyéni módon fogalmazni a világról és a színházról.

A mozgásszínházak elsősorban saját nyelvezetük kiépítésében keresik a megoldás módzatait. A drámai szöveghez való viszonyuk alapjaiban átértékelt a hagyományos színházi gondolkodáshoz képest. Az irodalmi szöveg színházi megközelítésének formájában a drámai művet kiindulópontként használó színházak a színház alapelemeit veszik elemzésük tárgyául. A színészi test fokozott használata mellett fontos a világítás, a képek színpadi ereje. Világképükben a Samuel Becket által oly pontosan leírt világ köszön vissza, az apró nyomor kozmikusvá válásának képeiben.



másik út a szertartásszínház, amelyik szintén használva a tér, a színészi jelenlét, a mozgásszínházak sajátosságait, filozófikuságát az ősi mitológiák világából, az európai, avagy a távolkeleti hagyományokból, esetleg mindennapi tevékenységeink mitikusvá növesztett cselekvéseiből meríti, mindenkor az alapvető emberi élethezőségekre minőségére rákérdezve hozza létre színpadi ritusait.

A belga LVR Színház Janette Maarse rendezésében a Sorompóórben frapáns, egyszerű díszletekben játszát egy kisemberi drámát.

A budapesti Andaxínház Ernst Jandl osztrák költő verseire készült előadása mozgásszínház, gesztusszín-



ház. A hagyományos történet helyett gondolati kapcsolatban lévő hangulatok és képek füzére az előadás. A gesztus-látvány költészet Zsalakovics Anikó-Geltz Péter rendezésében bontakozik ki.

A Színház hó alatt társulata Heinrich von Kleist drámáját, a Homburg herceget viszi színre, egészen sajátos szabad szövegkezeléssel. A Tóth Miklós rendezte előadás a herceg utolsó éjszakájának vízióit kollázsszerűen, erőteljes fizikai mozgásokkal mutatja meg.

A német Theater Fusion két előadást is játszott, mindkettőt Rolf Denemann rendezésében. A Duett inkább szertartásszerűségével, míg a Fröccs a mozgásszínház és a tér sajátos viszonyait kutató kísérleti színházi hatásokkal működő előadás.

A jászberényi Pont Színház Várszegi Tibor rendezésében játszotta, a rendező által átdolgozott, Aiszkhülosz: Az eumeniszek című drámájából készült szertartásos mozgásszínházát. Előadásuk hatástalansága a dramaturgiai pongyolaság és rendezői dilettantizmus együttállása miatt következett be. Példa ez arra, mi történik akkor, ha a játzók felkészültsége erősebb, mint az általuk bemutatott színpadi alapanyag ereje.



Az Arvisura Színház Társaság – Budapestről Rejtő Jenő – Horgas Béla Pizskos Fred, a kapitány című darabját játszotta, Somogyi István rendezésében (másik munkájáról kicsit később még szólunk), a mozgásszínház és a szórakoztató színház elemeit keresi, nem sikertelenül.

Bucz Hunor rendezését, Arisztophanesz A békéjét játszotta a budapesti Tér-színház. A mozgás és a maszk használatával hozzák létre sajátos, vásári hatásoktól sem mentes előadásukat.

A Pezinské Rozprávkové Divadlo Bratislava Erik Reingraber és Vladó Sadiček Shakespeare-feldolgozását vitte színre. A Hamlet, ezúttal „fragmentumok és szavak” alcímmel (?), műfaji megjelöléssel (?) került színpadra. A mozgásszínház, a tér- látvány és totális színház elemeit használó érzelemgazdag előadás a találkozó egyik leghatásosabb bemutatója volt.

Érdekes gondolati problematikájú előadásokkal szerepelt az Utolsó Vonal Színházi Tömörülés a budapesti Szkénéből. A mozgásszínház elemeit használó együttes Tamási Zoltán Szuperreprodukció című pamfletjével, valamint a Három sirály bácsi a kertben című, ugyancsak Tamási Zoltán által rendezett, a kegyetlen humor elemeit használó, Csehov világát napjainkra teljesen adekvátnan továbbgondoló, de korunkat tükröző színházi formanyelvű előadással szerepeltek.

Különös éjszakai szertartásszínházat játszott a kaposvári Csokonai Színház Zoltán Gábor rendezésében: Euripidesz felhasználásával a Bakkhánszók egy variációját. Előadásuk az átgondolatlanság miatt veszített értékéből.

A holland Stichting Coyote Színház Helena Meyer által rendezett Szophoklesz-előadása nagyon szépen komponált látványelemei ellenére, a színészi játék statikussága miatt, valójában érdektelenné vált.

Virág Csaba saját rendezésében játszott A(Ha) című előadásában a szó teljes nélkülözésével, csak a két színész mozgására építő elemekkel dolgozik, és az egyszerű kapcsolati elemekből hoz létre egy kozmikussá növesztett totális világot. Előadásukban a színház nyelvi alapelemeit láttuk, megrendítően és kimunkálva.

A fesztivál egyik legsikeresebb előadása Gödöllőről, a Kerekasztal Színházi Társulás műhelyéből került a nézők elé. A Kaposi László által rendezett, A lovagsereg éneke, Tankred Dorst Merlin, avagy a pusztas ország című darabjának felhasználásával készült. A hatvanas évek szabadszínházi kísérleteire utaló üres térben, egyforma ruhában az előadás elejétől végéig egyszerre jelen lévő összes játzós egy leütött színházi formanyelvet idéz. A társulás azonban a szerepek pontos megmutatásával, a fizikai jelenlét expresszív hatású fokozásával túllépi az elavultnak tűnő színpadi formát, illetve átleskesíti azt. A szerkezet tisztatartása és átgondoltsága, a játzósok több éves együttműködése, valamint az intenzív színészképző műhely egyaránt biztosítéka a sikeres előadásnak.

Az Arcisura Színházi Társaság Somogyi István rendezésében Balázs Bé-

la-feldolgozást mutatott be, a Surya-kanta király történetét. A keleti színházi utalásokkal építkező történet és színházi formakészlet a hindu mesék igazságait követi, Balázs Béla finom lírai nyelvét ötvözve a megjelenítés mozgásokra, szertartásokra épülő elemeivel. Somogyi István rendezésében jelen van a szöveg, színész, tér egysége. Sajátos hangulatú előadásuk egyszerre intellektuális és érzéki erejű. Kifinomult mozgáskultúrájukon magas fokú műhelymunka látszik.

Átgondolva a látott előadásokat, úgy tűnik, hogy a hivatásosak és a másságot kereső alternatívok legkiforrottabb munkáiban a végeredményhez vezető út különbözőségei ellenére, általános érvényű azonosságok is fellelhetők. A Verebes István rendezte Sok hűhó semmiért előadás, a Dan Micu által jegyzett Szentivánéji álom, az Árkosi Árpád által irányított Multság, avagy Kaposi László Dorst rendezése, illetve Somogyi István munkái mindegyikében a szöveg gondolathű, de alkotó módon történő megközelítésére láttunk példákat. A térkezelésre a konkrét térelemek átvitt értelmű használat, a képiség jelképiséggé válása jellemző. Nyomatékosan jelen van a filozófiai gondolatiság, az általánosan jellemző megmutatása egyfajta szertartásszerűségben, vagy a hétköznapi ritusok körére, vagy a kultúrtörténet nagy mítoszaira utalva. Az emberi test, mint kifejező elem, fokozottan jelen van mindegyik előadásban.



Az előadások a nézőtérrel való kapcsolat is többféleképpen valósul meg. A darab gondolatiságának dimenziója mentén a képekben, asszociációkban megjelenik a tudattalanban rejtőzködő archetípusra történő utalások láncolata. A gondolatiság és a tudattalan kettősségét a színész intenzív és teljes értékű színpadi jelenléte köti át, megmozgatva érzelmi azonosulásunk, illetve elutasításunk sarkított kihívásait.

Ma, úgy tűnik, a színház elsősorban szellemi kihívás, amelyben a helyét kereső színház nem a rejtjelezett üzenetekben, hanem a művészeti eszköztárszer megújításában keresi közönségét és önmagát.

Lengyel Boldizsár

# Érted hulló pillanatok

## 34.

Feltört dió az éjszaka  
A kakas torka-metszett  
Álmod burka főtt tojáshéj  
Már foltokban lefeszlett

Ami maradt az kőkemény  
Nem oldja fel a nappal  
Robotolok mint bús számár  
Százmázsányi magammal.

## 36.

Az eső puha dunyha  
Meleg-barna a házfal  
Bús hangjegy egy-egy levél  
Felsíró ősi gyászdal

Az ősz csupa fájdalom  
Szeret szenved magában  
Közös sorsunk haldoklik  
Elvérző kőrákásban

Kedves Te segíts tovább  
Egyedül lehetetlen  
Olyan vagyok mint a csont  
Végleg kikezdzhetetlen

## 47.

Elhalt levelek tört aranyban  
Konok magányt őrzök magamban  
Lehullasz rólam terhes ágról  
Szabadulni páros magányból  
Befog az ősz aludni télre  
Álmodnak már sosem lesz vége  
Zavaros víz sodor világgá  
Formál mormoló halk imává  
Egyszer ha szánsz majd fogd a kezem  
S melegedj fagyos kincseimen

1992. január 3.

## 53.

Bokrok csontváza:  
Ideggombolyag.  
Csendet zenélnek.  
Vacogó fogak.

Dermedt magány zár  
Hét vaslakattal.  
Zokogás aláz,  
Ha szólsz magaddal.

Társ vagy jóbarát  
Volt-e az neked?  
Semmibe nyíló  
Ablak életed.

Pár kurta verssor  
Kopog hiába.  
Szárnyas vágyaknak  
Törött a lába.

Összetört minden,  
Maradt a semmi.  
Halállal játszom,  
Lenni nem lenni...



Zelei Miklós

# Szexi, szexi, szexi

Háttérrádiózom, háttértévézek, sőt, háttéréletezem. Vagyis ülök a szobámban, a háttérben zajlik az élet, olykor beledugom a lábam, vagy az ujjam hegyét, jaj, süt, ajaj, hideg, és erről aztán irkállok mindenféle hülyeséget. Muszáj, van ugye három gyerek, kell nekik a tornacipő, meg egyáltalán, fel kell őket készíteni az életre.

Hallgatom a háttérből üzengető rádiót. Divat, évek óta már, hogy olykor különféle nemi szakértőket, magyarul szexológusokat hívnak meg oda, és ők belemondják a mikrofonba, vagy csak az intim telefonba, hogy kell, mint kell. Ez fontos is. Tessék elképzelni, mi lenne a demográfiával, ha egy egész nép nem tudná ezt.

Az volt az egyik legutóbbi kérdés a rádióban, hogyan kell nézni a tévében a szexfilmeket, a ránk törő nemi horror, amelyek begyűrűztek az árvalányhajas magyar képernyőre, ha akartuk, ha nem.

Úgy rémlik, nem akartuk. Grósz Károly, úgy látszott, hogy akkor még hatalma csúcán, ellátogatott egyszer a Távközlési Kutatóba, ahol a technika papjai elbüszkélkedtek azzal, mi mindent tudnak csodálatos szerkentyűik. Szinte az összes nyugati tévéadó tökéletesen tudták venni. Grósz elvtárs lenyűgözve állt a képernyő előtt, azután megszólalt vala: „Eltársak, ez csodálatos. Na most, hogy lehetne elérni azt, hogy mindezt *ne* lehessen fogni?”

Dehát a vaspatájú idő elcsattogott Grósz elvtárs feje fölött is, mi pedig fogjuk azokat az adókat, és ha fogjuk, akkor kezelni kell a dolgot. Különösen

az RTL-t, ahol bizonyos óra után, már kizárólag Ádámok és Évák játszadoznak, s a paradicsom angyala legfőljebb a szerencsekereket tekergeti.

Azt mondja a nemi szakértő, ha úgyis nézzük ezeket a filmeket, akkor hát nem baj, ha nézzük. Ezt ugyan nem nagyon értem, de haladjunk tovább. Hegyezni kezdem a fülem, azaz az előtérből, az íróasztalom mellől, ahol az életem zajlik, visszaköltözöm a háttérbe, ahol széles e világ baromságainak jégtáblái úsznak.

Azt is megtudjuk a szakértőtől, hogy sajna, túl sok ezekben a képsorokban a direkt szex, ahelyett, hogy a nemes erotikára irányítanak a közfigyelmet. Hisz oly kevésbé simogató ma a világ... Akkor legalább a szerelmes kezek simogatnának, dehát azok se ezt teszik, hanem odanyúlnak és egy hirtelen mozdulattal letépi a bugyit meg a gatyát. Nagy baj, nagy baj.

Az még nagyobb baj, mondja a szakértő, hogy a forgatásra nem hívnak meg igazi szakértőket. A stáb meg a rendezőség kizárólag a saját és közösségi tapasztalatokra alapozva készíti el az öröm filmjeit, ahelyett, hogy a tudományt is segítségül hívnák. Így gyakran beleesnek abba a hibába, hogy csapnivalóan egyszerű történeteket találnak ki, amelyeknek már az első jelenetein látszik, kizárólag azért ötlötték ki őket, hogy a végén majd *azt* lehessen csinálni. De, nyomatékosit a szakértő, sajnos már a közepén is azt csinálják. Semmi előjáték, udvarlás, kedveskedés, hanem nyomás az ágyba, az asztalra, a kerti hintára, a liftbe.

Nincsen, kérem, lehetetlen hely. Nem a fantázia hiányzik a dologból, hanem a szaktudomány. Pedig milyen jó is lenne, ha a német filmekben nemcsak a magyar lányok adhatnák el idomaikat és tettekkészségüket – bagóért, kérem, bagóért! –, hanem a magyar szexuális tudományosság is megjelenhetne, megfelelő díjazás ellenében. Küldene egy szakértőt az SZDSZ, egyet meg az MDF, bár ne keverjünk ebbe is politikát...

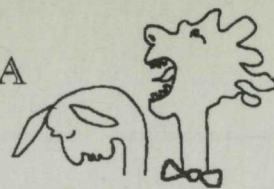
Menjünk inkább vissza a szövegben, idézzük fel, mi is volt a szakértői vélemény! „... ha úgyis nézzük ezeket a filmeket, akkor hát nem baj, ha nézzük” – így valahogy hangzott. Ez egy – már nem – *létező szocialista* mondat, ami kiigazítva emígy hangzana: „Ha nem nézhetnénk, akkor baj volna, ha néznénk.”

A szakértőnek tehát fel kell oldania valahogy a konfliktust. És azt mondja nekünk, s ez már a műsorzáró szexuális tanács, erre volt építve az egész éteri délután: „Ha nézzük, akkor aperitífként nézzük a szexfilmeket.”

Emlékszünk a francia szó jelentésére: étvágygerjesztő ital. Hát, akinek ezektől jön meg az étvágya, annak inkább el is mehetne...

Mindenesetre elképzelem magam, mint családfőt, olyan öt év múlva, amint így szólok neveltjeimhez: „Figyeljete, gyerekek! Az ott a szerelem, ez meg itt a képernyőn az étvágygerjesztő hozzá.”

Na ne. Akkor inkább az egyéni és közösségi tapasztalatok, tudományosság nélkül.



Molnár H. Lajos

## Bóvli a bazárban

A közelmúltban indított új rádiós irodalmi műsorok közül a *Mindenes* az, amelyikről egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy azt kínálja, ami az úgynevezett felvezető szignál rikkancsának stílusa: bővli. Régebben hallottam Varga Lajos Márton szerkesztésében egészen remek és „kerek” összeállításokat, egyszer még dicsértem is ügyködésüket, egészen pontosan azt, hogy néhány rádiós társával együtt nem „írták le” a vidék irodalmát, hogy igyekeznek felmutatni azon tényállás kivételeit (melyek csak igazolják a szabályt), miszerint a magyarországi irodalom földrajzilag azonos a fővárosi irodalommal.

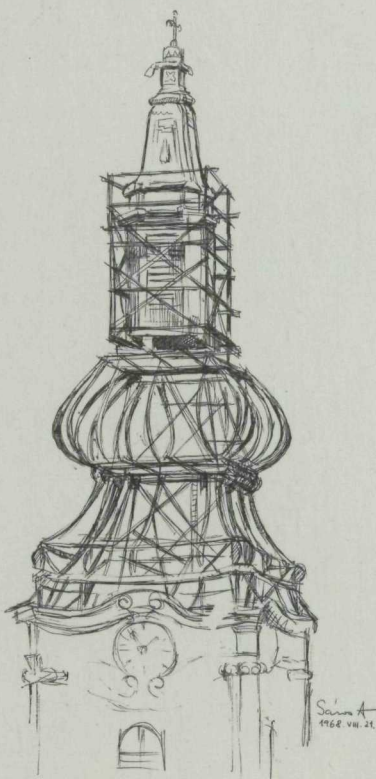
Nem tételezném fel szívesen, hogy a szerkesztő igényessége, ügybuzgalma, értékítélete avagy munkakedve csökkent, és hogy immár rutinszerű lazasággal taknyol össze egy majdnem egyórás „irodalmi hetilapot”. Jóindulatból inkább hajlamos vagyok azzal magyarázni (a magam számára) a dolgot, hogy Varga Lajos Márton a felelős szerkesztője a *Mindenes*-nek, és ebben a minőségében inkább felel, mint szerkeszt. Felel, vagyis a „felülről érkező” esetleges kifogások felmerülése esetén tartja a hátát. Szerény véleményem szerint neki a produktum minőségéért a hallgató előtt is felelnie kellene, és tartja-e a hátát errefelé is, vagy sem,

ostorcsapásokat éppenséggel nem, de egy-két „döngőt” tennék rá.

Jó ez a cím, bizonyos értelemben immunná teszi azt, amit takar. *Minden belefér*, tehát nem lehet számon kérni egy bizonyos tartást, rendet, rendszert. A tudatosan választott „konceptiótlanság”, a szerkesztői lezserség ettől még egy helyre hordhatna mindenféle jót, lehetne a kínálat olyan, mint egy márkás bevásárlóközpontban. Éppen az a kifogásom, hogy a kínálat nem amolyan skála-metrós, hanem vásári-bazáros. Egy ideig még rangot adott a sok műtűr között a csattanó poénnak, utolsó szálnak hagyott Esterházy-jegyzet, ám egy ideje ez sincs. A *Mindenes*-ből körülbelül azt tudom meg, melyik irodalmárunk (?) nem tartja zsenánsnak szerepelni ebben a sokat vitatott rádióban; netán kiknek vannak olyan anyagi gondjai, melyek enyhítése érdekében nem áttal még egy ilyen hevenyészett akármiben is hagnizni; avagy éppenséggel ki nincs szabadságon, ki van éppen kéznél, és meg lehet hívni egy semmitmondó jegyzet erejéig...

Az improvizatív jelleg miatt (és ki tudja, még hányféle okból kifolyólag) mintha eltolódnának a hangsúlyok. Valóban nincs említésre és elemzésre méltó irodalmi esemény, folyamat, probléma? Mert ha nincs, akkor érteném, hogy miért X (hetedrangu tollforgató) értekezik hosszasan Y-ról (a hatodranguúról), mint barátjáról... A *Mindenes* szerint nem volt elég fontos és jelentős dolog az első Magyar Könyvvásár sem, mert elegáns felületességgel érintette az eseményt, miközben egy műfordítónő hosszasan ecsetelte – többek között – a volt angol gyarmatok költészetét, az ezzel kapcsolatos kertészeti („virágtani”) ismereteit, melyeket az egyik ilyen egzotikus költőtől szerzett műfordítás közben, és amolyan iskolarádiós szinten elmagyarázta nekünk, mi a különbség az urbánus és a népi között, illetve hogy a köztük lévő ellentétet nem mi, magyarok találtuk ki... Sorolhatnám a példákat.

Lapos – bár igaznak tűnő – ítélet lenne megállapítani, hogy a *Mindenes* sokat akart markolni, és keveset fogott. Bármekkora is legyen a kultúra s ebben az irodalom válsága, azért nem hiszem, hogy csak ilyen portékával – lufival, műbizsuval, maszkokkal és maszkurákkal – szolgálna, mint ami ebben a bazárban a pultra ki vagyon hányva.



vízben ázkódott a magyar irodalom és főstészet (ha Kő Pali ott volt, akkor a szobrászat is), az újságírás és a tévé (Gellért-Kis Gábor képvisel legmegismerhetőbben utóbbi kettőt), a színház és az ifjabb posztmodern pedig Garaczival és Németh Gáborral mutatkozott meg néha; ott nyalogatta a meccsen szerzett sebeit mostani párizsi nagykövetünk is (hja, ha tudtuk volna ott, akkor – ámbátor mit tettünk volna akkor, ha tudtuk volna, hja –), ott az öltözőben, velünk, a hajdani bekk.

S míg ki-ki anyázásig elszaladó indulatokkal vitatta egy-egy gól, csel, bodicsek érvényességét, sőt, megtörtént, mert ugye mást lát, aki adja, és megint mást, aki kapja, míg egymás samponját, szappanját méringéltük és kérincselünk, lélekben a nagy leszámolásra készültünk, amelyet majd a kocsmában, mindenki egyénileg.

Kijelölt kocsmánkat égi jelenségről nevezték el, és igencsak földi halandók töltötték meg estéről estére. Részeg környékbeliek, többnyire cigányok, fel-felbukkantak a tájegység olcsóbb kurváit is, valami ember embertelen dallamokat csalt ki kezdetleges szintetizátorából és az ahhoz hozzáhangolhatatlan hangszálaiból, jöttek a harmatos sörök, a pacalok és a rántottszeletek, reszeltmáják, olyan is akadt, aki megesküdött rá, hogy a legjobb reszeltmáját az Űstökösben lehet enni a világon, ez soha visszaigazolást nem kapott, mert ember nem volt, aki hajlandóságot mutatott volna a tényérjén terjengő gyanús barna katyvaszba belekóstolni.

Amíg a serital bajszaink hegyén habzott, amíg a zsíros saft állunkon fényesedett, elmondtuk sorra mind. Mit mondtunk el? A bajainkat. S mert bajaink egyedüli okozóját a kommunistában, mint olyanban láttuk, e közös ellenségkép megacélozta izmainkat. Mindenkinek akadt kedvenc kommunistája, akit lehetett szidni, elsősorban Aczél volt porondon, de kapott eleget Berecz is, Czinege is, ez is, az is. Még úgy-ahogy Pozsgay volt, aki a legkevesebbet kapta, de ez akkoriban nyilvánvaló volt; Pozsgay meg az értelmiségiék – tudjuk a nótát, és már a nóta végét is ismerjük.

Pontosan tudtuk, amit ezek nem, járatosak voltunk gazdaságban, kultúrában, politikában. Úgy emlékszem, mi azért, ott, tudtuk mindent. S megoldottuk volna, ha hagyják. De mert nem hagyták, szörnyen keserűen, szörnyen keményen, szörnyen kritikusan és ironikusan kezeltük a dolgokat. A dolgokat nélkülünk.

Mondom, jó volt vámi ezekre a focikra, mert egyszer csak befejeződtek, és jött utánuk a lényeg, a kibeszélés, a néhány magyar összehajol, nem tudtuk, mert nem volt fontos, ki közöttünk a magyar, ki a cigány, ki a zsidó, az arab, a beduin, az örmény, a szakadár szerb, netán szomorkás, sovány román. Nem volt még szaga a másinak, csak test- és szappanszaga. A lábszagú magyarozás csak később kezdődött, és nem is úgy. A zsidóbérencezés is később kezdődött, és nem is ott.

Mondom néktek, jó dolog a közös ellenség. Kicsit talán még hálás is vagyok ezért a kommunistáknak. Hogy voltak, így lehetünk mi is. Nem voltunk ám – az én emlékezetem szerint – ellenzékiek, de ellene voltunk valaminek, nem szövetkeztünk, de összerántott bennünket valami. Néha

még az irodalom is szóba került, szőrmentén, és már akkor is, természetesen, szidtuk a távollévőket, akik nemcsak rosszak voltak, de természetesen hülyék is. A tény, hogy közöltek bennünket és élni hagytak bennünket, csak halvány gyanú volt és enyhe rosszérzet olyankor, amikor vadul szidtuk őket. Megtanultunk együttélni ezzel a helyzettel. S biztattuk, sőt, biztosítottuk egymást, ennek így kell lennie, irodalomnak, művészetnek, újságnak és tévének kell lennie, ugye, s ha kell lennie, nekünk, akik e levést biztosítjuk különböző szinteken, el kell fogadnunk az elkerülhetetlen kompromisszumokat. Nem, a szánkat nem fogták be, de a gonosz kis cenzort mégiscsak beültették az agyunkba. Mit mondjak? A vele való küszködés is sok mindentől megóvott bennünket, elnézve így manapságunk szókimondó irodalmát...

És jöttek az idők, amelyeket immár legendás múltként is kezelhetünk, pártok jelentek meg, és visszahátráltak a kommunisták a mégelöbbi múltba. És a meccsek után zengett az öltöző, jobban zengett, mint régen, mert egymás ellen zengett. Az eszdeészes az emdéefest szidta, tréfálkozva és hirtelen minden tréfa nélkül, a fideszes a kiszgádt (hogy volt-e közöttünk kiszgáda, nem tudom, csak azt tudom, hogy szőkék a mezők és azt tudom még, hogy ne keress a példabeszédben igazságot), kezdetben konstruktívan, később agresszíven: szidták. És ez fordítva is így volt igaz.

Hogy, hogy nem, elmaradoztak a közös sörözések, az Űstököst a világbajnok reszeltmájával együtt bezárták, egyen-ketten átszoktunk a Játékosba, mely már a nevében is benne hordozta, hogy nem az igazi, még a fogatlan kurvák se nyitották ránk az ajtót. Azután elmaradoztak a focizók is, csak a kopottfoci gurult be változatlan optimizmussal az öltözőben kuporgó két- három emberi láb közé.

És nem volt többé csapat.

Mindez hogy jutott eszembe az őszről? Hát igen. Van nekem egy barátom, aki tanárom volt hajdanán az egyetemen. Az a foglalkozása, hogy becsületes ember, és az a hobbjaja, hogy néhány generációt felnevelt irodalmárokból. Nos, mintha az ő csapata is fogyatkozóban lenne. Egyik tanítványa, aki ott ücsörög a parlamenti póffeszkedők között, és aki neki azért túlságosan is sokat köszönhet ahhoz, hogy megítélje most, onnan, a meleg Duna-parti házból hajdani mesterét, állítólag azt mondotta önelégülten, hogy ilyen emberrel, mint ez a tanár, hát ilyenekkel ő neki nem kell tovább leveleznie, mert nem érdemli meg. Sőt. (A szavak persze nem ezek voltak, ha voltak.) Minek is írta alá ez a tanár azt a nemzetáruló Chartát. Mert aláírta. Na, most aztán magára vessen, kétségbe essen, hogy ő neki nem csak nem ír levelet, de nem is válaszol a leveleire. És nem válaszolt. Na most, ott van a tanár, és készülődik a határozat, hogy nem szabad neki labdát adni. Elavult focit játszik az ebadta, nem látja át az új időknek új szeleit. Hívja őket ezért egyszerűen csak fingnak. Annak meg, magyar ember tudja, szaga van. Akkor is, ha új segglukakból kanyarognak elő végetérhetetlenül.